

Saamelaisiin viittaavien paikannimien ja
muinaisjäännösten välinen suhde Kuusamossa
Paikkatietoihin perustuva analyysi

Tero Pitkänen
Pro gradu -tutkielma
Arkeologia

Filosofian, historian, kulttuurin
ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty		
Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author		
Tero Pitkänen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title		
Saamelaisiin viittaavien paikannimien ja muinaisjäännösten välinen suhde Kuusamossa – Paikkatietoihin perustuva analyysi		
Oppiaine – Läroämne – Subject		
Arkeologia		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
Pro gradu	Huhtikuu 2020	115 + liitteet 17
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tutkielmassa tarkastellaan saamelaisiin viittaavien paikannimien sijainteja suhteessa tunnettujen muinaisjäännöskohteiden sijaintiin Kuusamon kunnan alueella. Tutkimuksessa selvitetään, mitkä paikannimet liittyvät todennäköisimmin Kuusamon muinaisten saamelaisten asutukseen tai muuhun toimintaan. Lisäksi tutkitaan, minkälaista paikannimistöä eri muinaisjäännöstyyppien lähistöltä löytyy. Saamenkielisen sanan sisältävien paikannimien levinneisyyden perusteella voidaan myös saada lisätietoa seudun asutushistoriasta. Samalla tarkastellaan, mitä asioita on huomioitava, kun paikannimistön avulla tehdään tulkintoja esihistoriasta.</p> <p>Tutkimus toteutetaan luomalla aineistosta levinneisyyskarttoja paikkatieto-ohjelmaan syötettyjen koordinaattitietojen avulla. Ensin tutkitaan saamelaisperäisiä paikannimiä kokonaisuutena, ja niiden levinneisyyttä kunnan alueella verrataan arkeologiseen aineistoon. Seuraavaksi tutkitaan nimenosa kerrallaan muiden mahdollisesti saamelaisiin viittaavien paikannimien yhteyttä muinaisjäännöksiin. Sitten tarkastellaan vielä muinaisjäännöskohteiden ympäristön nimistöä, ja tehdään kaavioita eri paikannimien yleisyydestä eri aikaisten ja tyyppisten kohteiden läheisyydessä.</p> <p>Analyyseista selvisi, että saamelaisperäiset paikannimet ovat yleisimpiä siellä, missä saamelaisten tiedetään historiallisella ajalla eläneen. Paikannimellä voi olla useita eri nimeämisperusteita, joten yksittäisen nimen perusteella on yleensä vaikea tehdä johtopäätöksiä sen yhteydestä muinaiseen todellisuuteen. Tietyt saamelaisperäiset eläinten jälkiin liittyvät paikannimet liittyvät kuitenkin hyvin usein pyyntikuoppiin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
Arkeologia, Historiallinen aika, Rautakausi, Paikannimet, Saamelaiset, Paikkatiedot, Kuusamo		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Keskustakampuksen kirjasto		
Muuta tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 Johdanto.....	5
1.1 Tutkimuksen tavoitteet.....	5
1.2 Aineisto ja aiheen rajausta.....	6
2 Teoria ja metodit.....	10
2.1 Spatiaalinen arkeologia ja paikkatietojärjestelmät.....	10
2.1.1 GIS.....	10
2.1.2 Paikkatieto-ohjelmat ja arkeologia.....	11
2.1.3 Soveltaminen tässä tutkimuksessa.....	12
2.2 Paikannimitutkimus.....	14
2.2.1 Perustietoa paikannimistä.....	14
2.2.2 Tutkimushistoria.....	16
2.2.3 Paikannimet ja arkeologia.....	18
2.2.4 Saamelaisiin viittaavien paikannimien tutkimus.....	19
2.3 Saamentutkimus.....	20
3 Aineisto.....	23
3.1 Saamelaisajan muinaisjäännökset Kuusamossa.....	23
3.1.1 Asuinpaikat.....	24
3.1.2 Hautaukset.....	29
3.1.3 Työ- ja valmistuspaikat, irtolöydöt ja muut kohteet.....	31
3.2 Saamelaisiin viittaavat paikannimet Kuusamossa.....	36
3.2.1 Saamelaisperäiset paikannimet.....	37
3.3.2 Muita paikannimiä.....	46
4. Kuusamon saamelaisasutus historiallisissa lähteissä.....	51
5 Analyysi.....	55
5.1 Saamelaisperäisten paikannimien ja muinaisjäännösten sijainti toisiinsa nähden.....	56
5.2 Muiden mahdollisesti saamelaisiin viittaavien paikannimien suhde muinaisjäännöksiin.....	62
5.3 Eri muinaisjäännöstyyppien suhde paikannimistöön.....	75
5.3.1 Historiallisen ajan asuinpaikat.....	75
5.3.2 Historiallisen ajan hautapaikat.....	80
5.3.3 Rautakautiset asuinpaikat.....	83

5.3.4 Pyyntikuopat.....	89
5.3.5 Rautakautiset löytöpaikat.....	92
5.4 Johtopäätökset.....	94
6 Lopuksi.....	99
Lähteet.....	101
Liitteet.....	116

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Saamelaisperäisten paikannimien tutkimus on ottanut merkittäviä askelia 2000-luvulla (Aikio 2003, 2007, 2009; Räisänen 2005; Saarikivi 2007). Samalla on virinnyt keskustelua muinaisesta saamelaisasutuksesta Etelä-Suomessa (Häkkinen 2010; Lehtola 2008; Piha 2020; Salo 2000; Vahtola 1999). Tämä aihe on erittäin mielenkiintoinen myös arkeologian näkökulmasta. Paikannimistö on merkittävin viite muinaiseen saamelaisasutukseen Etelä-Suomessa. Vaikkei muinaisten ihmisten etnisyys ole kaikkien mielestä merkittävä tai edes kiinnostava asia (Kuusela 2014: 27–30), kallistun Petri Halisen esittämälle kannalle, ettei arkeologia voi välttää etnisyyteen liittyvää keskustelua (Halinen 2011: 134–135). Joka tapauksessa asiasta käyty keskustelu nostaa esille mielenkiintoisen kysymyksen saamelaisiin viittaavien paikannimien ja muinaisen todellisuuden välisestä suhteesta. Kuinka luotettavia päätelmiä paikannimistön perusteella voidaan tehdä muinaisista ihmisistä; heidän toiminnastaan, kielestään ja muusta kulttuuristaan? Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten saamelaisiin viittaavat paikannimet suhteutuvat tunnettuihin muinaisjäännöksiin Kuusamossa.

Tutkielmassani tutkin spatiaalisen arkeologian menetelmin, miten eri tyyppiset muinaisjäännökset sijoittuvat suhteessa nimistöltään saamelaisiin viittaaviin paikkoihin Kuusamon alueella. Lisäksi selvitän johdattavatko tietyt paikannimet erityisen todennäköisesti muinaisjäännösten luo. Arkeologisen aineiston ja paikannimistön välisiä suhteita voidaan lähestyä eri näkökulmista. Tässä tutkimuksessa tulen analysoimaan eri muuttujien jakaantumista kartalle ja tekemään tämän perusteella johtopäätöksiä Kuusamon saamelaisajasta sekä paikannimistön luotettavuudesta esihistorian ja varhaishistorian tutkimuksessa yleensä. Tulkintoja tehtäessä on huomioitava myös historialliset lähteet ja perimätieto. Tutkimuksessani

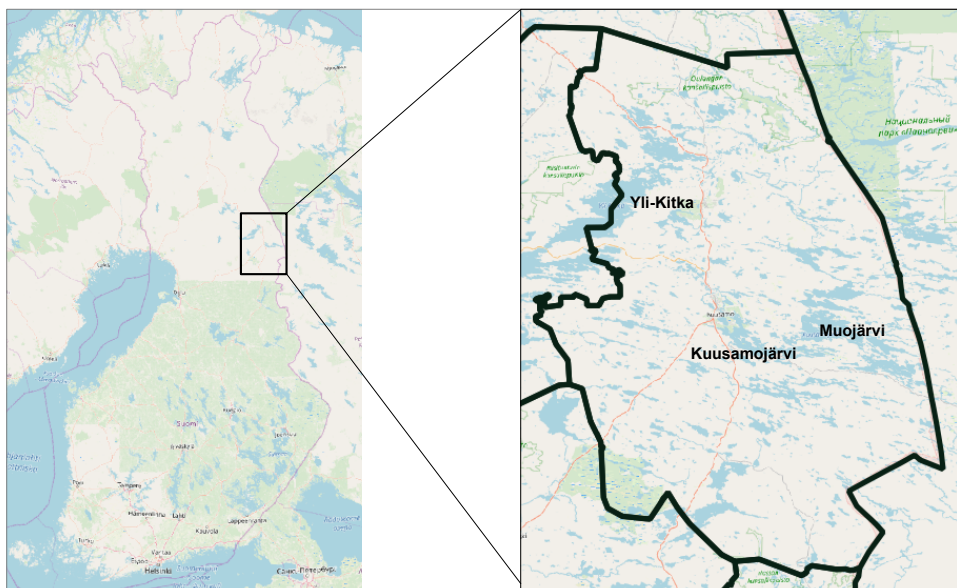
joudun lisäksi ottamaan huomioon sen, että sekä arkeologiset että nimistötutkimuksen tiedot eivät ole koskaan täydelliset. Kuusamon saamelaisperäisen paikannimistön ja muinaisjäännösinventointien osalta tutkimustilanne on varsin hyvä, joten uskon, että tutkimuksen tulokset ovat vähintäänkin suuntaa antavina luotettavia ja työni vie osaltaan aihealueen tutkimusta eteenpäin.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavanlaisia: löytyykö tietyytyppisten muinaisjäännösten ja tietynlaisen paikannimistön välillä yhteyksiä, joita ei voi selittää sattumalla? Voidaanko saamelaisperäisten paikannimien levinneisyyden ja muinaisjäännösten sijaintien perusteella saada lisätietoa seudun asutushistoriasta – erityisesti saamelaisasutuksen ja uudisasutuksen suhteesta? Voidaanko joidenkin paikannimien perusteella päätellä minkälaista muinaista ihmisen toimintaa paikalla on ollut tai milloin sitä on siellä ollut? Minkälaiset saamelaisiin viittaavat paikannimet kannattaa erityisesti ottaa huomioon esimerkiksi muinaisjäännösinventointia suunniteltaessa?

1.2 Aineisto ja aiheen raja

Kuusamossa on runsaasti saamelaisiin viittaavaa paikannimistöä ja historiallisista lähteistä tiedetään jonkin verran alueen saamelaisasutuksesta. Myös joidenkin muinaisjäännösten voidaan varmuudella sanoa liittyvän saamelaisiin. Kuusamossa on suoritettu useita laajoja muinaisjäännösinventointeja (muun muassa Erä-Esko 1975; Jussila – Poutiainen 2008; Sarkkinen 1999; Schulz 2012; Viljanmaa 2009) sekä runsaasti pienempiä kaava-alueiden inventointeja. Lisäksi alueella on suoritettu monia muita tarkastuskäyntejä ja pieniä kaivaustutkimuksia, jotka ovat lisänneet tietoa kunnan historiasta ja esihistoriasta. Näiden seikkojen perusteella katson, että Kuusamon alueelta saan riittävästi tutkimusmateriaalia, jotta luotettaviakin tuloksia on mahdollista saada.

Muinaisjäännösten ajoittaminen saamelaisaikaisiksi on vaikeaa etenkin Lapin eteläpuolella. Kuusamon muinaisjäännösten osalta suurin osa mahdollisesti saamelaisiksi tulkituista muinaisjäännöksistä ovat ajoitukseltaan hyvin epätarkkoja ja kohteen luonne jää usein epäselväksi. Tämän vuoksi olen katsonut, että on parempi toteuttaa tutkimus rajatummalla aineistolla, joka on ajoitukseltaan ja luonteeltaan luotettavampaa. Suuren aineiston kohdalla tulisi liian paljon epäluotettavuutta ajoituksiin ja kohteiden muuhun luonteeseen, kuten käyttötarkoitukseen liittyen. Esimerkiksi Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä sekä Kuusamon saamelaisten vanhat talvikylät ja saamelaisnoidan hauta että varhaisen uudisasutuksen rauniot ja kesähaudat ovat kaikki ajoitukseltaan historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Näin ollen minun on käytävä koko aineisto hyvin tarkasti läpi, minkä vuoksi valtavan suuri aineisto ei tämän työn yhteydessä tulisi kysymykseen. En kuitenkaan halua tutkia ainoastaan yksittäistapauksia, vaan pyrin selvittämään paikannimistön luotettavuutta muinaisjäännöskohteiden ja esihistorian tutkimuksessa. Tutkimusaineistoni siis rajautuu käsittelemään nykyisen Kuusamon kunnan alueen muinaisjäännöksiä ja paikannimistöä (kartta 1). Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että tutkimuksellani on myös vahva paikallishistoriallinen ulottuvuus.

Kartta 1. Tutkimusalue: Kuusamo.

Vaikka pääasiallinen tutkimusaineistoni koostuukin arkeologisesta aineistosta ja

paikannimistöstä, on minun kuitenkin otettava huomioon myös historialliset lähteet ja aiheeseen liittyvä muistitieto. Vanhat kartat voivat tuoda lisätietoa paikannimien synty- ja kehityshistoriaan. Samoin varhaisimmat kirjalliset dokumentit alueelta kertovat viimeisestä saamelaisasutuksesta ja asutuksen saapumisesta Kuusamoon. Näihin aiheisiin luon katsauksen varsinaisen tutkimusaineiston esittelyn jälkeen neljännessä luvussa.

Kuusamon paikannimistöä on tallennettu runsaasti Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen eli Kotuksen Nimiarkistoon (NA). Emeritusprofessori Alpo Räisänen kävi Nimiarkistossa läpi Kuusamon ja Posion kokoelmat ja poimi sieltä saamelaisperäisiksi tietämänsä tai arvelemansa paikannimet. Räisänen kokosi listan näistä nimistä selityksineen ja julkaisi artikkelin *Saamelaisjäljet Kuusamon ja Posion paikannimistössä* (2005). Artikkeleihin on listattu 73 saamelaisperäistä paikannimeä ja joukko mahdollisesti saamelaisperäisiä paikannimiä. Suurin osa noista nimistä esiintyy nykyisen Kuusamon alueella, pieni osa ainoastaan Posion puolella tai Neuvostoliitolle luovutetuilla alueilla. Olen tarkastanut Nimiarkistossa kaikki Räisänen listaamat paikannimet, ja lisäksi olen käynyt läpi muita saamelaisperäisiä paikannimiä käsitteleviä teoksia. Olen samalla tarkastanut, löytyykö Kuusamon alueelta sellaisia saamelaisperäisiksi tiedettyjä tai tulkittuja paikannimiä, joita Räisänen artikkelissa ei mainita. Muut kuin saamelaisperäiset saamelaisiin mahdollisesti viittaavat paikannimet olen kerännyt eri lähteistä ja itse päätellyt, koska näitä käsittelevää kokoavaa esitystä ei ole tehty. Tämän ryhmän tiettyjä edustajia, kuten Lappi-nimiä, on kuitenkin käsitelty monissa eri yhteyksissä (esim. Salo 2000: 40–48; Vahtola 1999: 111–113).

Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri, on tietokanta, johon kerätään tiedot Suomen muinaisjäännöksistä. Tällä hetkellä (7.10.2019) rekisterin mukaan Kuusamosta tunnetaan noin 400 muinaisjäännöskohdetta. Tähän lukuun sisältyy huomattava määrä sellaisia muinaisjäännöksiä, jotka voidaan varmasti tai mahdollisesti liittää saamelaisiin. Lisäksi on runsaasti vaikeasti tulkittavia kohteita, joista osa voi liittyä saamelaisasutukseen.

Tulevissa muinaisjäännöksiä käsittelevissä luvuissa tutkin muinaisjäännöskohteita, jotka voivat liittyä saamelaisasutukseen. Kokonaan oma tutkimusaiheensa olisi selvittää, mille aikajänteelle saamelaisasutus olisi määriteltävä. Tutkimuksessani ei ole tarkoitus ottaa kantaa muinaisten ihmisten etnisyyteen eri aikoina, vaan käytän termejä kuten *saamelaisasutus* tai *saamelaisiin liittyvä* tutkimuskysymyksieni asettelusta johtuen. Koska tutkimani nimiaiaineisto perustuu joko rekonstruoituun saamen kieleen tai nykykieliin, ei ole mielekästä tutkia näitä vanhempia arkeologisiakaan aineistoja. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kivikautisiksi ajoitettuja muinaisjäännöksiä ei oteta mukaan analyyseihin. Termillä *saamelaisaika* tarkoitan saamelaisen rautakauden alusta Kuusamon suomalaistumiseen ulottuvaa aikaa eli noin 300–1700 jaa. Käsitettä *saamelainen* käytän näin ollen ihmisistä, jotka elivät Kuusamon seudulla kyseisellä ajalla. Historiallisiin lähteisiin ja perimätietoon viitattaessa käytän kuitenkin myös aikalaisten termiä *lappalainen* tai *lappalaistarina*. Historiallisissa asiakirjoissa sanaa saamelainen ei esiinny ja lappalaisuus ei ollut pelkästään etninen määrite, vaan myös paikkaan, elinkeinoon ja verotukseen liittyvä käsite (Enbuske 2006: 12).

Tutkielma jäsentyy niin, että ensin esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen sekä metodit. Luvut 2.1 ja 2.2 käsittelevät siis paikkatietojärjestelmiä ja paikannimitutkimusta. Tutkimukseni voidaan katsoa olevan myös saamentutkimusta, käsittelee tutkimukseni sekä saamelaista nimistöä että saamelaisajan muinaisjäännöksiä. Luvussa 2.3 käsittelen tutkimustani saamentutkimuksen viitekehyksessä, erityisesti arkeologian ja kielentutkimuksen näkökulmasta. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimusaineiston. Seuraava luku käsittelee Kuusamon saamelaisaikaa historiallisten lähteiden valossa. Tämän jälkeen tulee varsinaiset analyysit kartoineen ja lopuksi yhteenveto.

2 Teoria ja metodit

Olen valinnut tämän tutkimuksen metodiksi spatiaalisen arkeologian menetelmät, koska tutkimuskysymykseni vaativat nimenomaan aineistojeni maantieteellisten sijaintien analysointia. Seuraavissa luvuissa käsittelen spatiaalista arkeologiaa ja paikkatietoja arkeologisessa tutkimuksessa.

Toinen puolisko aineistostani koostuu paikannimistöstä, joka ei tyypillisesti ole arkeologien pääasiallista tutkimusainesta. Luvussa 2.2 esittelenkin paikannimitutkimuksen teoriaa ja tutkimushistoriaa sekä saamelaisiin viittaavien paikannimien tutkimusta.

2.1 Spatiaalinen arkeologia ja paikkatietojärjestelmät

2.1.1 GIS

Paikkatiedoista puhuttaessa Suomessakin käytetään usein englanninkielistä lyhennettä GIS. GIS tulee sanoista Geographical Information System, ja se tarkoittaa työkalua, jonka avulla tutkitaan maantieteellistä tietoa (Huisman – de By 2009: 26). Suomenkieliset asian yhteydessä käytettävät termit ovat yleensä *paikkatietojärjestelmät*, *paikkatieto-ohjelmat* ja *paikkatieto-ohjelmistot*. Käytän tässä tutkimuksessa termiä paikkatieto-ohjelma, kun tarkoitan työkalua, jolla käsittelen *paikkatietoaineistoja* eli aineistoja, joilla on olemassa maantieteellinen sijainti.

Paikkatietojen käyttöön perustuva arkeologinen tutkimus kuuluu spatiaalisen arkeologian alaan. Spatiaalinen arkeologia käsittelee ilmiöiden sijaintia. Ilmiöiden sijainti ei aina tarkoita maantieteelliseen sijaintiin sidottua paikkaa, vaan se voi tarkoittaa myös ilmiöiden sijaintien suhteita toisiinsa (Huisman – de By 2009: 27–

28). Termillä GIS viitataan siis arkeologian yhteydessä tilanteeseen, jolloin käytetään maantieteelliseen sijaintiin sidottuja paikkatietoja. Tämä tarkoittaa käytännössä koordinaattitiedoin varustettujen sijaintitietojen käyttöä.

GIS:n isänä pidetään englantilaista maantieteilijää Roger Tomlinsonia. 1960-luvulla Tomlinson loi perustan ensimmäisten paikkatietojärjestelmien käytölle. (Longley 2005: 386) 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla alettiin käyttämään tietokoneita karttojen luomiseen. Kylmän sodan aikana kehitettiin paikkatietojärjestelmiä edelleen ja 1980-luvulla tietokoneiden laskentatehon noustessa ja hintojen laskiessa kehitys nopeutui entisestään. (Longley 2005:17.) 1980-luvun alussa julkaistiin ensimmäiset kaupalliset paikkatietojärjestelmät. Vuonna 1996 esiteltiin ensimmäiset internetissä toimivat paikkatieto-ohjelmat. 2000-luvulla paikkatieto-ohjelmien käyttö on kasvanut nopeasti ja levinnyt uusille toimialoille. (Longley 2005: 19–21.) Nykyään internetistä on saatavilla useita ilmaisiaakin paikkatieto-ohjelmia.

2.1.2 Paikkatieto-ohjelmat ja arkeologia

Paikkatiedot ovat aina olleet keskeinen osa arkeologiaa. Kiinteän muinaisjäännöksen löytöpaikka on täytynyt kiinnittää maantieteelliseen sijaintiin, jotta se olisi myöhemminkin ja muidenkin mahdollista paikantaa. Tämän vuoksi paikkatietojen käyttö arkeologisessa tutkimuksessa on usein aivan itsestään selvää. Uusille löydöille annetaan automaattisesti koordinaatteihin perustuva sijaintitieto. Paikkatieto-ohjelmat antavat mahdollisuuden käyttää paikkatietoja arkeologisessa tutkimuksessa hyvin monipuolisesti.

Paikkatieto-ohjelmia voi käyttää jo pelkästään tutkimusaineiston tehokkaampaan järjestämiseen, mikä jo sinänsä saattaa auttaa ymmärtämään tutkittavaa asiaa. Paikkatietoaineiston huolellinen analysointi voi taas johtaa aivan uusiin oivalluksiin tutkimuksissa. Se voi myös auttaa kehittämään uusia metodeja. (Conolly – Lake

2006: 10.) Samalla täytyy muistaa, että paikkatieto-ohjelman käyttäminen tutkimuksessa ei saa olla itse tarkoitus, vaan sen täytyy palvella aineiston käsittelyä ja tulosten tulkintaa (Conolly – Lake 2006: 11).

Paikkatietojen avulla voidaan vastata kysymyksiin, jotka käsittelevät esimerkiksi löytöjen sijaintia tai löytöjen olosuhteita ja esiintymistrendejä suhteessa ympäristöön. Lisäksi voidaan tutkia reittejä ja munaisjäännösten esiintymisiin liittyviä kaavoja sekä voidaan luo malleja, joiden pohjalta voidaan suunnitella tulevia tutkimuksia. (Conolly – Lake 2006: 2.) Paikkatieto-ohjelmien avulla voidaan myös kätevästi luoda esityksiä, kuten karttoja, kuvia ja kaavioita.

Paikkatietoaineistoja käytetään sujuvasti lähes kaikissa arkeologian alan tutkimuksissa. Suomalaisessa arkeologiassa paikkatiedot ovat olleet keskeisessä roolissa esimerkiksi Teemu Mökkösen lisensiaatin tutkielmassa *Arkeologia, historialliset kartat ja paikkatieto* (2008). Tutkimuksessaan Mökkönen liitti vanhoja karttoja niiden kuvaaman paikan yhteyteen. Paikkatietojen käyttöön perustui myös Wesa Perttolan pro gradu -työ *Lapinrauniot ja ennustava mallintaminen: menetelmän alustava kokeilu pienellä aineistolla* (2005).

2.1.3 Soveltaminen tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa tutkin paikkatietojen avulla aineistoni suhteita toisiinsa etäisyyksien ja trendien kautta. Käytän paikkatieto-ohjelmaa myös aineiston tehokkaampaan esittelyyn. Paikannimien ja muinaisjäännösten sijaintien esittäminen kartalla paikkatietojen avulla on huomattavasti tehokkaampi ja lukijaystävällisempi vaihtoehto kuin saman asian esittäminen pelkästään sanallisesti.

Paikkatietoaineiston olen kerännyt Museoviraston muinaisjäännösrekisterin kohteiden koordinaattitiedoista sekä Nimisampo.fi-sivustolta Nimiarkiston

paikannimien koordinaattitiedoista. Olen listannut tutkittavat kohteet erotinmerkkejä sisältäviin tekstitiedostoihin, jotka olen ladannut QGIS-paikkatieto-ohjelmaan. QGIS-ohjelmassa voin esittää haluamiani aineistoja kartalla esimerkiksi pisteinä tai lämpökarttana sen mukaan mikä tyyli parhaiten soveltuu aineiston kuvaamiseen.

Muodostan yleiskuvan saamelaisperäisen sekä muiden saamelaisiin viittaavan paikannimistön ja arkeologisen aineiston välisestä suhteesta esittämällä kaiken tutkimuksen kannalta merkittävän aineiston muutamalla karttakuvalla. Näistä kuvista nähdään, minne erilaiset paikannimityypit keskittyvät, ja samalla voidaan tehdä päätelmiä paikannimien syntymiseen ja säilymiseen johtaneista tekijöistä. Samoin arkeologisen aineiston esittäminen kokonaisuudessaan kertoo paitsi ihmisen muinaisen toiminnan kannalta keskeisimmät seudut alueella myös hyvin paljon alueen tutkimushistoriasta.

Yksityiskohtaisemmissa analyyseissa valitsen aineistosta keskeisimmät arkeologiset kohteet ja tutkin niiden ympäristön paikannimistöä tarkemmin. Lisäksi otan tarkasteluun sellaisia arkeologisia kohteita, joihin on liitetty lappalaistarinoita, mutta joita ei ole arkeologisesti tutkittu niin kattavasti, että niiden luonne ja ajoitus olisi varmuudella saatu selville. Paikkatietojen perusteella etsin paikkatieto-ohjelman avulla valittujen kohteiden läheisyydestä tietyltä etäisyydeltä saamelaisiin viittaavia paikannimiä. Myös paikannimistöstä poimin tarkempaan käsittelyyn sellaiset keskittymät tai tietyt nimenosat, jotka esiintyvät säännöllisesti muinaisjäännösten läheisyydessä. Toisaalta joidenkin paikannimien kohdalla, joiden voisi olettaa liittyvän saamelaisiin, voidaan jäädä vaille todisteita tästä yhteydestä.

2.2 Paikannimitutkimus

2.2.1 Perustietoa paikannimistä

Suomessa paikannimiä on kerätty 1800-luvun lopulta lähtien. Vilkkainta paikannimien kerääminen oli 1960- ja 1970-luvulla. (Ainiala 2001: 8.) Keräyksen ovat suorittaneet pääasiassa kielitieteellisen koulutuksen saaneet tutkijat ja opiskelijat. Jonkin verran aineistoa on saatu myös nimikilpailujen avulla. Kerätty aineisto on kentältä tallennettua suullista perimätietoa. (Kotus.) Paikannimet on koottu Nimiarkistoon, joka vuodesta 1976 lähtien on ollut osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta eli Kotusta (Ainiala 2001: 8). Nimiarkiston tehtävänä on koota ja ylläpitää suomen- ja saamenkielisiä nimiaineistoja. Nykyään Nimiarkistossa on yli 2,7 miljoonaa paikannimitietoa, joista reilut 2,3 miljoonaa on Suomen alueelta. Nimiarkiston pääaineistoja ovat paikannimikokoelmat, henkilönnimikokoelmat, asiakirjanimikokoelmat ja karttakokoelmat. Lisäksi on pienempiä kokoelmia. Kokoelmista on olemassa alueittaiset ja aineiston kerääjän tai lähettäjän mukaiset kortistot. (Kotus.)

Paikannimien alkuperäiskokoelmat on järjestetty pitäjittäin vuoden 1938 valtakunnanrajojen mukaisesti. Kokoelmat koostuvat nimilipuista, jotka sisältävät yleiskielistetyn nimen hakuasun, murremuodon ja nimen paikallissijaituvuuden. Yleensä nimilipussa on myös keruukertomus ja karttatiedot. Lisäksi kortissa voi olla paikkaan tai nimeen liittyvää oppaiden kertomaa muistitietoa tai sanallinen selitys paikan sijainnista. Aineiston digisalisointi saatiin valmiiksi vuonna 2017. (Kotus.)

Varhaisimmat merkinnät Suomen paikannimistä kartoissa on 1500-luvun alusta. Esimerkiksi Olaus Magnuksen Carta marinassa on suurimpien kaupunkien ja kylien nimiä. Ajan myötä ja karttojen tarkentuessa paikannimien määrä kartoissa lisääntyi ja niiden sijaintitieto tarkentui. (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 54–55.) 1800-luvun lopulla Suomessa alkanut paikannimien kenttäkeruu eli *nimestys* merkitsi

paikannimien järjestelmällisen taltioinnin alkua, mutta tuolloinkaan nimen tarkkaa sijaintia ei aina kirjattu. Vasta vuonna 1961 ilmestyneen Terho Itkosen *Nimestäjän oppaan* myötä alettiin systemaattisesti kirjata nimilippuihin myös paikannimen tarkka paikkatieto. (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 46.)

Nykyään paikannimistöä on tallennettu sähköisiin tietokantoihin, joista paikannimien paikkatiedot löytyvät kätevästi. Paikannimitutkimuksessa paikkatietoja voidaan käyttää ilmiöiden tarkastelemiseen samoin kuin muillakin tieteenaloilla; muun muassa nimien levinneisyyden selvittämiseen tai muihin paikkatieto-ominaisuuksiin vertailuun. Esimerkiksi Tiina Aalto tutki väitöskirjassaan *Ukon jäljet paikoissa ja paikannimissä – Tutkimus ukko-elementin sisältävistä nimistä* (2019) Ukko-nimisiä paikkoja karttojen ja paikkatietoaineistojen avulla, keskittyen erityisesti paikkojen korkeustasoihin sekä vesistöyhteyksiin. Myös monissa paikannimistön alkuperää selvittävissä tutkimuksissa käytetään nimistön paikkatietoja avuksi etsittäessä tietäntyyppisiä paikannimiä (esimerkiksi Raunamaa 2017; Saarikivi 2017).

Paikannimet ovat puhetta paikoista ja ne ovat aina olleet niiden yksilöivän tehtävän kannalta tarkoituksenmukaisesti motivoituja ilmauksia (Kiviniemi 1990: 11). Paikannimi on muodostettu kielen nimenmuodostussääntöjen mukaan ja se pystytään erottamaan puhevirrasta. Paikannimet ovat elävä kokonaisuus, ja näin ollen nimet voivat muuttua. (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 86–87.) Nimeämisperuste on asiaperuste, jonka mukaan nimi on annettu (Kiviniemi – Pitkänen – Zilliacus 1974: 34). Nimeämisperusteena voi olla paikan sijainti (Ranta/pelto), ominaisuus (Pitkä/aho), suhde ihmiseen (Korhosen/niemi) tai jokin paikalla oleva tai esiintyvä (Kota/saari) (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 100). Paikannimi on ollut ymmärrettävä annettaessa (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 97).

Paikannimistö koostuu eri-ikäisistä kerrostumista, ja mitä pitempään asutus on jatkunut katkeamattomana, sitä monikerroksisempaa nimistö on (Kiviniemi 1990: 39). Paikannimen säilymisen ehdot ovat tradition katkeamattomuus ja tarkoitteen pysyvyys, eli seudun asutus on jatkunut katkeamattomana, ja paikka on ollut

yhteisön kannalta tärkeä eikä paikka ole hävinnyt tai ratkaisevasti muuttunut (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 124).

Paikannimet voidaan jakaa seuraaviin pääluokkiin: perinnäisiin ja suunniteltuihin nimiin. Suurin osa kaikista paikannimistä ja kaikki vanhimmat paikannimet kuuluvat perinnäisiin nimiin. Ne ovat spontaanisti kansan suussa syntyneitä nimiä. Suunnitellut paikannimet liittyvät pääasiassa kaavoitukseen ja rakennettuun ympäristöön. (Ainiala 2018.)

2.2.2 Tutkimushistoria

Nimistöntutkimus¹ eli onomastiikka sai alkunsa 1800-luvulla, kun saksankielisessä Keski-Euroopassa paikannimistö havaittiin hyväksi kielihistoriallisen tutkimuksen lähteeksi. Nimistöntutkimus olikin aluksi etymologista eli nimiä selittävää tutkimusta. Suomessa varhainen nimistöntutkimus henkilöityi Viljo Nissilään, jonka väitöskirja *Vuoksen paikannimistö I* (1939) loi paikannimitutkimuksen perusmuodon, aluemonografian. Nissilän ajoista lähtien nimistöntutkimuksen perinteeseen on kuulunut myös se, että tutkija itse kerää tutkimusalueensa paikannimistön. (Ainiala – Pitkänen 2002: 231–232.)

1960–1970-luvun taitteessa ilmestyi kaksi suomalaista nimistöntutkimusta mullistavaa tutkimusta. Kurt Zilliacuksen *Ortnamen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning* (1966) ja Eero Kiviniemen väitöskirja *Suomen partisiippinimistöä: ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet* (1971) merkitsivät uutta, lingvistisen² nimistöntutkimuksen alkua. Zilliacus loi

1 Nimistöntutkimus tutkii kaikkia erisnimiä, paikannimitutkimus paikannimiä (Kiviniemi – Pitkänen – Zilliacus 1974: 38,42).

2 Tässä yhteydessä lingvistiikka = yleinen kielitiede, yleinen lingvistiikka. Yleinen kielitiede käsittelee kielten kuvauksen yleisiä teoreettisia ongelmia sekä kehittää ja analysoi tutkimusmenetelmiä. Lingvistiikalla tarkoitetaan yleensä mitä tahansa kieleen kohdistuvaa tutkimusta, jonka näkökulma on kielitieteellinen, mutta lingvistiikalla voidaan tarkoittaa myös yleistä lingvistiikkaa. (Karlsson 2002: 31.)

uudenlaisen paikannimistön kuvausmallin, jossa yhdistyivät nimen kielellisen rakenteen ja nimen merkityksen analyysi. Uutta oli myös se, ettei paikannimiä käsitelty yksittäin, vaan ne tulkittiin nimisysteemin osana. Kiviniemen väitöskirja jatkoi nimien tarkastelua osana systeemiä. Lisäksi Kiviniemi löysi uusia nimenmuodostusmalleja, esimerkiksi analogian, mikä oli merkittävä askel nimistöntutkimuksessa kansainväliselläkin tasolla. Myöhemmässä tutkimuksessaan *Väärät vedet: tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa* (1977) Kiviniemi vahvisti ja täsmensi aikaisempia käsityksiään ja lisäksi hän osoitti nimenmuodostusmallien yhteyden asutushistoriaan. (Ainiala – Pitkänen 2002: 232–233.)

Seuraava askel suomalaisessa nimistöntutkimuksessa oli paikannimien perusosina³ esiintyvien topografisanojen tutkiminen. Ensimmäinen perusteellinen suomenkielinen tämänkaltaisen tutkimus oli Eero Kiviniemen *Perustietoa paikannimistä* (1990), joka on tiivis tietopaketti Suomen paikannimistä. Teoksessa esiteltiin yleisimpien paikannimien lisäksi yleisimmät paikannimien perusosat ja appellatiiviset⁴ määritteet. Vastaavanlainen kuvaus Suomen ruotsinkielisestä paikannimistöstä *Namnledslexicon* julkaistiin Kurt Zilliacuksen ja Michaela Örnmarkin toimittamana vuonna 2000. 1990-luvun aikana nimistöntutkimus laajeni sosio-onomastiselle alueelle, joka ottaa huomioon myös sen sosiaalisen kentän, jossa nimiä käytetään. Samalla alettiin kiinnittää laajempaa huomiota paikannimistön muuttumiseen, josta esimerkkinä Terhi Ainialan väitöskirja *Muuttuva paikannimistö* vuodelta 1997. (Ainiala – Pitkänen 2002: 236–238.) Tutkimusalan laajentumisesta huolimatta etymologisella tutkimuksella on edelleen vankka jalansija. Vuonna 2007 valmistui paikannimien selityksiä kokoava hakuteos *Suomalainen paikannimikirja*, joka sisältää yli 4 700 hakusanaa ja 3 800 nimiartikkelia (Paikkala – Mikkonen – Pitkänen – Slotte – Aapala: 2007).

³ Perusosa on nimenosa, joka tarkoittaa itse paikkaa ja ilmaisee sen lajin tai nimen. Usein nimellä on myös määriteosa, joka on perusosaa määrittävä. (Kiviniemi – Pitkänen – Zilliacus 1974: 31, 33, 43.) Esimerkiksi sanan Isojärvi 'Iso' on määriteosa ja 'järvi' on perusosa.

⁴ Appellatiivi = yleisnimi. Esimerkiksi sanan Saarijärvi 'Saari' on appellatiivinen määrite.

2.2.3 Paikannimet ja arkeologia

Arkeologia ja paikannimitutkimus yhdistyvät silloin, kun tutkitaan tietyn nimenosan yhteyttä johonkin muinaisjäännöstyyppiin tai tietyn aikakauden kohteisiin. Toisaalta voidaan tarkastella jonkin muinaisjäännöskohteen yhteydessä esiintyvää paikannimistöä tai laajemman seudun nimistöä asutushistorian selvittämiseksi.

Paikannimistön rooli arkeologisessa tutkimuksessa on toistaiseksi ollut kahtiajakoinen. Arkeologisissa inventoinneissa paikannimistöön tutustuminen kuuluu useimmiten asiaan, mutta varsinaista paikannimistöön perustuvaa tutkimusta on tehty vähän. Viime aikoina arkeologien keskuudessa on kuitenkin ilmennyt kasvavaa kiinnostusta paikannimistöä kohtaan. Unto Salo käsittelee Satakunnan ja Hämeen saamelaisiin viittaavaa paikannimistöä artikkelissaan *Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta* (2000). Salo tutkii seudun asutushistoriaa arkeologisten ja historiallisten lähteiden ohella myös paikannimiä hyväksi käyttäen. Samalla hän etsii kytköksiä muinaisjäännösten ja paikannimien välillä. Juha Ruohonen (2002; 2010) puolestaan on tutkinut historiallisen ajan hautapaikkoja niin ikään paikannimistön perusteella.

Paikannimistön avulla esihistoriaa ja varhaishistoriaa ovat toki tutkineet muutkin kuin arkeologit. Historioitsijat ja kielitieteilijät ovat selvittäneet arkeologisten kohteiden yhteydessä esiintyviä paikannimiä tai tutkineet tietyn alueen asutushistoriaa paikannimistön avulla. Esimerkiksi Jouko Vahtola (1980) on tutkinut Tornionjoki- ja Kemijokilaakson varhaista asutusta ja Matti Leiviskä (2011) on tehnyt samoin Siikajokilaakson osalta.

Arkeologian näkökulmasta paikannimitutkimuksen yksi kiinnostavimmista tutkimuslinjoista on paikannimien ikääminen. Tarkka ajoitus vanhan paikannimen synnylle on hyvin harvoin mahdollista selvittää, mutta suhteellisia ja suuntaa antavia ajoituksia voidaan usein saada selville. Vanhoista kartoista voidaan saada nimelle sen nuorin mahdollinen ajoitus. Asutusnimien ikääminen on usein helpompaa kuin

luonnonpaikkojen nimien ikääminen. Esimerkiksi kristillisiä nimenosia, kuten Antti ja Mikko, sisältävät paikannimet eivät ole kristinuskon vakiintumista aiemmin annettuja. (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 117–119.) Paikannimiä voidaan pyrkiä ikäämään myös kielestä hävinneiden sanojen perusteella. Esimerkiksi sanan kauka on korvannut pitkä. Toiseksi voidaan tutkia lainasanoja, josta esimerkkinä ruotsin *gårde* 'pieni peltö', josta on johdettu sana käärtty. Paikannimet voivat sisältää myös vanhoja henkilönnimiä, esimerkiksi vanhoista suomalaisista henkilönnimistä Hyväneuvo ja Nihattu on saatu paikannimiä Hyväneula ja Nihattula. Yksi, mutta varsin harvoin käyttökelpoinen ikäämiskeino, on arkeologeillekin tuttu maankohoaminen (esimerkiksi Kuivalahti, joka on kuihtunut maankohoamisen seurauksesta). (Alanen 2006.)

2.2.4 Saamelaisiin viittaavien paikannimien tutkimus

Ensimmäinen merkittävä saamelaisperäisiä paikannimiä kartoittanut tutkimus oli K. B. Wiklundin *Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland, belyst af ortnamnen* (1911–1912), jossa ensi kertaa tutkittiin saamelaisperäisiä paikannimiä tieteellisin metodein. Seuraava askel oli T. I. Itkosen artikkeli *Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella* (1920), joka sisältää jo pitkän listan saamelaisperäisiä paikannimiä. Itkonen täydensi luetteloaan huomattavasti klassikossaan *Suomen lappalaiset vuoteen 1945* (1948). Sitten saamelaisperäisten nimien luettelo on kasvanut muun muassa Alpo Räisäsen (1990; 1995) ansiosta. (Aikio 2007: 159–162.) Saamelaisperäisten paikannimien lisäksi muita saamelaisiin viittaavia paikannimiä ovat käsitelleet muun muassa Unto Salo (2000), Jouko Vahtola (1999) ja Veli-Pekka Lehtola (2008).

Saamelaisperäisiä paikannimiä jäljitetään historiallis-vertailevalla metodilla. Tämä metodi yhdistää etymologiaa ja äännehistoriaa. Etymologia tutkii sanojen alkuperää ja äännehistoria kielissä tapahtuneita ääntenmuutoksia. (Junttila 2018.) Saamelaisperäisten paikannimien etymologisessa tutkimuksessa on otettava

huomioon seuraavat asiat. Saamelaisperäiseksi oletettu sana ei saa olla olemassa alueella nykyään puhutussa kielessä. Esimerkiksi Etelä-Suomen kuivi-nimiä ei voida tulkita saamelaisperäisiksi (guivi), koska kuivi-nimenosa voi liittyä myös suomen kuiva-sanaan. Lisäksi sanojen vertailu on suoritettava sen aikaisten muotojen välillä, jolloin sanan oletetaan lainautuneen kielestä toiseen. Saamelaisperäiseksi oletetulla sanalla täytyy myös olla jokin aiheellinen yhteys siihen paikkaan, johon se on liitetty. (Valtonen 2009: 138–139.)

Tutkimusaineistoa käsittelevässä luvussa jaan saamelaisiin viittaavat paikannimet kahteen ryhmään: saamelaisperäisiin ja muihin. Saamelaisperäisten nimien luotettava tunnistaminen vaatii kielitieteen tuntemusta, joten tältä osin luotan kielitieteilijöiden saavuttamiin tuloksiin. Muut saamelaisiin viittaavat paikannimet on haastavampi ryhmä, koska monet nimenosat, jotka voivat viitata saamelaisiin, voivat yhtä hyvin viitata johonkin aivan muuhunkin, esimerkiksi Talvi-nimet voivat viitata joko talvikylään tai talvitiehen. Tästä ryhmästä olen ottanut tarkastelun kohteeksi sellaisia paikannimiä, jotka ovat mahdollisesti yhdistettävissä saamelaisiin.

2.3 Saamentutkimus

Saamentutkimus on saamelaisia ja saamelaiskulttuureja koskevaa tutkimusta (Seurujärvi-Kari – Halinen – Pulkkinen 2011: 7). Aiheeseen johdattava teos *Johdatus saamentutkimukseen* julkaistiin 1994 (Kulonen – Pentikäinen – Seurujärvi-Kari 1994) ja päivitys saamentutkimuksen tilanteeseen julkaistiin vuonna 2011 laajana artikkelikokoelmana *Saamentutkimus tänään* (Seurujärvi-Kari – Halinen – Pulkkinen 2011). Viimeksi mainittu teos tuo esiin saamentutkimuksen moniulotteisuuden. Artikkelit käsittelevät alkuperäiskansatutkimusta, saamelaisalueen luontoa, geneettistä tutkimusta, saamelaisten esihistoriaa, historiaa, kieltä sekä muuta henkistä ja aineellista kulttuuria. Kaikki saamelaisiin liittyvä tutkimus voidaan siis katsoa olevan saamentutkimusta.

Edellä mainituin perustein voidaan todeta kaiken saamelaisiin jotenkin liittyvän arkeologisen tutkimuksen linkittyvän saamentutkimukseen. Tätä arkeologian tutkimushaaraa voidaan kutsua *saamelaisarkeologiaksi*. Arkeologia tutkii kaikkia saamelaiseen yhteiskuntaan, kuten talouteen, identiteettiin, sosiaalisiin suhteisiin sekä aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin liittyviä kysymyksiä (Halinen 2011: 169). Nykyisellä saamelaisten asuma-alueella (Sápmi) suoritettava arkeologinen tutkimus on siis aina myös saamentutkimusta. Entisillä saamelaisten mahdollisesti asuttamilla alueilla asiaa on vaikeampi tulkita. Tällöin joutuisimme aina määrittelemään tutkimuskohteena olevan muinaisen ihmisryhmän etnisyyden. Etnisyys taas on jatkuvasti muuttuva prosessi (Halinen 2011: 134), joten muinaisten ihmisten etnisyyden määrittäminen on ongelmallista. Määrittelyä voidaan yrittää tehdä aineellisen kulttuurin (arkeologinen aineisto), geneettisen jatkuvuuden tai kielen perusteella tai näitä yhdistelemällä.

Muinaisjäännösten luoneiden ihmisten etnisyyden määrittelemisellä on merkitystä esihistorian kokonaiskuvan ymmärtämiseksi. Esimerkiksi Etelä-Suomen rautakautta ja keskiaikaa tutkittaessa voi syntyä virhepäätelmiä, jos sisämaan kohteet luetaan aina kalmistokulttuuriin kuuluviksi eräkohteiksi, vaikka kyseessä voisikin olla aivan toiseen yhteisöön ja kulttuuripiiriin kuuluva kohde. (Halinen 2019.)

Christian Carpelan rajaa saamelaisen arkeologian alueellisesti pohjoiseen Fennoskandiaan. Ajallisesti Carpelan määrittelee saamelaisarkeologian ulottuvan varhaisrautakauden ja keskirautakauden vaihteeseen (noin 300-luvulle). Keskirautakauden saamelaisia Carpelan nimittää varhaissaamelaisiksi. (Carpelan 2014.) Petri Halisen mukaan suora etninen yhteys esihistoriallisen ja historiallisen yhteisön välillä voi olla vain silloin, kun esihistoriallinen kulttuuri jatkuu katkeamattomasti historialliselle ajalle asti. Tällä perusteella Halinen päättelee, että yhteys nykyisten saamelaisten sekä keskiajan ja esihistoriallisten kulttuurien välillä voidaan varmuudella todeta vain pohjoisen Fennoskandian alueella. Ajallisesti yhteys ulottuu suorakaiteen muotoisten latomusten aikaan 700-luvulle asti, paikoin jopa ajanlaskun alkuun asti. (Halinen 2011: 136.)

Tämän tutkimuksen osalta on edellä esitetyn perustein selvää, että tutkimukseni voidaan määritellä sekä *saamentutkimukseksi* että *saamelaiseksi arkeologiaksi*. Kuten historiallisiin lähteisiin keskittyvässä luvussa tullaan toteamaan, Kuusamon muinaisesta saamelaisasutuksesta ei ole epäselvyyttä. Tutkin kuitenkin myös rautakautisten sekä varhaismetallikautisten muinaisjäännösten yhteyttä paikannimistöön, joten tältä osin tuloksista voidaan mahdollisesti tehdä johtopäätöksiä saamelaiskulttuurin jatkuvuuden ulottumisesta ajassa taaksepäin esihistorialliselle ajalle.

Saamentutkimuksen yksi merkittävä tutkimusala on kielitentutkimus. Kieltentutkimuksen alalla tutkitaan sekä nykyisiä saamelaiskieliä että saamelaiskielten kehitystä ja saamelaisten esihistoriaa kielitieteen näkökulmasta. (Saarikivi 2011: 77.) Saamelaiskielet on jaettu nykyisin kymmeneen eri kieleen, mutta aikaisemmin niitä on ollut enemmän. Esimerkiksi 1800-luvun puolivälissä sammunutta keminsaamea puhuttiin Kemijärven ja Sodankylän alueilla. (Häkkinen 2018; Piha 2020.) On esitetty, että lähes jokaisessa lapinkylässä on ollut oma murteensa (Häkkinen 2018).

Varhaista saamen kieltä kutsutaan kantasaameksi, ja se voidaan jakaa tarkemmin varhaiskantasaameksi, keskikantasaameksi ja myöhäiskantasaameksi. Jaakko Häkkinen on pyrkinyt ajoittamaan saamen kielen eri vaiheiden puhuma-alueita. Hänen mukaansa viimeistään ajanlaskun alun tienoilla myöhäiskantasaamea puhuttiin Etelä-Suomessa. Lappiin saamelainen kieli on levinnyt ajanlaskun alun jälkeen. (Häkkinen 2010: 58–59.)

3 Aineisto

Seuraavassa luvussa esittelen Kuusamon saamelaisasutukseen liittyvän arkeologisen aineiston muinaisjäännöstyypeittäin (liite 1). Jaottelen muinaisjäännöskohteet myös sen mukaan, liittyvätkö ne saamelaisväestöön varmuudella vai mahdollisesti. Varmuudella saamelaisaikaisiksi olen määritellyt sellaiset kohteet, jotka arkeologisen tutkimuksen keinoin on luotettavasti ajoitettu rautakauden alusta 1700-luvulle ulottuvalle ajanjaksolle.

Tämän jälkeen esittelen tutkimukseni paikannimiaineiston jaettuna saamelaisperäisiin paikannimiin ja muihin saamelaisiin viittaaviin paikannimiin. Kummankaan ryhmän osalta aineisto ei ole täydellinen. Lisää saamelaisperäisiä varmasti löytyy vielä alan tutkimuksen edetessä. Muiden saamelaisiin viittaavien paikannimien osalta tämän tutkimuksen yhteydessä en pysty kaikkia mahdollisia nimenosia käsittelemään, joten olen valinnut tarkasteltaviksi pääasiassa sellaisia nimielementtejä, jotka kirjallisuudessa tai perimätiedossa on liitetty saamelaisiin.

3.1 Saamelaisajan muinaisjäännökset Kuusamossa

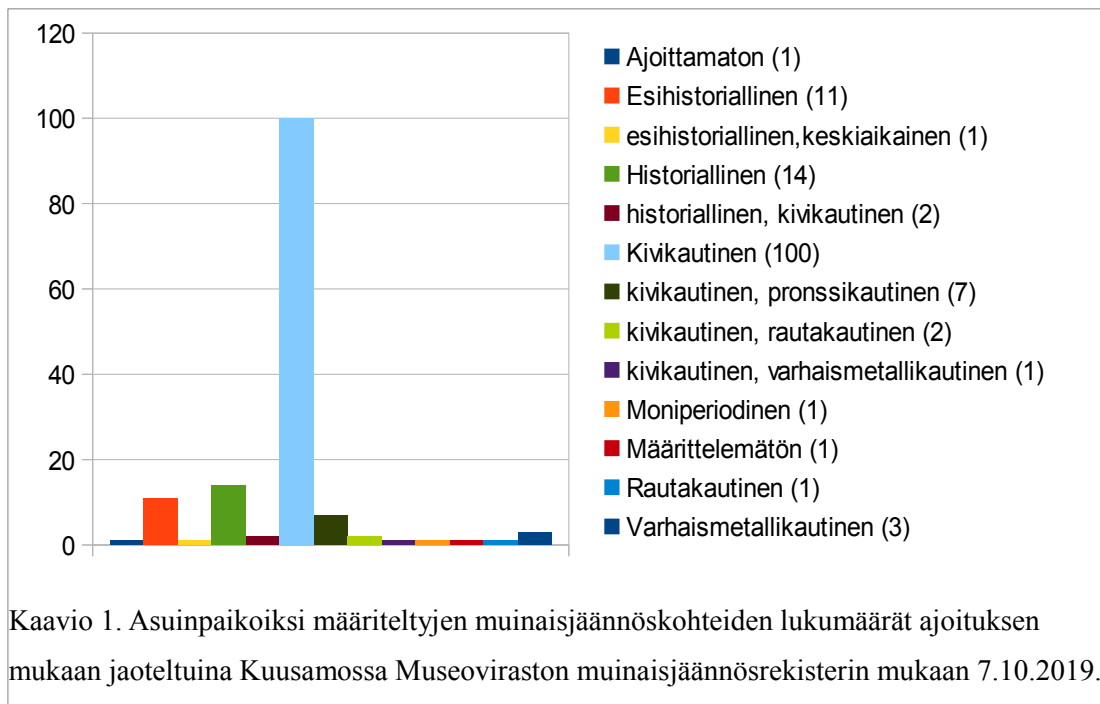
Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin (Mjr) on kirjattu yhteensä noin 400 muinaisjäännöskohdetta Kuusamossa (7.10.2019). Seuraavaksi tarkastelen näitä kohteita muinaisjäännöstyypeittäin. Käsittelen ensin asuinpaikat aikakausittain. Seuraavaksi otan tarkasteluun hautapaikat. Lopuksi käsittelen muut kohteet, jotka sisältävät löytöpaikat, työ- ja valmistuspaikat sekä käyttötarkoitukseltaan epämääräiset kohteet. Tässä ryhmässä on useita kohteita, jotka käsittävät sekä irtolöydön että jonkinlaisen rakenteen.

Käydessäni aineistoa läpi, päädyin luokittelemaan kohteet neljään luokkaa: varmasti

saamelaisaikaiset, mahdollisesti saamelaisaikaiset, epämääräiset ja kivikautiset. Epämääräisistä kohteista ei tiedetä mitään, mikä viittaisi suoranaisesti saamelaisaikaan, mutta ei tiedetä myöskään mitään, mikä sulkisi pois kohteen saamelaisaikaisuuden. Päädyin tähän jaotteluun, koska katsoin parhaaksi suorittaa paikkatietoihin perustuvat analyysit niin, että vertaan paikannimiaineistoa ajoituksiltaan ja tyypeiltään mahdollisimman tarkasti määriteltyihin muinaisjäännöskohteisiin. Mitä enemmän epävarmuutta kohteeseen liittyy, sitä epäluotettavampia tuloksia analyysit antavat. Tämän vuoksi olen etsinyt arkeologisesta aineistosta kaikkein todennäköisimmin saamelaisiin liittyvät kohteet, jotka muodostavat pääasiallisen kohdeaineiston paikannimien sijaintien vertailulle. Mahdollisesti saamelaisaikaisia kohteita olen listannut sen vuoksi, että esimerkiksi tutkimalla tietyn tyyppisten kohteiden suhdetta paikannimistöön, on ehkä mahdollista tehdä tulkintoja niiden saamelaisaikaisuuden tai muun ajoituksen puolesta. Samalla periaatteella olen lähestynyt epämääräisiksi luokittelimiani kohteita. Tulevissa kartta-analyyseissa on tärkeää tietää minkälaisiin muinaisjäännöskohteisiin paikannimien sijaintia verrataan.

3.1.1 Asuinpaikat

Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin on kirjattu 145 asuinpaikaksi luokiteltua muinaisjäännöstä Kuusamon kunnan alueella (Kaavio 1). Kun kivikaudelle ajoitetut asuinpaikat (100 kpl) jätetään pois laskuista, jää jäljelle 45 asuinpaikkaa. (Mjr 7.10.2019.) Tässä tutkimuksessa otan läheisempään tarkasteluun nuo 45 asuinpaikkakohdetta, jotka voisivat ajoituksensa perusteella liittyä saamelaisiin.

Kuusamon esihistoria -kirjassa (1986) Anja Sarvas on määritellyt lappalaisasuinpaikoiksi 21 kohdetta. Osa kohteista perustuu pääasiassa muistitietoon ja paikannimistöön. Osasta taas on esinelöytöjä tai esimerkiksi kiukaan jäännöksiksi tulkittuja kiviröykkiöitä. (Sarvas A. 1986: 187–192.) Mika Sarkkinen suoritti laajan muinaisjäännösinventoinnin Kuusamossa vuonna 1999. Tässä yhteydessä hän tarkasti useita lappalaisasuinpaikoiksi määriteltäviä kohteita. (Sarkkinen 1999.) Tämän jälkeen useille kohteille on tehty tarkastuksia eri henkilöiden toimesta. Tarkastettuani viimeisimmät tutkimustulokset kohteista, olen päätenyt siihen, että kaikkiaan yhdeksän kohdetta voidaan hyvin todennäköisesti yhdistää saamelaisasutukseen eli ne ovat rautakaudelle tai historialliselle ajalle ajoitettuja. Muiden kohteiden osalta jää liikaa avoimia kysymyksiä lähinnä ajoitukseen liittyen. Lisäksi neljä kohdetta on ajoitettu varhaismetallikautisiksi. Näiden kohdalla kysymys on enemmänkin saamelaisuuden määrittelemisestä. Analyyseissa käsittelen näitä kohteita erillään muista.

Historialliset ja keskiaikaiset asuinpaikat

Varmuudella saamelaisiin voidaan yhdistää vain muutama historiallisen ajan

asuinpaikka. Historialliset lähteet tuntevat Kuusamosta kaksi saamelaisten talvikylää: Kitkan ja Maanselän talvikylät. Talvikylät olivat samannimisten lapinkylien keskuksia. Kitkan lapinkylä käsitti nykyisen Pohjois-Kuusamon ja Posion alueet ja Maanselän lapinkylä Etelä- ja Keski-Kuusamon. Kuusamon paikallishistorian kirjoittanut Seppo Ervasti sijoittaa talvikylät Talliskotakentälle (Kitka) ja Taliskotakankaalle (Maanselkä) (Ervasti 1978: 17–21). Nämä talvikylät ajoittuvat 1500–1600 -luvulle, minkä vuoksi ne ovat ajoitukseltaan historiallisen ajan muinaisjäännöksiä.

Kuusamojärven rannalla sijaitseva moniperiodinen Paloniemi-niminen muinaisjäännöskohde sisältää kuoppia sekä metallinilmaisinelöytöinä useita rautakauden lopulta keskiajalle ja historialliselle ajalle ajoittuvia esineitä. Lisäksi aivan läheltä on löydetty 1000-luvun lopulle ajoitettu raha-aarre. (Mjr: Kuusamo Paloniemi, 1000030434.)

Muita asuinpaikkoja ei voida tämän tutkimustilanteen vallitessa ajoittaa historialliseen saamelaisaikaan. Edellä mainittujen lisäksi on toki useita asuinpaikkakohteita, joihin liittyy lappalaistarinoita tai kohteet ovat esimerkiksi paikannimistön perusteella määritelty Kuusamon esihistoria -teoksessa (Sarvas A. 1986) saamelaisten asuinpaikoiksi. Näiden kohdalla arkeologisen aineiston lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että ne liittyvät todennäköisemmin johonkin muuhun toimintaan kuin saamelaisasutukseen. Osa kohteista on todettu varhaisen uudisasutuksen jäänteiksi, kuten Multikoski N-ranta (Sarkkinen 1999: 185). Huruniemen asuinpaikka on puolestaan myöhemmin todettu kivikautiseksi asuinpaikaksi (Sarkkinen 1999: 165). Monien kohteiden kohdalla arkeologista aineistoa tukemaan oletusta saamelaisesta asuinpaikasta ei ole löytynyt lainkaan tai ne ovat tuhoutuneet aikojen saatossa; esimerkkinä Murhiniemi (Sarkkinen 1999: 154) ja Ylä-Kuolion Lapinniemi (Sarkkinen 1999: 152).

Rautakautiset asuinpaikat

Kuusamosta on useita rautakauden irtolöytöjä, mutta asuinpaikkoja tunnetaan vain muutama. Vuonna 2011 inventoinnin yhteydessä löydettiin Raakunjärveen pistävästä Harjuniemestä muinaisjäännösalue (Harjuniemi 2), joka sisälsi useiden erilaisten kuoppien, likamaa-alueiden sekä palaneen luun ja kvartsilöytöjen lisäksi suorakaiteen muotoisen kivilatomuksen (Schulz 2011). Latomuksen kuvaus täsmää tyypillisen suorakaiteen muotoisen kivilatomuksen määritelmään. Suorakaiteen muotoiset kivilatomukset ajoittuvat 800–1600 -luvulle (Hamari 1998: 70).

Kuusamon ja Suomussalmen rajalla sijaitsevaan Iijärveen pistää Teeriniemi, jonka eteläpäästä tunnetaan neljä muinaisjäännösaluetta. Teeriniemen kärki -niminen kohde käsittää kivikautisen asuinpaikan, rautakautisen kirveen löytöpaikan, mahdollisen historiallisen ajan hautapaikan ja erilaisia tarkemmin ajoittamattomia kuoppia sekä esihistoriallisten liesien jäännöksiä. (Hakamäki 2018: 147–148; Sarkkinen 2006a.) Rautakautisen löydön ja muiden esihistorialliseen asuinpaikkaan viittaavien jäännösten perusteella määrittelen tämän kohteen tässä yhteydessä asuinpaikaksi.

Samalla niemellä edellisen kohteen kanssa sijaitsee kohde nimeltä Teeriniemen lampi. Tässä kohteessa on suoritettu koekaivaus keittokuoppaan ja ajoitukseksi on saatu nuorempi roomalaisaika. (Sarkkinen 2006b.)

Pohjois-Kuusamossa Ajakka-järven eteläpuolella on Törinlampi-niminen kohde, josta on löydetty rautakautinen riipus tai ketjun jakaja 1990-luvulla sekä vuonna 2008 kohteen tarkastuksen yhteydessä keittokuoppia sekä kvartsikaavin ja -iskoksia. (Sarkkinen 2008.)

Kuusamojärven luoteiskulmassa sijaitsee moniperiodinen asuinpaikka Somostenperä. Kohde on tiiviin rakentamisen vuoksi pääosin tuhoutunut, mutta 1960-luvulla paikalla suoritettiin kaivaustutkimus kahteen otteeseen. Löydöt koostuvat pääasiassa kivikautisista asuinpaikkalöydöistä, mutta paikalta on löytynyt myös rautakautinen

kirves. (Erä-Esko 1963; Keskitalo 1966; Sarkkinen 1999: 69.)

Edellä mainitun Kuusamojärven Somostenperään pistää Vänrikinniemi, josta on 1800–1900-luvun vaihteessa löytyneitä rautakautisia esineitä: pronssiketjuja, rautakirves ja tuura. Kohde on myöhemmän rakentamisen seurauksena tuhoutunut eikä koekaivauksessa vuonna 1993 enää löytynyt esihistoriallisen asuinpaikan merkkejä. (Erä-Esko 1975: 35; Sarkkinen 1999: 33; Vanhatalo 1993.)

Varhaismetallikautiset asuinpaikat

Kuusamon ja Suomussalmen rajalla sijaitsevan Iijärven rannalla on Arskan mökki -niminen muinaisjäännöskohde, jonka Matti Huurre on löytänyt tarkastuksen yhteydessä vuonna 1976. Kyseessä on varhaismetallikaudelle ajoitettu asuinpaikka, josta on löydetty Sär 2 -keramiikkaa, pronssilevyä, piitä ja kvartsia. (Huurre: 1976; Sarvas A. 1986: 100–103.) Kohde sijoittuu samalle alueelle kuin Iijärven Teerinimen rautakautiset kohteet.

Pyhälahti NE-ranta -niminen kohde liittyy laajaan ja moniperiodiseen muinaisjäännösalueeseen Pyhälahden rannalla. Tämä kohde käsittää muun muassa keittokuopan, josta C-14-menetelmällä saatu tulos 53 eKr.–125 eKr. ajoittaa kuopan varhaismetallikaudelle. (Okkonen 2007: 8–9.)

Kuusamon taajaman pohjoispuolella Tatanginjoen niskalta on löydetty varhaismetallikautinen asuinpaikka Niskalampi S. Kohteessa on suoritettu kaivaustutkimus vuonna 2003, ja tuloksena löytyi runsaasti muun muassa kvartsia, palanutta luuta sekä Sär-2- ja Anttilan keramiikkaa. (Puputti – Ruokolainen – Viljanmaa 2003.)

Noin 200 metriä edellä mainitusta kohteesta kaakkoon sijaitsee toinen varhaismetallikautinen asuinpaikkakohde: Tatanginjoki W. Tässä kohteessa on

suoritettu koekaivaus 2002, jonka löytöjen (Anttilan keramiikkaa, kvartsia, palanutta luuta) perusteella kohteen on tulkittu olevan pienialainen varhaismetallikautinen asuinpaikka. (Annala – Juopperi – Viljanmaa 2002.)

Yhteenvedona todettakoon vielä, että tutkimukseni kannalta kiinnostaviin aikakausiin liitettäviä asuinpaikkoja olen näiden selvitysten perusteella määritellyt seuraavasti. Historiallinen aika: 3 asuinpaikkaa. Rautakausi: 6 asuinpaikkaa. Varhaismetallikausi: 4 asuinpaikkaa.

Mahdollisia saamelaisaikaisia asuinpaikkoja

Muojärven ja Kuusamojärven välissä sijaitsevan Kylmäjärven Pitkälähden rantaterassilta on löydetty esihistoriallisia maakuoppia, kvartsia, palanutta luuta ja palanutta kiveä. Pitkälähden asuinpaikka jää tarkemmin ajoittamatta, mutta on mahdollista, että paikalla on asuttu sekä kivikaudella että varhaismetallikaudella tai jopa saamelaisella rautakaudella. (Viljanmaa 2009: 105; Katiskoski 2010)

Harjuniemi 1 on painaumasta ja sen reunalla sijaitsevasta kuopasta koostuva asuinpaikkakohde, josta on löydetty palanutta luuta, palanutta kiveä ja kvartsi-iskoksia. Esihistorialliseksi ajoitettu asuinpaikka sijaitsee samalla harjulla kuin rautakautinen asuinpaikka Harjuniemi 2. (Schulz 2011) On hyvin mahdollista, että tämäkin kohde ajoittuu rautakaudelle tai varhaismetallikaudelle.

3.1.2 Hautaukset

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä (16.2.2020) on kuusi hautapaikaksi määriteltäviä muinaisjäännöskohdetta Kuusamossa. Kaikki kohteet ovat ajoitukseltaan historiallisia. Kaksi kohteista voidaan varmuudella liittää saamelaisiin ja toiset kaksi ovat mahdollisesti saamelaisaikaisia. Yksi kohteista ajoittuu saamelaisaikaan

myöhemmäksi ja yksi jää ajoitukseltaan epämääräiseksi.

Varmat saamelaisten hautapaikat

Kuusamossa on tutkittu kaksi ”lappalaisnoidan” hautaa, jotka molemmat on ajoitettu 1500–1600-luvuille. Iso-Pöyliön Pöyliönsaaresta löytyi 1920-luvulla luita sekä runsaasti saamelaisen noidan eli shamaanin esineistöä. Löytöihin lukeutui muun muassa noitarummun vasaroita, sormuksia, vaskirenkaita, vaskiketjun kappaleita, riipuksia sekä raha, joka ajoittaa haudan 1600-luvun puoliväliin. Löydöstä on tarkempi kuvaus U. T. Sireliuksen artikkelissa *Tietoja Suomen Lapin noitarummuista* (1924), K. P. Perttusen tarkastuskertomuksessa (1926) sekä A. Sarvaksen *Kuusamon esihistoriassa* (1986). Tarkastuksia kohteelle on tehty vuosina 1975 (A. Erä-Esko), 1999 (M. Sarkkinen) ja 2009 (S. Viljanmaa). Lisäksi löytöjen joukossa olleesta ristiriipuksesta löytyy tarkempia tietoja teoksessa *Iin vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa: arkeologisia tutkimuksia* (Kallio-Seppä, Ikäheimo, Paavola 2011).

Toinen saamelaisen shamaanin hauta löydettiin vuonna 1970 Yli-Kitkan Lehtoniemestä. Aarne Kopisto suoritti kohteelle arkeologisen tutkimuksen samana vuonna (Kopisto 1971). Nykyisin matalan kannaksen mantereeseen yhdistämä Lehtoniemi oli saari ennen Kitka-järven vedenpinnan laskua 1800-luvun lopulla (Sarkkinen 1999: 159; Sarvas A. 1986: 148). Osia vainajan luurangosta ja kallosta oli säilynyt ja lisäksi haudassa oli runsaasti esineistöä sisältäen muun muassa kirveen terän, pronssirenkaita, veitsen terän, hopeasoljen, hopearahan, lintua esittävän tinaesineen ja noitarummun vasaran. Juhana III:n aikainen hopearaha on lyöty vuonna 1573, mikä ajoittaa haudan 1500-luvun lopulle tai 1600-luvun alkuun. (Sarvas A. 1986: 148–155.)

Mahdollisia saamelaisten hautapaikkoja

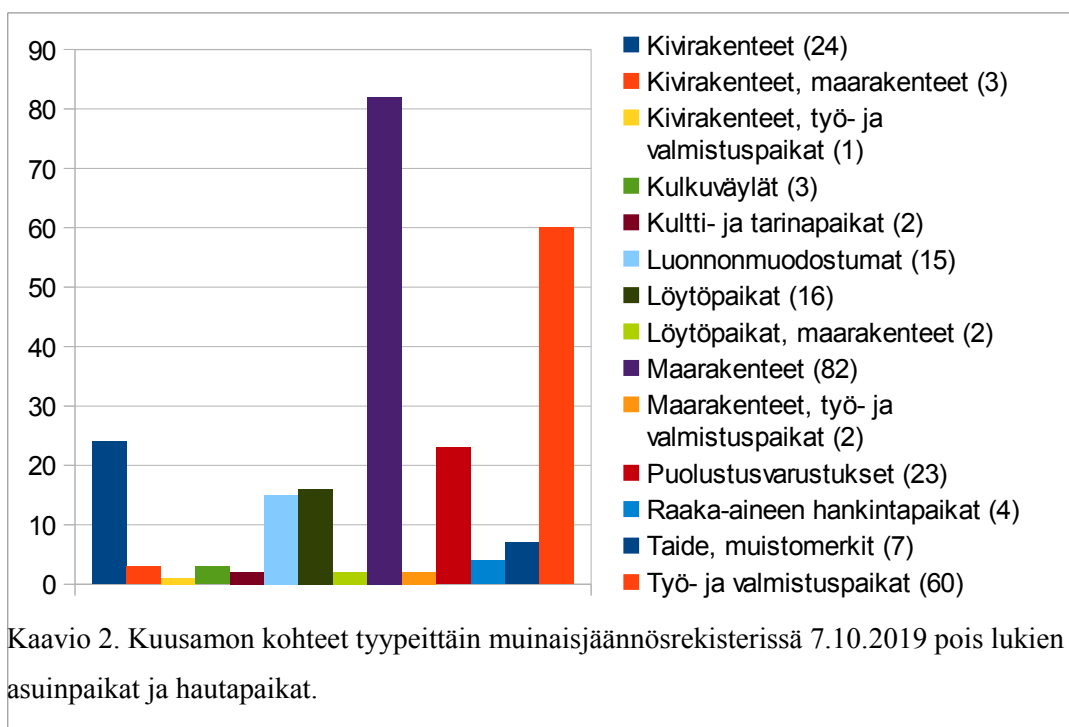
Aittolahti-niminen kohde on kirjattu mahdolliseksi muinaisjäänneksi. Tämä kohde on löytynyt inventoinnin yhteydessä vuonna 2011 (Schulz 2012: 37). Hans-Peter Schulzin mukaan matalan maakummun keskellä oleva suorakulmainen kuoppa

muistuttaa Lapista tunnettuja hautapaikkoja. Lähiseudulla ei ole asutusta, minkä vuoksi Schulz ei usko kyseessä olevan kesähauta. Toisaalta nimi *Aittolahti* saattaa viitata eräsijaan. (Schulz 2012: 12–13, 37.)

Muojärven Ahosaaressa on perimätiedon mukaan sijainnut lappalaisten hautausmaa (Viljanmaa 2009: 62; Sarvas A. 1986: 194). Sami Viljanmaa paikallistikin saarelta useita erikokoisia kuoppia, useimmat noin 50 cm syviä. Yksi kuopista oli loivapiirteisen vallin ympäröimä, 3 x 4 m kokoinen ja noin 80 cm syvä. Kuopissa oli selvä huuhtoutumiskerros, mutta mitään muuta kuoppia ajoittavaa tai niiden käyttötarkoitusta selventävää ei tutkimusten yhteydessä löytynyt. (Viljanmaa 2009: 62.)

3.1.3 Työ- ja valmistuspaikat, irtolöydöt ja muut kohteet

Suuri osa Kuusamon kiinteistä muinaisjäännöksistä koostuu erilaisista maa- ja kivirakenteista. Ilman kajoavia tutkimuksia ne ovat usein kaikkein vaikeimmin määriteltäviä kohteita mitä tulee ajoitukseen ja käyttötarkoitukseen. Esimerkiksi pyyntikuopat voivat olla kivikautisia, rautakautisia tai historialliselta ajalta. Muita kohteita kuin asuinpaikkoja tai hautauksia on Kuusamosta kirjattu muinaisjäännösrekisteriin yhteensä 244 kappaletta (Kaavio 2). Näistä minun on löydettävä saamelaisaikaan liittyvät muinaisjäännöskohteet. Etenen tässä tehtävässä ensin poissulkemalla kohteita ajoituksen tai tyypin perusteella. Ajoitukseltaan kivikautiset ja modernit kohteet voidaan poistaa listalta. Muinaisjäännöstyypin perusteella poissuljettavia kohteita ovat tervahaudat, vesimyllyt ja muut uudisasutukseen ja talonpoikaiskulttuurin liittyvät kohteet sekä tietenkin luonnonmuodostumat. Tämän jälkeen listalla on vielä 172 kohdetta, joita täytyy tarkastella lähemmin. Tähän määrään sisältyy muun muassa vielä 26 pyyntikuoppaa, joita ei ole tarkasti ajoitettu. Koska näitä ei voida varmuudella yhdistää saamelaisiin, käsittelen niitä erillisenä ryhmänä analyysissa.

Seuraavaksi esittelen varmasti saamelaisaikaisiksi määrittelemäni kohteet ja sen jälkeen mahdollisesti saamelaisaikaiset kohteet.

Varmasti saamelaisaikaisia

Löytöpaikat

Kuusamojärven Jaapanlahden laidalla sijaitseva Pyhäniemi S-ranta on metallinetsinnässä löytyneen ristiretkiaikaisen/keskiaikaisen kirveen löytöpaikka. Paikkaa ei ole vielä tarkastettu maastossa. (Mjr: Pyhäniemi S-ranta, 1000035488.) Löytöpaikka sijaitsee lähellä Pyhälahden laajaa moniperiodista muinaisjäännösalueita.

Kuusamojärven ja Muojärven väliseen Välijärveen pistävä Virranniemi on metallinetsinnässä löytyneen rautakirveen löytöpaikka. Kirveen ajoitus on rautakausi/keskiaika. (Mjr: Kuusamo Virranniemi, 1000034429.) Aivan läheltä on löytynyt vuonna 1881 Törmäsenlahden kätkö (ei muinaisjäännösrekisterissä), joka sisälsi 1500-luvun puolivälistä 1600-luvun alkuun ajoittuvia esineitä ja rahoja

(Sarvas P. 1986: 238–243).

Lämsä Kuurna on ristiretkiaikaisen/rautakautisen hopeakoruaarten löytöpaikka Itä-Kuusamossa Joukamojärven ja Kuurnajärven välisellä kannaksella (Arkeologian esinekokoelma; Mjr: Kuusamo Lämsä Kuurna, 305040032).

Rypölä on metallinetsinnässä löytyneen pronssiriipuksen löytöpaikka Tatankijärven vieressä sijaitsevan Saunajärven rannalla. Paikan tarkastuksessa löytyi kiukaan raunio ja maakuoppia. (Mjr: Kuusamo Rypölä, 1000032345; Sarkkinen 2018a.)

Lappikallio Iijärven rannalla on vuonna 2019 metallinetsinnässä löydetyn rautakautisen kirveen ja veitsen löytöpaikka, jota ei ole vielä maastossa tarkastettu (Mjr: Kuusamo Lappikallio, 1000035487).

Hingarniemi on niin ikään vuonna 2019 metallinetsinnässä löytyneen rautakautisen (viikinki-/ristiretkiaikaisen) kirveen löytöpaikka. Kohde sijaitsee Yli-Kitkan pohjoisosassa. Tätäkään kohdetta ei ole vielä tarkastettu. (Mjr: Kuusamo Hingarniemi, 1000035489.)

Pyhälahti (Ristikangas) on 1800-luvun lopulla löytyneen raha-aarten löytöpaikka. Aarre koostuu yli 400 rahasta, jotka ajoittavat sen 1000-luvun loppuun. Löytöpaikan kontekstin selvittämiseksi suoritettiin pienimuotoinen kaivaustutkimus vuonna 2007 Jari Okkosen johdolla. Löytöpaikka sijaitsee samalla alueella Pyhälahden moniperiodisen muinaisjäännösalueen kanssa, mutta rautakautiseen asuinpaikkaan liittyviä löytöjä alueelta ei ole, vaan asuinpaikat on ajoitettu kivikaudelle ja varhaismetallikaudelle. (Okkonen 2007: 10–12.)

Mahdollisesti saamelaisaikaisia

Kivirakenteet

Hartikanaho on kaksi laakakivistä kasattua neliön muotoista kivilatomusta sekä kuorittuja ja merkattuja puita käsittävä ajoittamaton kohde Etelä-Kuusamossa Sarvijärven rannalla. Toisen latomuksen päällä on kivipaasi pystyssä. Alueeseen on liitetty lappalaistarinoita. (Erä-Esko 1975: 161–162; Sarkkinen 1999: 124.)

Tärkkämönkankaat sijaitsee Pikku Muojärvestä Muojärveen laskevan Tärkkämöjoen etelärannalla. Paikalla on röykkiö, jonka ympärillä on multapenkka sekä pieniä kuoppia. Ilmeisesti samalta paikalta on löydetty myös rautakirves. Kohdetta ei ole tarkemmin ajoitettu, mutta Mika Sarkkinen arvelee sen olevan useamman sadan vuoden ikäinen. (Sarkkinen 1999: 261; Viljanmaa 37.)

Kuusamon koillisosassa Jussinlamminvaarassa (Mjr: Jussilamminvaara) on kivirakenne, jonka on arvioitu olevan mahdollinen lapinkylien välinen rajamerkki. Samankaltaisia kohteita tunnetaan Lapista. (Nieminen – Tervonen 2011: 8; Schulz 2012: 31.)

Kelkkavaara 1 on myös mahdollinen lapinkylien rajamerkki. Se sijaitsee Kelkkavaarassa reilut 10 kilometriä Kuusamon kirkolta länteen. Hans-Peter Schulzin mukaan esimerkiksi Puntarikerön Lapin ja lannan välinen tunnettu rajamerkki on samanlainen rakenteeltaan, kuten myös edellä mainittu Jussinlamminvaaran kohde. (Schulz 2012: 31.)

Lotvola (Huuhtaniemi) on Pohjois-Kuusamossa Kangerjärven rannalla sijaitseva kohde, joka käsittää kolmen tuluskiven löytöpaikan ja kaksi röykkiötä. (Sarkkinen 1999: 74; Viljanmaa 2010: 14.) Soikeat tuluskivet viittaavat vahvasti rautakauteen (Pellinen 1999: 24 – 27; Salo 1999: 48).

Kajavasalmi, Salmiaho sijaitsee Muojärven ja Kirpistön välissä. Kohde käsittää epämääräisiä röykkiöitä sekä mahdollisen rautakirveen ja pronssiesineen löytöpaikan. 1800-luvulla mahdollisesti löytyneitä esineitä ei ole saatu kokoelmiin. (Erä-Esko 1975: 222; Sarkkinen 1999: 176; Viljanmaa 2009: 17.)

Viitasaari on Kuusamojärven saari, josta on löydetty historiallisiksi ajoitettuja, mutta käyttötarkoitukseltaan epävarmoja röykkiöitä ja kuoppia (Sarkkinen 1999: 204–206).

Maarakenteet

Kivilahti W on tarkemmin ajoittamattomia maa-/pyyntikuoppia sekä piikärjen löytöpaikan käsittävä kohde Kitkan talvikylän eteläpuolella Kivilahden rannan tuntumassa (Katiskoski 2009; Mjr: Kuusamo Kivilahti W, 305010194).

Lehtolampi lounas on Etelä-Kuusamossa Iijoen varrella sijaitseva löytöpaikka, josta on yleisöilmoitukseen mukaan metallinilmaisimella löytynyt myöhäisrautakautinen/viikinkiaikainen kirves, kuparinen puukonkahva ja palanutta luuta. Esineet on jätetty paikoilleen. Mika Sarkkinen tarkasti kohteen vuonna 2018 löytäen pienen kuopanteen. (Mjr: Kuusamo Lehtolampi lounas, 1000032888; Sarkkinen 2018b.) Koska tiedot kohteen rautakautisista löydöistä perustuvat toistaiseksi yleisöilmoitukseen, käsittelen kohdetta tässä tutkimuksessa mahdollisesti saamelaisaikaisena.

Pitkälahti pohjoisranta sijaitsee samaisen Kylmäjärven Pitkälahden rannalla, joka mainittiin jo mahdollisesti saamelaisten asuinpaikkojen kohdalla. Tässä kohteessa on kuoppia, jotka vallin ohuehkon huuhtoutumiskerroksen perusteella on ajoitettu historialliselle ajalle. Inventoinnin yhteydessä kuopat löytäneen Sami Viljanmaan mukaan kyseessä ovat ilmeisimmin pyyntikuopat. (Viljanmaa 2009: 107.)

Lapinlahden eteläranta on Etelä-Kuusamossa Irnijärven rannalla sijaitseva kohde, joka käsittää pyyntikuoppia, joiden vallissa on ohut huuhtoutumiskerros ja rantatörmältä sortuneiden liesien jäännöksinä palaneita kiviä (Sarkkinen 2010: 17). Tarkkaa ajoitusta ei ole tarjolla, mutta on hyvinkin mahdollista, että kohde ajoittuu tarkastelemalleni ajanjaksolle.

Autiovaara N sijaitsee Oivanginjärven ja Junganjärven välissä. Vaaran pohjoislaidalta on löydetty kaksi kappaletta mahdollisia keittokuoppia. (Mjr: Kuusamo Autiovaara N, 305010185)

Paskalampi-niminen kohde sijaitsee Oivanginjärven rannalla. Paikalla on mahdollisesti rautakauden tyyppin esihistoriallinen liesi. (Mjr: Kuusamo Paskalampi, 305010181.)

Kylmäniemen pohjoisranta Irnijärven rannalla on tarkemmin ajoittamaton kuoppakohde, mahdollinen kuoppaliesi (Sarkkinen 2010: 7).

Taipale-niminen kohde sijaitsee Muojärven Kylmäniemessä. Paikalta on löytynyt neljä keittokuopalta vaikuttavaa kuoppaa. (Sarkkinen 2005: 33.)

3.2 Saamelaisiin viittaavat paikannimet Kuusamossa

Seuraavaksi esittelen tutkimuksessani käyttämäni paikannimiaineiston. Kaikkien nimiarkistoon tallennettujen paikannimien yhteydessä ei ole koordinaattitietoja, joten muutamia yksittäisiä paikannimiä jää sen vuoksi pois kartta-analyyseista. Toisaalta joissakin tapauksessa eri nimitietueet tarkoittavat samaa paikkaa. Näin on esimerkiksi silloin, kun paikannimiä on kerätty useaan kertaan samalta alueelta. Paikannimien koordinaatit saattavat erota huomattavastikin toisistaan, mutta

peruskarttaa tutkimalla voidaan todeta niiden tarkoittavan samaa kohdetta.

3.2.1 Saamelaisperäiset paikannimet

Saamelaisperäisiksi paikannimiksi määrittelen sellaiset paikannimet, jotka sisältävät saamenkielisen tai kantasaamenkielisen⁵ nimenosan. Tässä luvussa esitelty lista nimenosista perustuu pääasiassa Alpo Räisänen artikkeliin *Saamelaisjäljet Kuusamon ja Posion paikannimistössä* (2005). Esittelen nimenosat aakkosjärjestyksessä. Luettavuuden ja tilan puutteen vuoksi jätän yksityiskohtaisemmat etymologiset selitykset pois enkä erittele mihin saamen kieleen sanat pohjautuvat. Kunkin nimenosan kohdalla annan esimerkin tai esimerkkejä Kuusamossa esiintyvistä paikannimistä, jotka sisältävät kyseisen saamelaisperäisen sanan. Paikannimitiedot perustuvat Nimiarkiston kokoelmiin. Niin ikään tilan puutteen vuoksi en voi tässä yhteydessä esitellä, missä mainitut paikat sijaitsevat. Kerron jokaisen nimenosan kohdalla sellaisten nimitietueiden lukumäärän, joista on annettu koordinaattitieto Nimiarkiston tietokannassa.

Aikia, Aikio. Saamelainen miehen nimi, joka on johdos saamelaisesta sanasta *áigi* 'aika' (Räisänen 2005: 337). *Aikionniemi*. 7 paikannimeä, 4 eri ryppäässä.

Aikki. Áika ja ajkka ovat saamenkielisiä 'suurta mäntyä' tarkoittavia sanoja (Räisänen 2005: 337). *Aikkiaho*. 15 paikannimeä yhteensä, ja yhdessä ryppäässä on 13 niistä. Kaikkiin ryppäisiin kuuluu talon nimi *Aikkila*.

Aili. Saamen ai'liyâs (ailigas) merkitsee 'pyhää' (Itkonen 1948: 522). *Aili* (talo). 3 eri keskittymässä yhteensä 7 nimeä.

⁵ Rekonstruoitu kieli, josta saamelaiskielet polveutuvat. *-merkki sanan edessä tarkoittaa sitä, että kyseessä on rekonstruoitu sana.

Akso. Saamen ákšu merkitsee 'kirvestä' (Räisänen 2005: 338). *Aksoniemi*. 3 samaan yhteyteen kuuluvaa paikannimeä.

Eli. Pohjautuu saamen sanavartaloon *elē- 'ylä' (Räisänen 2005: 338). *Elijärvi*. 13 nimeä, jotka keskittyvät kolmen eri Elijärven ympärille ja lisäksi yksi erillinen Elivaara.

Irni. Kantasaamen *jernje tarkoittaa 'vedenselkää' (Räisänen 2005: 338). *Irni* (järvi). 6 nimitietuetta, kaikki samaan Irni-järveen liittyviä.

Jaappa. Nimeämisperusteena on saamen *čap eli 'musta' (Räisänen 1995: 534–535). *Jaapanlahti*. Kahteen kohteeseen liittyy yhteensä 3 paikannimeä.

Jaura. Saamen jávri ja kantasaamen *jāvrē tarkoittavat 'järveä' (Aikio 2007: 169). *Jauranen* (järvi), *Jauranlampi*. 5 nimeä yhteensä, joista 4 samassa ryppäässä.

Jokos. Tarkoittaa 'porojen peräjälkeen kulkiessaan polkemaan tietä' ja tulee saamen kielen sanoista čuâggas, čuegas 'talvitie' (Räisänen 2005: 339). *Jokoslampi*. 6 nimitietuetta 5 eri paikassa.

Jorva. 'Lonkka, poron tms. paisti', lainautunut saamesta peräpohjalaismurteisiin (Räisänen 2005: 339). *Jorvanjärvi* on ainoa nimenosan edustaja.

Juomus. 'Jään alle pantu verkkojata' (vrt. saamen juonjas 'jääverkko') (Räisänen 2005: 339). *Juomusniemi*. Esiintyy 4 eri paikassa, yhteensä 7 nimitietuetta sisältäen toistoa.

Kallunki. Saamen sanasta gállot, káálluh 'kallokas, poron päänahasta tehty kenkä'

(Itkonen 1920: 5). Mahdollisesti voi pohjautua myös gállot-sanan kantasanaan gál'lu 'otsa' (Räisänen 2003: 44 (S. Aikion huomautus)). *Kallunkijärvi*. Yhteensä 16 kohdetta, jotka keskittyvät yhtä talon nimeä lukuun ottamatta Kallunkijärven rannalle.

Kiekerö, Kiekero. 'Porojen vartioitu talvilaidun' (vrt. saamen čiegar 'porojen talvikaivospaikka') (Räisänen 2005: 339). *Kiekeröjoki, Kiekeroniemi*. Yksi nimirypäs ja kolme yksittäistä paikannimeä.

Kiekki. 'Kalasääski'. Laina saamesta (vrt. čiekčá 'kalasääski'). (Räisänen 2005: 340.) *Kiekkiniemi*. Kahteen kohteeseen liittyviä nimiä yhteensä kolme.

Kolvanki. Räisänen arvelee Sammallahteen (1989) viitaten nimenosan johdetun saamen sanasta goalvvas, goalve- 'kömpelö' ja/tai goalvi 'hujoppi, roikale, susi' (Räisänen 2003: 56–57). *Kolvanki* (järvi). Kolme nimitietuetta, jotka liittyvät kaikki Kolvanki-järveen.

Konta, Kontta. Saamen sanasta goddi 'peura' (Aikio 2003: 102). *Konttainen* (vaara). Yhteensä 8 paikannimeä, kaikki samassa ryppäässä.

Koramo. Palautuu saamen sanoihin goarrámaš 'kovan onnen lapsi' ja gorremaš 'surkea otus' (Räisänen 2005: 340). *Koramoniemi*. 12 nimitietuetta, jotka kaikki sijaitsevat samalla seudulla. Muualla Suomessa ei koramo-nimiä esiinny.

Kulas. 'Suuri hauki'. Laina saamesta. (Räisänen 2005: 341.) *Kulasranta*. 10 nimitietuetta yhdessä ryppäässä.

Kulmakka, Kulmakko. Saamelainen laina (vrt. saamen gulmek 'kolmipiikki,

kalanpoikanen') (Räisänen 2005: 341). *Kulmakkajärvi* (*Kulmakkojärvi*). Yhteensä 13 nimeä liittyen useisiin eri kohteisiin.

Kunti, Kuntakki. Saamen sanasta goddi 'peura' (Räisänen 2005: 341). *Kuntijärvi, Kuntakkivaara*. Kahdessa eri ryppäessä yhteensä 8 paikannimeä.

Kuorinki. Johdettu saamen verbistä guorrat 'noudattaa, seurata (tietä, jälkiä)' (Räisänen 2003: 60–61). *Kuorinki* (järvi). Kaikki 15 paikannimeä kuuluvat samaan ryppäeseen Kuorinki-järven ympäristöön.

Kuotku. 'Kannas, joka jää tulvan aikana veden alle, mutta kuivuu kesällä'. Laina saamesta (vrt. guotku 'kannas'). (Räisänen 2005: 341.) *Kuotkunsaaari*. Yksi paikannimi, jolle ei ole koordinaattitietoa Nimiarkiston tietokannassa.

Kuukas. Saamen sanasta gukkê(-s) 'pitkä' (Räisänen 1995: 537). *Iso-Kuukas* (järvi). 8 nimitietuetta samassa ryppäessä.

Kurtsa. Saamelainen laina sanasta skurču '(pieni) rotko, kapeikko' (Räisänen 2005: 341). *Kurtsanniemi* on ainoa nimielementin edustaja.

Käylä. Saamen geavli, keyli tarkoittaa 'kaarta, sankaa, mutkaa' (Itkonen 1920: 8). *Käylänkoski*. 6 nimitietuetta samassa ryppäessä.

Lusminki. Sisältää pohjoissaamen sanan lusmi 'kosken pää, joen alkulähde (erityisesti pitkä lahti järvessä tai lahdessa; vuono, josta joki lähtee)' (Lehtiranta 1989: 70; SSA). *Lusmingintie*. Lusminki-järven ympäristöön liittyy useita lusminkinimiä, mutta vain yhdestä on paikkatieto Nimiarkiston tietokannassa.

Maaninka. Sisältää saamelaisen sanan mǎnnij 'iso siika' (Itkonen 1948: 512).

Maaninganjoen nimiryppääseen liittyy yhteensä 14 nimitietuetta.

Molkka. Saamelainen laina sanasta moalki, moalkki 'mutka' (Räisänen 2005: 343).

Eri puolilla Kuusamoa sijaitsevat *Molkkaniemi* ja *Molkinlampi* ovat ainoita koordinaattitiedoilla varustettuja nimitietueita tästä nimielementistä.

Naamanka. Sisältää saamen kielen sanan námmi 'poron sarven nahka' (Itkonen 1920: 10). *Naamankajärvi*. 5 paikannimeä samassa ryppäässä.

Nirkamo. Pohjautuu luultavasti saamen verbiin nargit 'harjoittaa sukupuoliyhteyttä, nussia' (Räisänen 2005: 343). Nirkamosaari on nimenosan ainoa edustaja Suomessa, mutta paikalle ei ole koordinaattitietoa Nimiarkiston tietokannassa.

Maanmittauslaitoksen paikannimireksiterin mukaan *Nirkamosaaret* sijaitsevat Joukamojärven rannalla.

Nulppi. Laina saamesta (vrt. saamen nul'hpe 'metsätön vuoren huippu') (Collinder 1964: 143). *Nulppi* (Hävityksenvaaran korkein kohta) on ainoa nimielementin edustaja Kuusamossa.

Nuoru. Saamelaisperäinen sana (vrt. saamen njuorra 'matalikko, kari') (Räisänen 2005: 343). *Nuoru* (niitty joen varrella). Koordinaattitiedoin varustettuja nimitietueita Kuusamosta ei löydy. Rajan takana Neuvostoliitolle luovutetulla alueella on tunturi nimeltä Nuorunen ja siihen liittyviä paikannimiä on paljon rajan tuntumassa.

Nuuna. Saamen sanasta njunni 'nenä, huippu, kärki, etuosa' (Räisänen 2005: 343).

Nuunavaara. Yksi nimirypäs, joka sisältää 5 paikannimeä.

Näränkä. Sisältää saamen ’matalaa virtapaikkaa’ merkitsevän sanan *njearri*, *ńēri* (Itkonen 1920: 49). *Näränkävaara*, *Närängänjoki*. 9 nimeä yhteensä, joista 8 samassa ryppäessä.

Oivanki. Sanalle on kaksi mahdollista saamelaisperäistä juurta: *oaivi* ’pää’ ja *oaivvus* ’joen niska, luusua’ (Itkonen 1948: 509; Räisänen 2003: 93 (S. Aikion huomautus)). *Oivanki* (järvi). Kaikki 15 nimeä kuuluvat samaan ryppäeseen.

Otsanki. Nimi sisältää saamen sanan *ozes*, *oazis* ’sulku, verkkopato’ (Räisänen 2003: 98.) Lähellä sijaitsevat *Otsanki* (niemi) ja *Otsanginnokka* (nuotta-apaja/niemen nokka) ovat ainoat nimenosan edustajat Kuusamossa.

Parsa. Saamen *bárši* tarkoittaa ’(muista erottuvaa) vaaraa’ (Räisänen 2005: 344). *Parsavaaran* ympäristössä on neljä muuta *parsa*-nimeä. Lisäksi on yksi erillinen *Parsapuro*.

Piiksi. Laina saamen sanasta *biksa*, *piksa* ’linnun rintalasta, täkkäluu’ (Räisänen 2005: 344). *Piiksiselkä* (järven selkä) on ainoa nimenosan edustaja, jolle on koordinaattitieto Nimiarkiston tietokannassa. Samalla alueella on Maanmittauslaitoksen Paikannimirekisterin mukaan muitakin *piiksi*-nimiä.

Pisa. Räisänen ei mainitse artikkelissaan nimenosaa *Pisa* ’pyhä’, joka sisältyy muutamiiin paikannimiin Kuusamossa, esimerkiksi *Pisamo* (järvi). Kyseessä on mahdollisesti laina saamen kielestä (Saarikivi 2007: 330–331). Yhteensä 5 nimeä saman järven yhteydessä.

Piskamo. Pohjautuu kantasaamen sanaan **peskē*, josta saamen *baski* ’ahdas, pieni, kapea’ (Räisänen 2005: 344). Kaikki 5 paikannimeä liittyvät *Piskamojärven* vesistöön.

Poksamo. Itkonen (1920: 51) yhdistää sanan saamen verbiin poaksud 'voidella', mutta Räisänen epäilee tätä etymologiaa paikkojen luonteeseen (joen leventymiä) vedoten. Räisänen kuitenkin pitää sanaa saamelaisperäisenä. *Poksamo* (joen leventymä, lahden poukama) on ainoa nimenosan edustaja Kuusamon alueella.

Poso. *Poso* tulee ilmeisesti saamen 'poroa' merkitsevästä sanasta boazu (Räisänen 2005: 345–346). *Posonvaara*. Poso-nimiä on yksi kolmen paikannimen rypäs.

Posso. Sana on laina saamen sanasta boáš'su 'perällä' (Räisänen 2005: 345–346). *Possoniemi*. Posso-nimiä löytyy kolmesta eri kohteesta, yhteensä eri nimitietueita on kuusi.

Raasa. Saamelaisperäinen sana (vrt. saamen rássi 'kukka, ruoho') (Lehtiranta 1989: 1025; Räisänen 2005: 346). *Raasanlampi*. Kaksi nimitietuetta saman paikan läheisyydessä.

Riekamo. Mahdollisesti saamen kielen verbistä reahkut, reakkad 'itkeä, räähkyä, parkua' johdettu (Räisänen 2005: 346). *Riekamovaara*. Kolme paikannimeä yhdessä ryppäessä.

Seiti. 'Poikkeuksellisen muotoinen kivi tai kallio, jota saamelaiset ovat palvoneet' (vrt. saamen sieidi) (Räisänen 2005: 346). *Seitinginniemi*. Kaksi paikannimeä yhteydessä toisiinsa.

Siltinki. Räisänen (2003: 125) päättelee nimen olevan saamelaisperäinen ja sisältävän joko saamen sanan silded 'lajitella' tai Si1'd (haltijan nimi). Vierekkäiset *Siltinkivaara* ja *Siltinkisuo* ovat ainoat nimielementin edustajat Kuusamossa.

Sorva. 'Pieni mäntykelo'. Lainattu saamen sanasta *soarvi* 'kelohonka'. (Räisänen 2005: 346.) *Iso-Sorva*, *Pikku-Sorva* (lampia). Yhteensä kolme paikannimitietuetta Sorva-lampien yhteydessä.

Suininki. Sisältää saamelaisen sanan *suoidni*, *syejni* 'heinä' (Räisänen 2003: 127). *Suininki* (järvi). Yhteensä 7 nimitietuetta, kaikki Suininki-järven yhteydessä.

Sunna. Saamen sanasta *sudde*, *suddi* 'sula kohta jäässä' (Räisänen 2005: 346). *Sunnanniemi* ja *Pikku Sunnanniemi* ovat saman niemen eri osia. Ei muita nimenosan edustajia Kuusamossa.

Suora. Saamelaisperäinen nimenosa (vrt. saamen *suorri* 'haara, haarauma') (Räisänen 2005: 347). *Suorajärvi*. Kolmessa eri ryppäessä yhteensä 7 paikannimeä.

Tatanki. Sisältää mahdollisesti saamen sanan *dadde* 'paksu likakerros, tahma' (Räisänen 2003: 132). *Tatanki* (järvi) ja siitä lähtevä *Tatanginjoki* ovat ainoat Nimiarkiston tietokannasta löytyvät nimet.

Tiermas. Saamen *diermes*, *tiermes* tarkoittaa 'ukkosta, Ukkoa' (Itkonen 1920: 54). Lähekkäiset *Tiermasjärvi* ja *Tiermasvaara* muodostavat nimiryppään yhdessä kahden muun paikannimen kanssa.

Tolva. 'Poron juoksu'. Lainattu saamen sanasta *doalvi* 'poron ravi'. (Itkonen 1920: 54.) *Tolvanselkä* on Yli-Kitkan suuri järven selkä, jonka ympäristöön myös muut kolme tolva-nimeä sijoittuvat.

Toranki. Räisänen (2003: 134–135) yhdistää nimen saamen sanaan *doarru*, *toaru*

'taistelu, tappelu'. *Toranki(järvi)*. Kaikki viisi Kuusamon toranki-nimeä esiintyvät Torankijärven yhteydessä.

Uopaja. 'Kapea lahti'. Laina saamen sanasta vuohppi 'kapea ja pitkä lahti'. (Räisänen 2005: 348.) *Siikauopaja*. Yhteensä 9 nimitietuetta, jotka kaikki sijaitsevat samalla alueella Oulankajoen varrella.

Vaala, Vaalo. Saamelaisperäinen laina sanasta vaal 'väylä (vesistössä), syvä, virtava kohta järvestä' (Itkonen 1920: 55). *Vaalonperä, Vaala* (apaja). Yhteensä viisi nimeä jakaantuneena kolmeen eri kohteeseen.

Vallio. Viittaa sanaan Vallia, joka on saamelainen henkilönnimi (Itkonen 1948: 503; Räisänen 2005: 348–349). *Valliovaara* ja 8 muuta nimeä sijaitsevat Luoteis-Kuusamossa. Näiden lisäksi on yksittäinen *Vallioniemi*-niminen talo Lounais-Kuusamossa. Nimiarkiston mukaan Suomessa on lisäksi vain yksi vallio-nimi (Savukoskella).

Vantta. Palautuu keskikantasaamen verbiin *vāncē 'kävellä', josta kehittynyt saamen vaz'zet (Lehtiranta 1989: 135; Räisänen 2005: 349). *Vanttajankannas*. Yhteensä 12 paikannimeä, jotka kaikki sijoittuvat samalle alueelle.

Vuola. Saamen sanasta vuolle- 'ala-, ali-' (Räisänen 2005: 350). *Vuolajärvi* on ainoa nimenosan sisältävä paikannimi Kuusamossa, mutta sille ei ole koordinaatteja Nimiarkiston tietokannassa.

Vuoska. Saamen kielen 'ahventa' tarkoittava sana on vuosku (Räisänen 2005: 350). *Vuoskanvaara* ja *Vuoskanpalo* löytyvät Kuusamon ja Posion rajalta, mutta Nimiarkiston tietokannassa paikoille ei ole koordinaatteja.

Vuosseli. Sisältää saamelaisen sanan vyesi 'vasa' (Itkonen 1920: 55). *Vuosseli(järvi)*. Yhteensä viisi paikannimeä, jotka kaikki liittyvät Vuosselijärveen ja siitä lähtevään *Vuosselijokeen*.

Vuotunki. Sisältää saamen vuottuð 'tulla havaituksi (otuksen jäljistä puhuttaessa)' (Itkonen 1948: 510). *Vuotunki(järvi)*. Nimiarkiston tietokannasta löytyy kaksi paikannimeä, jotka molemmat liittyvät Vuotunki-järviin.

Listalta jää pois useita sellaisia sanoja, joille on ehdotettu mahdollista saamelaista etymologiaa, mutta epävarmuustekijöitä on liikaa. Räisäsen mahdollisesti saamelaisperäisiksi listaamat paikannimet (Räisänen 2005: 350–352) olen myös jättänyt pois tästä tutkimuksesta. Listaamiani saamelaisperäisiä paikannimiä Nimiarkiston tietokannan perusteella kertyy yhteensä 326 (liite 2). Tähän lukuun sisältyy myös muutamia toisintoja, koska Nimiarkistossa voi joskus olla useita tietueita samasta paikannimestä.

3.3.2 Muita paikannimiä

Tässä luvussa käsittelen niitä paikannimiä, jotka voisivat viitata saamelaisiin, mutta eivät sisällä saamenkielistä nimenosaa. Tähän listaan voisi lisätä huomattavasti enemmänkin nimiä, mutta tämän tutkimuksen yhteydessä on mahdollista käsitellä vain rajallinen määrä aineistoa. Olen pyrkinyt valitsemaan tarkasteltavaksi sellaisia nimielementtejä, jotka on aiemmin tutkimuksissa tai kirjallisuudessa liitetty saamelaisiin. Tässä esitettyjen paikannimien lukumäärä perustuu Nimiarkiston tietokantaan. Luku sisältää ne nimitietueet, joiden koordinaattitieto on ilmoitettu.

Autio. Nimiarkiston kokoelmissa on paljon Kuusamon *Autio*-nimiin liittyviä tarinoita ja perimätietoa. Osaan niistä liittyy lappalaismuistoja ja osaan tietoja autioituneesta talosta myöhemmällä ajalla. Joidenkin lappalaistarinoiden kohdalla mainitaan

paikalla olevat tai olleet uunin jäänteet. *Autio*-paikannimiä on Kuusamossa paljon (94), joten nimeämisperusteita on varmasti ollut useita erilaisia. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että ainakin osa niistä paikoista, joihin liittyy myös muistitietoa saamelaisista, on ollut aikoinaan saamelaisten asuttama. (Ks. Ervasti 1978: 106–107.)

Hangas. *Hangas*-nimet voivat viitata peuranpyyntiin, mutta myös lintujen verkkopyyntiin (Mäki 2003:25; Paikkala – Mikkonen – Pitkänen – Slotte – Aapala 2007: 69). Kuusamossa on suhteellisen paljon (58) näitä nimiä ja ne keskittyvät Pohjois-Kuusamoon.

Hiisi. *Hiisi*-nimet voivat viitata kalmistoon. Nimet ajoittuvat mahdollisesti rautakaudelle tai keskiajalle. Ennen kristinuskoa sana tarkoitti kalmistoa tai kulttipaikkaa. Kristinuskon aikana merkitys alkoi tarkoittaa pahaa henkiolentoa. (Heikkilä 2017: 29; Wessman 2009: 17–18.) Kuusamosta löytyy kaikkiaan 32 hiisi-paikannimeä.

Hyvä, Paha. Näiden nimien levikki Kuusamossa muodostaa mielenkiintoisen jakauman: *Hyvä*-nimet (18) esiintyvät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Etelä- ja Länsi-Kuusamossa ja *Paha*-nimet (49) Pohjois-, Keski- ja Itä-Kuusamossa. Molempiin nimiryhmiin kuuluu paljon vesistönimiä, mutta *Paha*-nimet liittyvät usein myös suohon. Nimiarkiston kokoelmissa erääseen *Hyväniemeen* liitetään saamelaistarinoita. Suomessa on paljon *Hyvä*-nimiä. Osa paikoista on saanut nimensä muinaissuomalaisen henkilönimen *Hyväneuvo* perusteella, osa taas on voitu nimetä esimerkiksi hyvän kaskimaan mukaan (Paikkala – Mikkonen – Pitkänen – Slotte – Aapala 2007: 90). Molemmille nimityypeille on varmasti useita nimeämisperusteita eri ajoilta.

Kalma, Kalmo. Nimet voivat viitata kalmistoon tai väliaikaiseen ruumiinsäilytyspaikkaan. Kuusamossa on muutamia tällaisia paikannimiä. Välijärven

Kalmanniemeen liittyy tarinoita saamelaisten hautapaikasta (Sarvas A. 1986: 195).

Kenttä. Yleinen nimenosa Kuusamon paikannimistössä (93 kappaletta). Moniin paikkoihin liittyy perimätieto saamelaisista. Saamelaisten asuinpaikkoja on tunnetusti kutsuttu *kentiksi*, ja Kuusamonkin kohdalla pidän selvänä, että osa *kentistä* on ollut saamelaisten asuinpaikkoja.

Kesä. Kuusamossa on 37 *Kesä*-nimeä (esim. *Kesälahti*), joista suuri osa keskittyy *Kesäniemen* kylän ympäristöön. *Kesäniemen* kylä sijaitsee Yli-Kitkan rannalla, vastapäätä Kivilahtea, jossa Kitkan historiallisesti tunnettu talvikylä sijaitsi.

Kota. *Kotaa* ovat käyttäneet muutkin kuin saamelaiset, ja Nimiarkiston kokoelmissa useisiin *Kota*-paikannimiin liittyykin esimerkiksi nuottakota, mutta joitakin mainintoja on myös lappalaismuistoista. *Kota* sisältyy kuitenkin myös Kuusamon molempien tunnetuiden talvikylien paikkojen nimiin (Maanselkä: *Taliskotakangas* ja *-lampi*, Kitka: *Talliskotalampi*). Näin ollen voidaan todeta, että varmasti ainakin osaan näistä paikannimistä liittyy saamelaisasutusta. Huomattavaa on, että Kuusamossa on Paikannimiarkiston mukaan peräti 154 *Kota*- tai *Kodan*-nimenosan sisältävää paikannimeä. Se on reilusti enemmän kuin missään muussa kunnassa.

Lapin, Lappa, Lappi. Tämän nimipesueen todistusvoimasta saamelaisten suhteen on kautta aikojen esitetty erilaisia arvioita (ks. Lehtola 2008: 5–8). Kuusamossa on reilut 20 tähän ryhmään kuuluvaa paikannimeä (esim. *Lapinlahti*, *Lapinniemi*), jotka esiintyvät yleensä ryppäinä. Nimiarkiston kokoelmiin talletettujen tietojen mukaan useisiin kohteisiin liittyy lappalaismuistoja. On mahdollista, että monet näistä paikannimistä viittaavat todellisiin saamelaisiin.

Peura. Peura oli luultavasti huomattavasti yleisempi Kuusamossa ennen uudisasutusta. Peurakanta pieneni nopeasti lähinnä kaskikulttuurin vaikutuksesta

(Ervasti 1978: 81). *Peura*-paikannimiä esiintyy Kuusamossa melko runsaasti (59). Nimet keskittyvät Pohjois-Kuusamoon. Jonkin verran nimiä on myös Itä-Kuusamossa. Nimiarkiston kokoelmissa on maininta *Peuravaarasta*, jonka nimi on tullut alueella harjoitetusta peuran kuoppapyynnistä. Tiedonantajan mukaan pyyntikuopat ovat vielä näkyvissä (NA).

Poro. Poronhoitoa harjoitetaan Kuusamossa edelleen, joten *Poro*-nimien todistusvoima saamelaisasutuksesta on luultavasti heikko. *Poro*-nimet (77) jakaantuvat kartalle huomattavasti tasaisemmin kuin *Peura*-nimet, tosin nekin painottuvat lievästi pohjoiseen. Eteläisemmän Suomen kohdalla *Poro*-nimet ovat olleet kiinnostavampi tutkimuskohde saamelaishistorian näkökulmasta (ks. Lehtola 2008: 8).

Pyhä. Kuusamossa on 24 *Pyhä*-nimistä paikkaa, jotka jakaantuvat kolmeen eri ryppääseen. Puutteenkylän *Pyhälahdesta* on löydetty rautakautinen raha-aarre: yli 400 rahaa 1000-luvulta (Sarvas, P. 1986: 227–228). Toiseen nimiryppääseen lukeutuvalla Rukajärven *Pyhävaaralla* on ollut historiallisten lähteiden mukaan seitakivi (Fellman 1906: 442). Kolmas nimirypäs sijaitsee lähellä Ollilanjärven *Manalanniemeä*, joka perimätiedon mukaan on saamelaisten hautapaikka (Sarvas, A. 1986: 193), ja josta on myös löydetty historiallisen ajan kiukaan raunio sekä painaumia (Sarkkinen 1999: 41).

Raato. Tämän ryhmän paikannimet voivat viitata ruumiisiin eli hautapaikkoihin. Seppo Ervastian mukaan suomalaiset ovat kutsuneet saamelaisten kalmistoja halventavalla sanalla raato (Ervasti 1978: 31). Kuusamossa on 10 raato-nimenosan sisältävää paikannimeä.

Ruumis. Valtaosa Kuusamon 16 *Ruumis*-nimisestä paikasta on *Ruumissaaria*. Nimiarkiston kokoelmissa mainitaan joidenkin yhteydessä paikan toimineen väliaikaisena ruumiinsäilytyspaikkana. Ei ole poissuljettua, että osa paikoista viittaisi

saamelaisiin.

Talis, Tallis. Nämä 'talvi'-nimet esiintyvät Kuusamossa ainoastaan tunnetuiden talvikylien yhteydessä. Yhteensä paikannimiä on 11.

Talvi. 90 paikannimeä Kuusamossa. Huomattavan monta *Talvilahtea* ja *Talvitiensuuta*. Suuri osa *Talvi*-nimistä liittyy mitä ilmeisimmin talviteihin, jotka voivat toki olla hyvin vanhojakin.

Muita kuin saamelaisperäisiä mahdollisesti saamelaisiin viittaavia paikannimiä kertyy näiden nimenosien perusteella 967 kappaletta. Näidenkin nimien kohdalla pätee se, että nimitietueissa toisintoja esiintyy jonkin verran.

4. Kuusamon saamelaisasutus historiallisissa lähteissä

Kuusamossa tiedetään olleen saamelaisasutusta ennen kuin suomalainen uudisasutus asettui seudulle 1600-luvun lopulla. Nämä tiedot perustuvat historiallisiin lähteisiin, kuten veroluetteloihin, käräjäpöytäkirjoihin, vanhoihin karttoihin ja matkakertomuksiin sekä muistitietoon. Seppo Ervasti on koostanut näistä tiedoista yleiskuvan Kuusamon saamelaisasutuksesta teokseen Kuusamon historia (1978).

Historiallisissa lähteissä on kuvauksia, jotka viittaavat Kuusamon saamelaisasutukseen 1300-luvulta lähtien (Ervasti 1978: 38). Kartoissa Kuusamon paikannimiä, kuten Kusingojervi (Kuusamojärvi), Mauringojervi (Muojärvi), Kitkijervfi (Kitkajärvi), Iowara (Iivaara) ja Maanselkeby (Maanselän talvikylä) mainitaan ensimmäisen kerran 1600-luvun alussa (esimerkiksi Bureus 1626; Träsk 1642).

Vanhoissa veroluetteloissa ja kartoissa Kuusamossa mainitaan olleen kaksi lapinkylää: Kitkan ja Maanselän lapinkylät. Ervasti on sijoittanut Kitkan talvikylän Ylikitkajärven pohjoispuolelle Talliskotalammen rannalle. Paikannimi sekä sieltä löytyneet kiukaan rauniot vahvistavat näkemystä. (Ervasti 1978: 2.) Maanselän talvikylän Ervasti on paikantanut Taliskotalammen rannalle lähelle Pikku Muojärveä. Tätäkin päätelmää on ollut tukemassa paikannimistö sekä kiukaan rauniot. (Ervasti 1978: 20–21.)

Vuodesta 1555 lähtien Kemin Lapin veroluettelo on toteutettu lapinkylittäin (Enbuske 2006: 42). Tästä lähtien löytyy siis tiedot veroa maksavien lappalaisten määristä. Sekä Maanselän lapinkylässä että Kitkan lapinkylässä on ollut veroluetteloiden mukaan veroa maksavia lappalaisia vuosittain vaihtelevasti 0–14 koko 1500-luvun jälkimmäisen puoliskon ajan. Niinä vuosina, kun luku on ollut

nolla tai vain muutamia, kyseessä on ollut saamelaisten asukkaiden karkaaminen Venäjän puolelle verojen keruun ajaksi. (Ervasti 1978: 46–47.)

1500-luvun lopulta asti on kirjattu Kitkan ja Maanselän lapinkylien asukkaiden valittaneen Kemin ja Iin talonpoikien kalastamisesta, metsästämisestä ja kaskeamisesta saamelaisten alueella (Ervasti 1978: 71). Tarkempia tietoja Kuusamon saamelaisista löytyy kuitenkin vasta 1600-luvun lopun asiakirjoista. Vuodesta 1671 lähtien on säilynyt lautamiesluetteloita, joista käy ilmi Kitkan ja Maanselän lapinkylien asukkaiden nimiä. (Ervasti 1978: 62 – 63.) Lisäksi vuoden 1673 uudisasutusasetuksen myötä saamelaisten valitukset talonpoikien tunkeutumisesta heidän elinpiiriinsä lisääntyivät huomattavasti (Enbuske 2006: 66–67, 139; Ervasti 1978: 79– 80). Uudisasutus kuitenkin syrjäytti Kuusamon saamelaisasutuksen nopeasti 1700-luvun alussa (Enbuske 2006: 185–186), joten tästä eteenpäin ei voida enää puhua varsinaisesta saamelaisajasta. Toki monet saamelaiset suomalaistuivat ja jäivät jatkamaan sukuaan seudulle (Ervasti 1978: 144–145).

Talvikyliä lukuun ottamatta historiallisista lähteistä ei löydy tarkkoja tietoja saamelaisten asuinpaikoista. Sittenmin suomalaistuneiden saamelaisten asuinsijoista on kuitenkin jonkin verran mainintoja. Seppo Ervasti kertoo vanhojen tuomiokirjojen perusteella 1700-luvun alun Kuusamon tilojen omistussuhteista. Kuusamojärven etelärannat olivat olleet aiemmin entisen lappalaislautamiehen Junga Uulanpojan maita. Kuusamojärven pohjoisrannat olivat puolestaan lappalaislautamies Matti Ikäpäivän vanhoja alueita. Nissinvaaraan, entisen lappalaisen Ivvar Uulanpojan maille, oli vuonna 1686 asettunut asumaan Niilo Kasurinen, joka nälkävuosina joutui kuitenkin jättämään tilansa autioksi. Oivanki oli niin ikään Ivvar Uulanpojan entisiä alueita. Neuvostoliitolle luovutetulla alueella Tavajärvellä on saamelaisen Aikasarrian suku asettunut tilallisiksi kasvattaen karjaa ja poroja. (Ervasti 1978: 143–145.)

Ala-Kitkan Virranniemellä asuu Iikka Iikanpoika Lämsä, jonka läntisenä naapurina on lappalainen Uula Antinpoika, joka viljelee uudistilaa käyttäen nimeä Olli

Patosalmi. Tuomiokirjoissa kerrotaan Kallunkijärven olleen Heikka Tuommanpoika -nimisen lappalaisen vesiä ainakin vielä 1680-luvulla. Lappalainen Juho Kieli asui ilmeisesti Kuontijärvenseudulla, kuten myös lappalaisen jälkeläinen Pekka Sarvi. (Ervasti 1978: 148–149.) Saamelaisukuja oli asustanut myös Yli-Kitkan Lososaassa ja Maaninkajärvellä (Enbuske 2006: 186).

Vuosien 1757–1758 veroluettelossa on Maanselän kylässä vielä yhteensä yhdeksän lapinveroa maksavaa tilaa. Kitkan kylässä lappalaisveroa maksavia on kuusi. Kyseessä ovat sellaiset tilat, jotka ovat uudisasukkaiksi ryhtyneiden lappalaisten omistuksessa tai lappalaisen puolesta lapinveroa maksaa uudisasukas. (Ervasti 1978: 150–151.) Lapinvero tarkoittaa tässä yhteydessä Lappiin muuttaneille luvattua kevyempää verotusta, joka sisälsi vapautuksen veroista ensimmäisille 15 vuodelle (Vahtola 2003: 144).

Muistoksi saamelaisajasta on jäänyt myös runsas suullinen perimätieto, jota on sittemmin talletettu kirjalliseenkin muotoon (esimerkiksi Kortessalmi 1964: 209 – 217; Kukkonen 2016). Suullisena perimätietona sukupolvelta toiselle kerrotut tarinat voivat toimia selityksinä esimerkiksi luonnonmuodostelmille (Kortessalmi 1964: 212), paikannimille (Kortessalmi 1964: 213–214) tai muille muinaisten ihmisten jättämille jäljille (Kortessalmi 1964: 211–212). Toisinaan perimätieto kertoo paikan asutushistoriasta (Kortessalmi 1964: 216; Kuzmin 2013: 82–87).

Vanhvoja ja uudempia karttoja vertailemalla voidaan havaita paikannimien muuttuneen 1600-luvun ja 1900-luvun välillä. Esimerkiksi Kuusamojärvi kirjoitettiin useissa kartoissa 1600-luvulla muotoon *Kusingo* tai *Kusingojärwi*. Samoin Muojärvi kirjoitettiin 1600-luvulla *Mauringo* tai *Mauringojärwi*. (Bureus 1626; Träsk 1642.) Vuonna 1793 nimet ovat muodossa *Kusamo* ja *Muongojervi* (Güssefeld – Nordenfärd: 1793). Vuoden 1829 Kuusamon pitäjänkartassa on jo runsaasti paikannimiä, ja monet nimet ovat siinä jo nykyisessä muodossaan, mukaan lukien *Kuusamo* ja *Muojärvi* (Planting 1829).

Vuoden 1872 Suomen kartta (Karta öfver Finland 1872) on jo hyvin yksityiskohtainen ja sisältää talojen nimiä sekä pienempienkin vesistöjen nimiä. Esimerkkinä nimien muuttumisesta voidaan havaita vuoden 1872 kartassa *Talviskotalampi* Venojärven pohjoispuolella Sallan kunnan alueella. Uusimmissa kartoissa sama lampi on nimetty *Lapinkotalammeksi*. Samaisessa vuoden 1872 kartassa Kitkan rannalla on talo nimeltä *Kesälä*, kun uusissa kartoissa samalla paikalla on *Kesäniemi* ja muita kesä-nimiä ympärillä. Viittaavatko kesä-nimet siis alun perin Kesälä-nimiseen taloon, saamelaisten kesäasuinpaikan sijaan? Nimistön muutoksista mainittakoon vielä vuoden 1872 kartan saamelaisperäinen paikannimi *Kuukasjärvi*, joka on jaettu uusimmissa maanmittauslaitoksen kartoissa järveksi nimeltä *Iso-Kuukas* ja *Pikku-Kuukas*.

5 Analyysi

Seuraavissa analyyseissa olen tuottanut karttoja muinaisjäännösten ja paikannimien paikkatietojen perusteella. Paikannimien kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että jokaisella paikannimellä on yksi piste, joka on merkitty kartalle siihen kohtaan, johon Nimiarkistoon kirjattu koordinaattitieto sen asettaa. Koska useimmat paikannimet eivät luonnossa edusta yhtä tiettyä pistettä, olen katsonut, että paikannimien sijaintia on parempi kuvata lämpökartalla kuin yksittäisillä symboleilla (kartat 2 ja 3). Tällöin kartalla näkyy tummemmalla värillä ne alueet, joilla on enemmän käsiteltäviä paikannimiä. Kun kartalle lisätään vielä muinaisjäännöskohteita, useiden pistesymbolien osuessa päällekkäin pelkin pistesymbolein esitetystä kartasta tulisi epätarkka ja sekava.

Olen kerännyt paikannimet Nimisampo.fi-sivustolta hakemalla niitä nimenosien perusteella (liite 2). Esimerkiksi kuorinki-sanat sisältävät paikannimet olen hakenut sekä hakusanalla *kuorinki* että *kuoringin*, jolloin saan tulokseksi kaikki paikannimet, joissa nuo sanat esiintyvät missä kohdassa nimeä tahansa. Tämän jälkeen olen vielä käynyt hakutulokset läpi ja poistanut listalta sinne kuulumattomat sanat. Esimerkiksi eli-nimenosan sisältäviä paikannimiä haettuani sain tulokseksi muun muassa Eliaksenpelto ja Helilampi. Näitä paikannimiä ei siis analyyseissa ole mukana.

Saamelaisperäisten paikannimien kohdalla olen lisäksi poistanut kaikki sellaiset paikannimet, joiden tyyppi on talo. Tämän olen tehnyt sen vuoksi, että näissä tapauksissa talon nimen perusteena on useimmiten sukunimi, esimerkiksi Aikkila. Sukunimen perusteella nimetty talo voi sijaita missä tahansa, minne talon isäntä on asettunut, joten se ei välttämättä edusta sitä paikkaa, missä alkuperäinen sana, tässä tapauksessa aikki, on ollut nimeämisperusteena.

Muinaisjäännökset ovat varsin tarkasti rajattuja kohteita, joten ne olen esittänyt kartoilla perinteiseen tyyliin pisteinä.

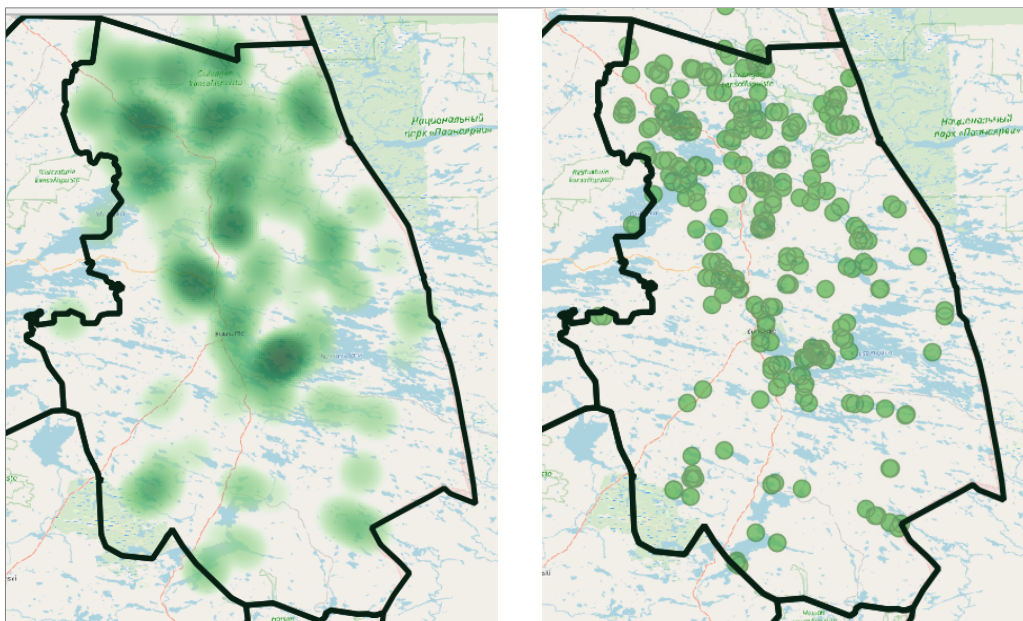
Lähestyn paikannimien ja muinaisjäännösten suhdetta kolmesta eri näkökulmasta. Ensin tarkastelen kokonaisuutena saamelaisperäisen paikannimistön sijoittumista suhteessa muinaisjäännöksiin. Seuraavaksi analysoin nimityyppikohtaisesti muiden mahdollisesti saamelaisiin viittaavien paikannimien suhdetta muinaisjäännöskohteisiin. Lopuksi tarkastelen lähemmin muinaisjäännöskohteita tyypeittäin ja analysoin niiden ympäristön paikannimistöä.

5.1 Saamelaisperäisten paikannimien ja muinaisjäännösten sijainti toisiinsa nähden

Aiemmissa luvuissa olen esittänyt Kuusamon saamelaisiin viittaavan paikannimimateriaalin sekä mahdollisesti samalle aikakaudelle ajoittuvat kiinteät muinaisjäännökset Kuusamossa. Tässä luvussa tarkastelen miten saamelaispaikannimet ja muinaisjäännökset sijoittuvat toisiinsa nähden kartalla. Ei ole mielekästä esittää kaikkia paikannimiä ja muinaisjäännöskohteita kerralla samalla kartalla, joten olen valinnut materiaalista mielenkiintoisimmat ja edustavimmat nimet ja kohteet. Tässä alaluvussa esittelen yleisiä piirteitä Kuusamon paikannimistön ja muinaisjäännösten välisestä suhteesta. Seuraavissa alaluvuissa tulen tutkimaan yksityiskohtaisesti eri nimenosien ja muinaisjäännöstyyppien välistä suhdetta.

Kuten edellä on todettu, olen jakanut saamelaisiin viittaavat paikannimet saamelaisperäisiin paikannimiin ja muihin mahdollisesti saamelaisiin viittaaviin paikannimiin. Otan ensin tarkasteluun saamelaisperäisten paikannimien suhteen muinaisjäännöksiin. Saamelaisperäiset paikannimet painottuvat selvästi Kuusamon pohjoisosaan (kartta 2). Selitys tälle löytyy Kuusamon asutushistoriasta. 1600-luvulla

saamelaisasutus oli vetäytynyt Kuusamon pohjoisosiin. Tunnetut talvikylät sijaitsivat Kuusamon keskiosassa ja pohjoisosassa. Laajamittaisen pysyvän uudisasutuksen saavuttua Kuusamoon 1700-luvun alussa saamelaisia asui enää Kuusamon keski- ja pohjoisosissa (Ervasti 1978: 143–145). Paikannimistön säilyminen edellyttää jatkuvuutta. Saamelaisperäiset paikannimet ovat voineet jäädä käyttöön vain siinä tapauksessa, että uudisasukkaat ovat omaksuneet ne saamelaisilta. Etelä-Kuusamossa tällaista vuorovaikutusta ei asutushistorian eikä paikannimistön perusteella samassa mittakaavassa ole ollut. Uudisasutuksen vakiinnuttua pohjoisemmassa asuneet saamen kieltä puhuneet ihmiset elivät siis sellaisessa vuorovaikutussuhteessa uudisasukkaiden kanssa, että useat paikannimet siirtyivät suomenkielisten uudisasukkaiden käyttöön. Vaikka Kuusamon suomalaistuminen tapahtui varsin nopeasti 1600-luvun lopun aikana, siirtyivät monet paikannimet joko sellaisinaan tai vähän muuttuneina etenkin Keski- ja Pohjois-Kuusamossa saamenkielisiltä suomenkielisille. Kuten edellä on todettu, osa saamelaisista myös suomalaistui ja jäi asumaan seudulle. Tämä edesauttoi saamelaisten käyttämän paikannimistön säilymistä ja siirtymistä suomenkielisten uudisasukkaiden käyttöön.

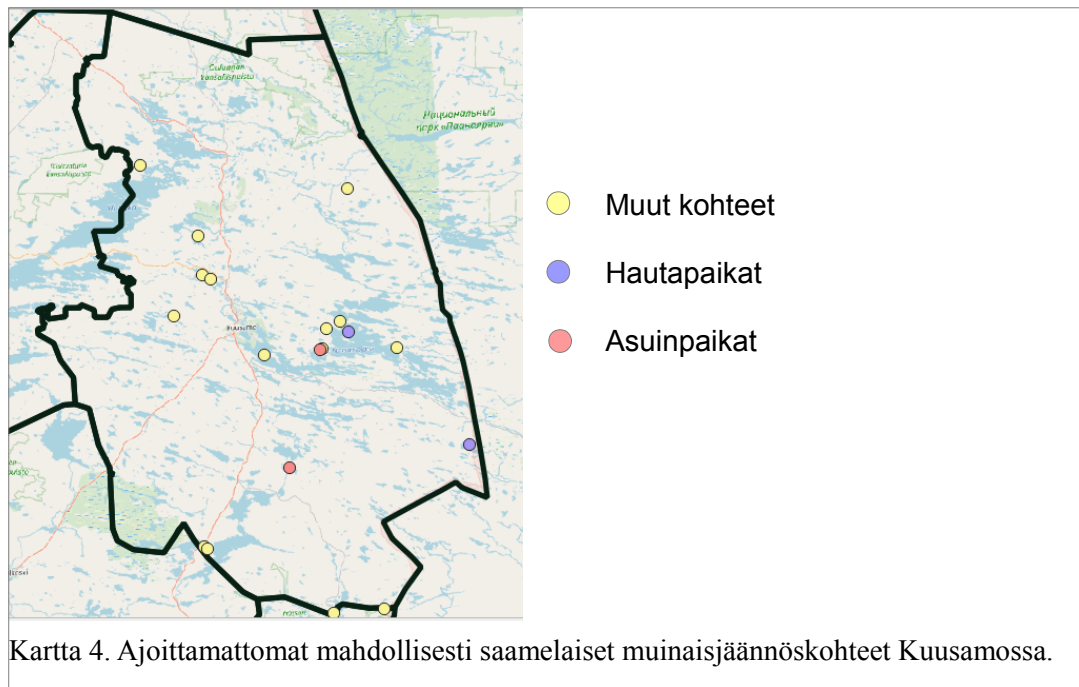

Kartta 2 (vasen). Saamelaisperäiset paikannimet lämpökarttana Kuusamossa.

Kartta 3 (oikea). Saamelaisperäiset paikannimet pistekarttana Kuusamossa.

Saamelaisasutukseen mahdollisesti liitettävät muinaisjäännökset keskittyvät myös

Keski- ja Pohjois-Kuusamoon (kartta 4). Tämän selittää osittain varmasti se, että näillä alueilla tapahtunut rinnakkaiselo uudisasutuksen ja saamelaisasutuksen välillä on tuottanut muistitietoa ja paikkoihin liittyviä tarinoita, niin sanottuja lappalaismuistoja, jotka voidaan yhdistää saamelaisiin. Näiden tietojen ja tarinoiden perusteella on voitu paikallistaa muinaisjäännöksiä arkeologisissa tutkimuksissa (Esimerkiksi Ervasti 1978; Sarvas A. 1986). Voidaan olettaa, ettei Etelä-Kuusamokaan ole ollut täysin ilman saamelaisasutusta, vaikka on hyvin mahdollista, että se on ollut huomattavasti vähäisempää kuin pohjoisempana. Joka tapauksessa muistitietojen vähäisyys on varmasti vaikuttanut siihen, että muinaisjäännöksiä on ollut vaikeampi alueelta löytää. Lisäksi siellä missä maankäyttö on tiiviimpää, on myös suuremmat mahdollisuudet löytää muinaisjäännöksiä.

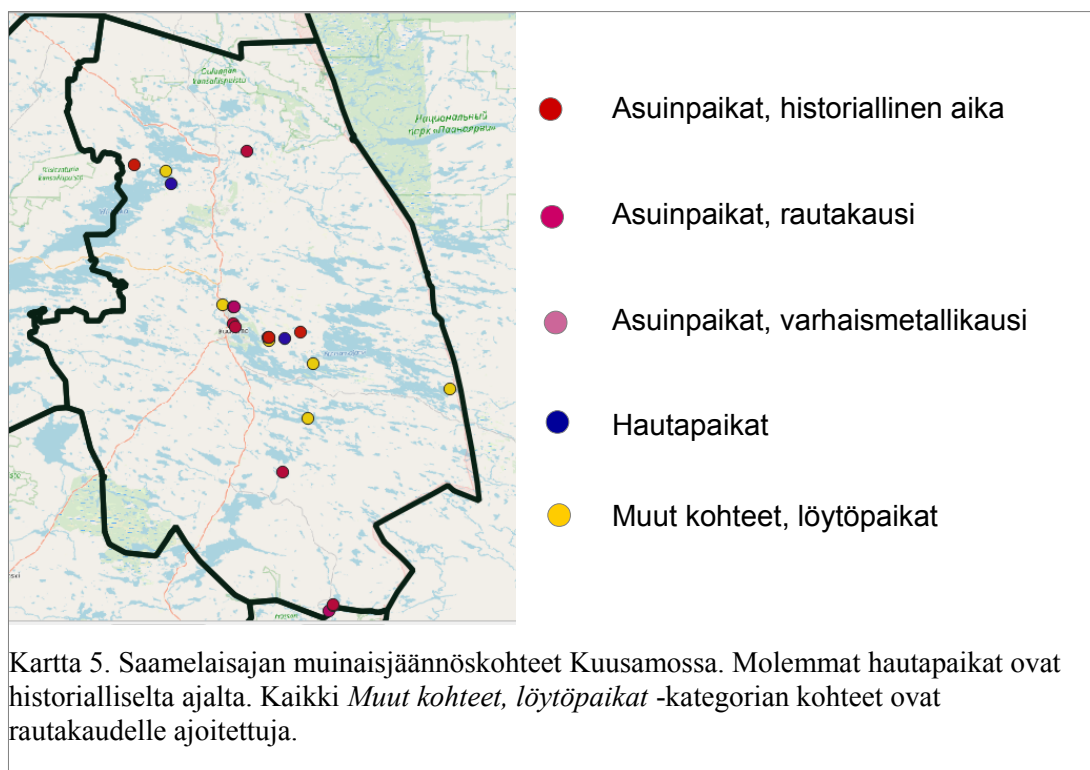
Saamelaisperäiset paikannimet kertovat käytännössä siitä, että samoja paikkoja on ollut tarve nimetä sekä saamelaisten että suomalaisten uudisasuttajien. Paikat eivät siis välttämättä ole olleet asutuksen tai muun laajamittaisen toiminnan kohteita. Esimerkiksi suurten järvien tai vaarojen nimet voivat olla saamelaisperäisiä, mutta niistä on hyvin vaikea löytää fyysisiä todisteita saamelaisten toiminnasta. Tästä johtuen sellaiset paikannimet, olivat ne sitten saamelaisperäisiä tai suomenkielisiä, jotka viittaavat tarkemmin tiettyyn toimintaan, antavat parhaat mahdollisuudet löytää

myös saamelaisiin liitettäviä muinaisjäännöksiä.

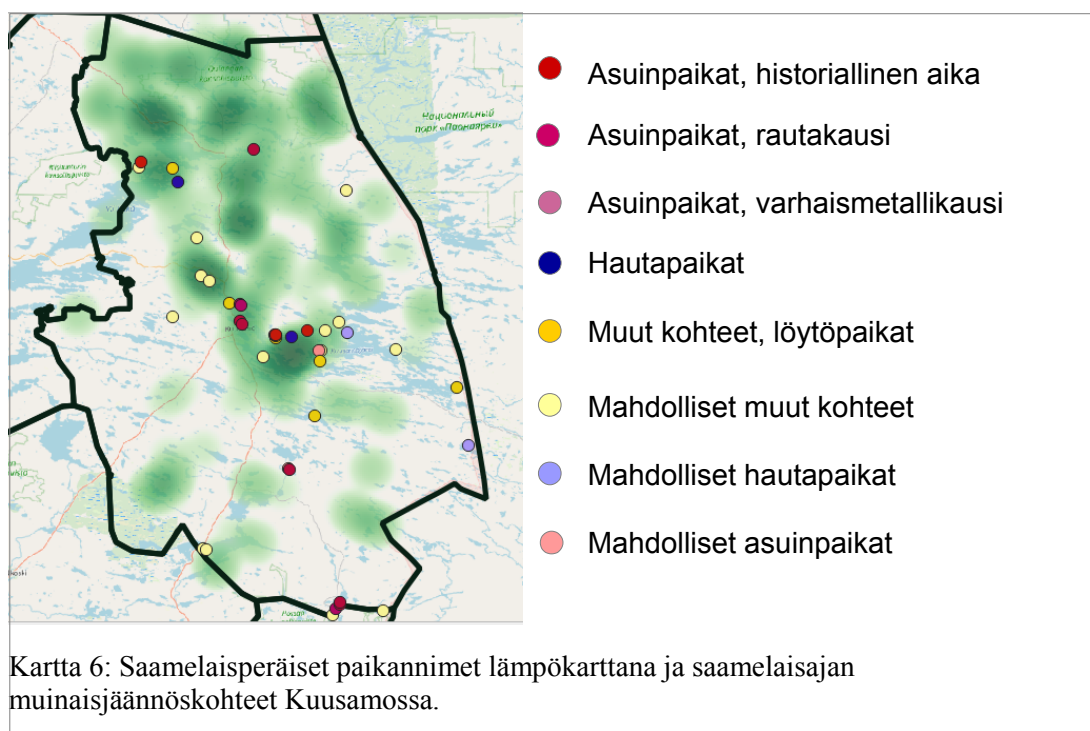
Saamelaisperäisistä paikannimistä löytyy useita elinkeinoihin liittyviä sanoja, jotka voivat kertoa hyvinkin tarkasti millaista toimintaa paikoissa on tapahtunut.

Esimerkiksi juomus, 'jään alle pantu verkkojata' (vrt. saamen *juonjas* 'jääverkko') sisältyy paikannimeen Juomuslahti. Voidaan pitää hyvinkin todennäköisenä, että nimeämisperusteena on ollut nimenomaan paikalla tapahtunut verkkokalastus jään alla. Kiekerö, kiekero 'porojen vartioitu talvilaidun' (vrt. saamen *čiegar* 'porojen talvikaivospaikka') sisältyy puolestaan samalla alueella sijaitseviin paikannimiin Kiekeröniemi, Kiekerövaara, Kiekerökangas ja Kiekeröjärvi. Oletettavasti jossakin tällä alueella on ollut porojen talvilaidun. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että jotkin saamenkieliset sanat on voitu omaksua paikalliseen suomenkieliseen murteeseen, ja näin ollen paikannimi on voinut syntyä myöhemmin, saamelaisasutuksen alueelta jo kadottua. On vaikea selvittää kaikkien nimien osalta, ovatko ne syntyneet suomalaiseseen murteeseen omaksutuista sanoista vaiko suoraan saamenkielisten käytöstä. Osa sanoista on voinut säilyä murteessa vain hetken aikaa, jonka jälkeen se unohdettu tai korvattu uudella. Toiset sanat ovat jääneet pysyvästi puhekieleen. Jaakko Häkkinen tutkii näitä kadonneita saamelaiskieliä ja on valmistelemassa tietokirjaa aiheesta (Häkkinen 2018).

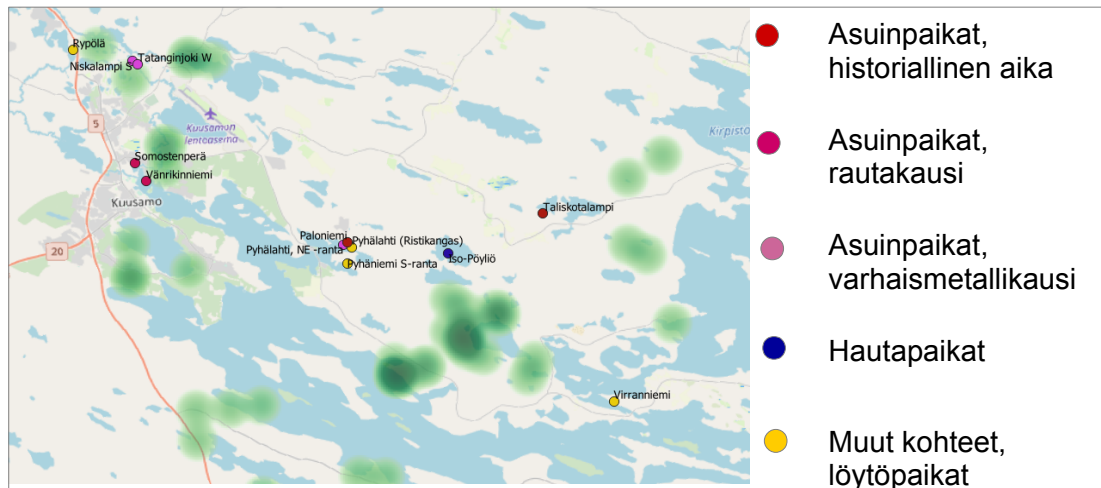
Saamelaisiin liittyvät muinaisjäännökset keskittyvät karkeasti samoille alueille kuin saamelaisperäiset paikannimetkin eli Kuusamojärven ja Muojärven laidoille, mutta Kitkajärvien lähistöiltä tunnetaan vain pari yksittäistä saamelaisiin yhdistettävää muinaisjäännöstä (kartta 5).

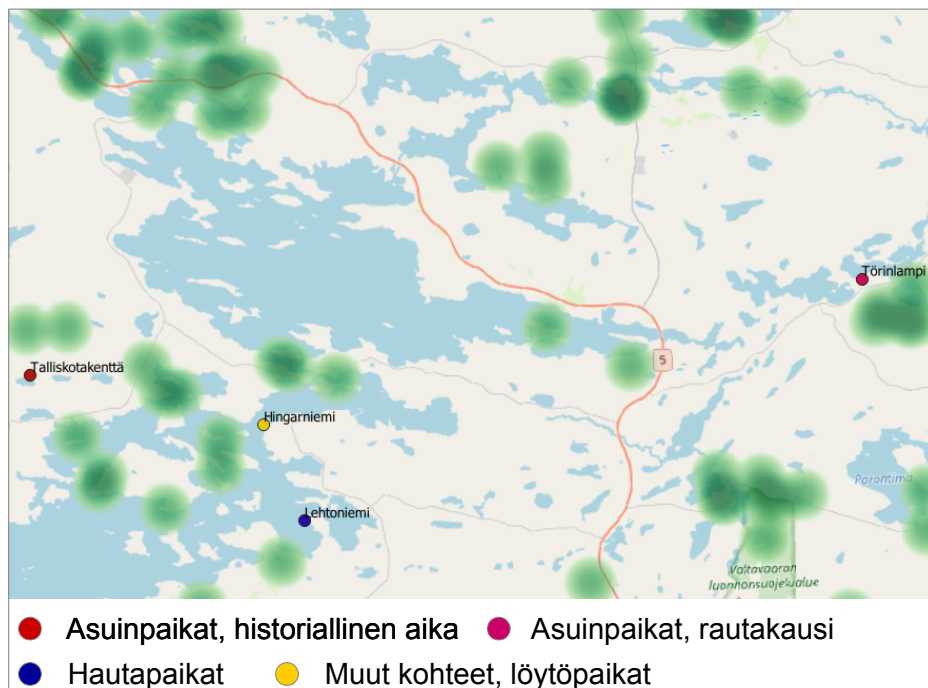
Etelä-Kuusamosta on niin ikään löydetty vain muutama saamelaisiin liittyvä muinaisjäännös. Suuressa kuvassa saamelaisiin viittaavat muinaisjäännökset ja saamelaisperäiset paikannimet asettuvat kartalla samoille alueille. Korrelaatio on aineistoja vertaamalla silmin havaittava (kartta 6).

Tarkastellessamme muinaisjäännöskohteiden ympäristöä lähemmin (kartat 7 ja 8), huomaamme, että vaikka saamelaisperäistä paikannimistöä on samalla alueella, ne eivät suoraan johdata muinaisjäännöksille. Luonnollinen selitys asialle on tietenkin se, että vaikka paikka on ollut saamelaisten nimeämä, se ei tarkoita sitä, että sillä paikalla on ollut sellaista merkittävää toimintaa, joka olisi jättänyt jälkiä maastoon. Ja kaikkea muinaisten ihmisten toiminnan jälkiä ei tietenkään voida löytää.

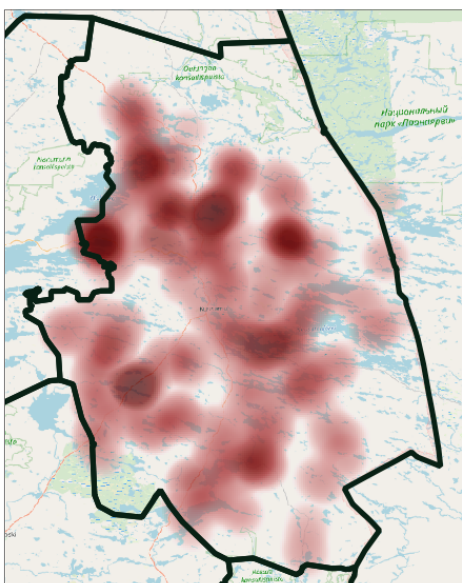

Kartta 7: Saamelaisperäiset paikannimet lämpökarttana ja saamelaisajan muinaisjäännöskohteet Kuusamojärven alueella.

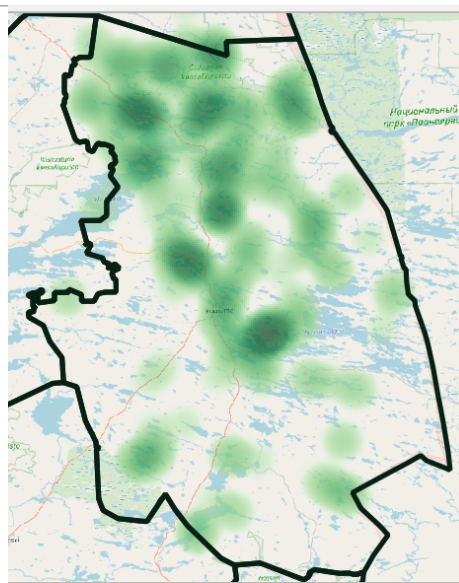

Kartta 8: Saamelaisperäiset paikannimet lämpökarttana ja saamelaisajan muinaisjäännöskohteet Pohjois-Kuusamossa.

Osoittaakseni, etteivät saamelaisperäisten paikannimien sijainti painotu sinne, missä asutusta ylipäänsä on tai on ollut, eli missä paikannimiä yleensä ottaen esiintyy tiheämmin, olen ottanut vertailuaineistoksi kiinteään talonpoikaiseen asutukseen viittaavat paikannimet. Sellaiset paikannimet, joissa esiintyy nimenosat talo tai pelto (NA) painottuvat selvästi eri alueille kuin saamelaisiin liitettävät paikannimet (kartat 9 ja 10).

Kartta 9 (vasen). Talo- ja pelto-nimet lämpökarttana Kuusamossa.

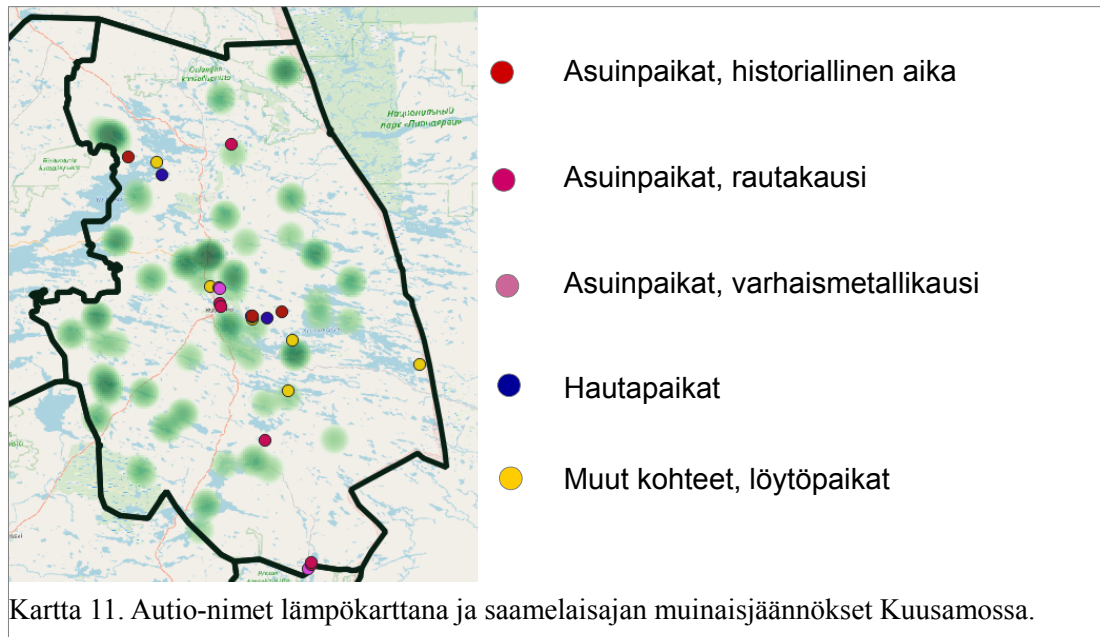

Kartta 10 (oikea). Saamelaisperäiset paikannimet Kuusamossa.

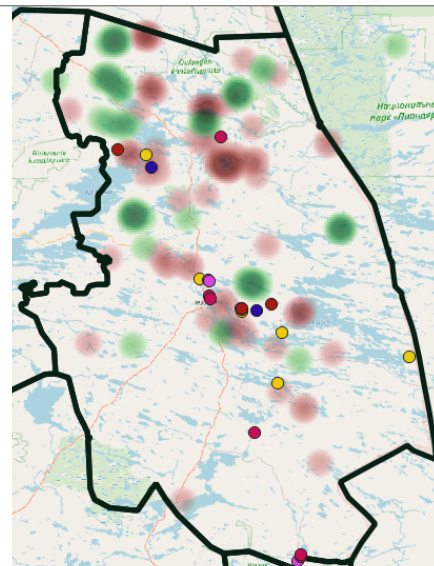
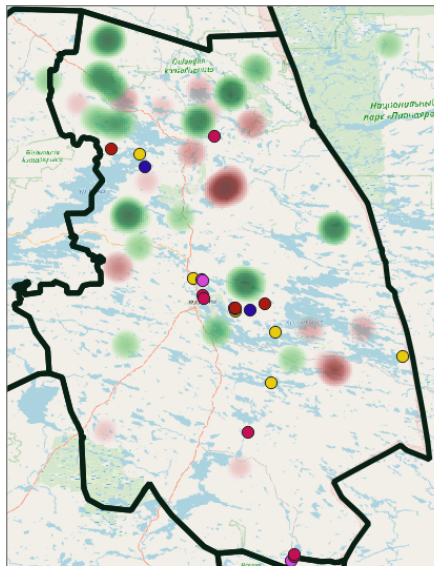
5.2 Muiden mahdollisesti saamelaisiin viittaavien paikannimien suhde muinaisjäännöksiin

Muut mahdollisesti saamelaisiin viittaavat paikannimet on sekalainen ryhmä, eikä niitä ole mielekästä esittää samaan aikaan kartalla, vaan esittelen valittuja nimityyppejä erikseen.

Autio-nimenosan sisältäviä paikkoja löytyy Kuusamosta kaikkiaan peräti 94 kappaletta. Suurimman osan kohdalla ei ole todettu mitään merkkejä muinaisjäännöksistä, mutta joissakin tapauksissa paikalta on löydetty historiallisen ajan talonpoikaisen asutuksen jäänteitä sekä toisinaan kivikautisia tai tarkemmin ajoittamattomia jäänteitä. Selvästi saamelaisasutukseen viittaavia jäännöksiä ei autio-nimisiltä paikoilta ole löytynyt (kartta 11). Autio-nimien nimeämisperusteena voidaankin todennäköisimmin pitää hylättyjä talonpoikaisen asutuksen paikkoja.

Hangas-, peura- ja poro-nimet käsittelen tässä yhdessä, jotta voin vertailla myös niiden keskinäistä suhdetta toisiinsa (kartat 12 ja 13). Kartoista käy ilmi, että kaikki edellä mainitut paikannimet ovat melko harvinaisia Etelä-Kuusamossa. Nimet painottuvat Kuusamojärven seudulle sekä Pohjois-Kuusamoon eli siinä mielessä paikannimistö suuressa kuvassa myötäilee saamelaisajan muinaisjäännösten sijaintia. Peuroihin ja poroihin liittyvien paikannimien voisi kuvitella painottuvan myös sellaisille alueille, missä maasto on näille eläimille suotuisaa. Näiden nimien suhdetta pyyntikuoppiin tarkastelen vielä erikseen jäljempänä.

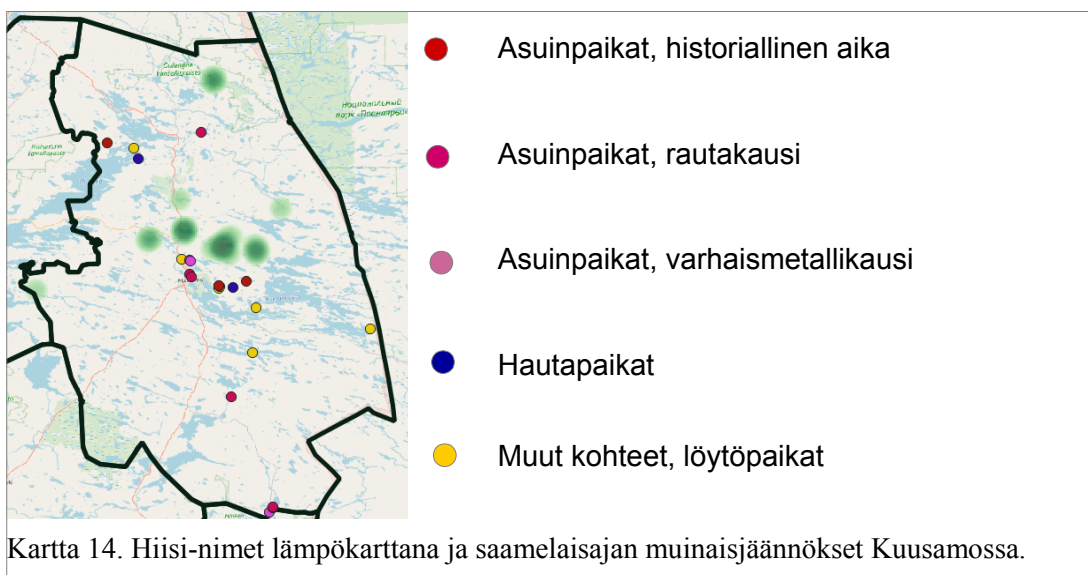

- Asuinpaikat, historiallinen aika ● Asuinpaikat, rautakausi
 ● Asuinpaikat, varhaismetallikausi ● Hautapaikat ● Muut kohteet, löytöpaikat

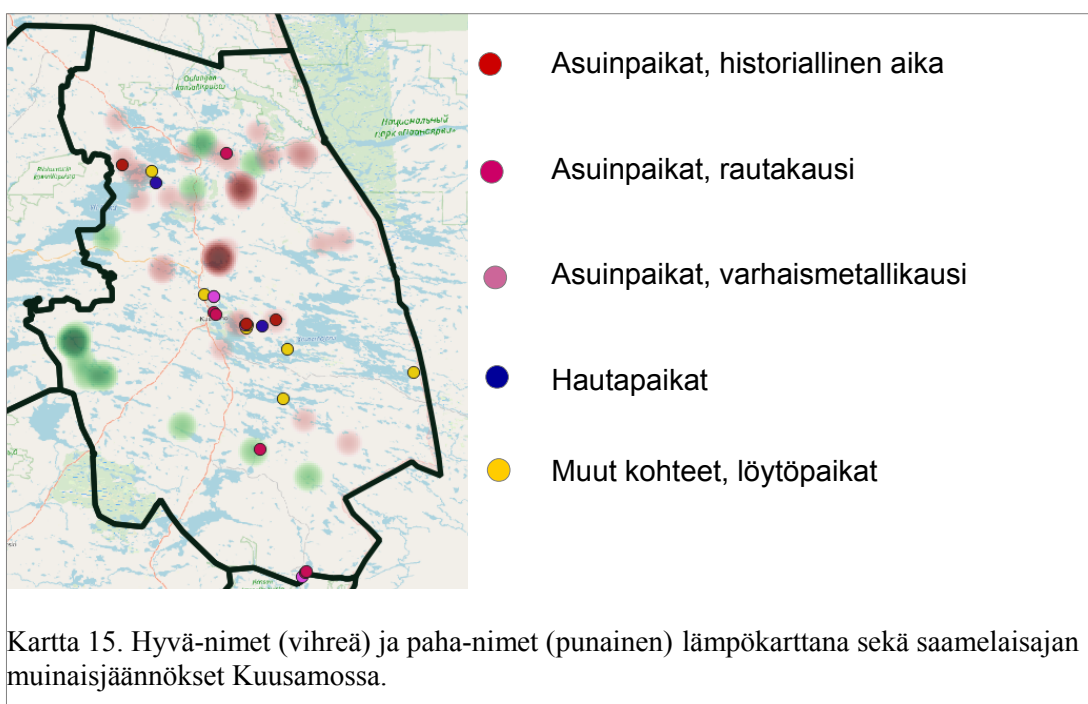
Kartta 12 (vasen). Peura-nimet (punainen) ja hangas-nimet (vihreä) lämpökarttana sekä saamelaisajan muinaisjäännökset Kuusamossa.

Kartta 13 (oikea). Poro-nimet (punainen) ja hangas-nimet (vihreä) lämpökarttana sekä saamelaisajan muinaisjäännökset Kuusamossa.

Hiisi-nimien kohdalla on todettu yhteys rautakauteen eteläisemmässä Suomessa (Heikkilä 2017: 29; Wessman 2009: 17–18). Tätä yhteyttä ei ainakaan tämän aineiston perusteella voida osoittaa olevan Kuusamossa (kartta 14). Hiisi-nimenosan sisältäviä paikannimiryppäitä on useita Kuusamojärven pohjoispuolella, mutta ne sijaitsevat jonkin matkan päässä saamelaisaikaisista muinaisjäännöskohteista. Kuusamojärven pohjoispuoli on ollut suosittua asuinalueita kaikkina aikoina, joten voidaan pohtia, liittyisivätkö alueen pohjoispuolen hiisi-nimet asuinalueen rajaseudulle, josta koetaan syrjäseudun alkavan.

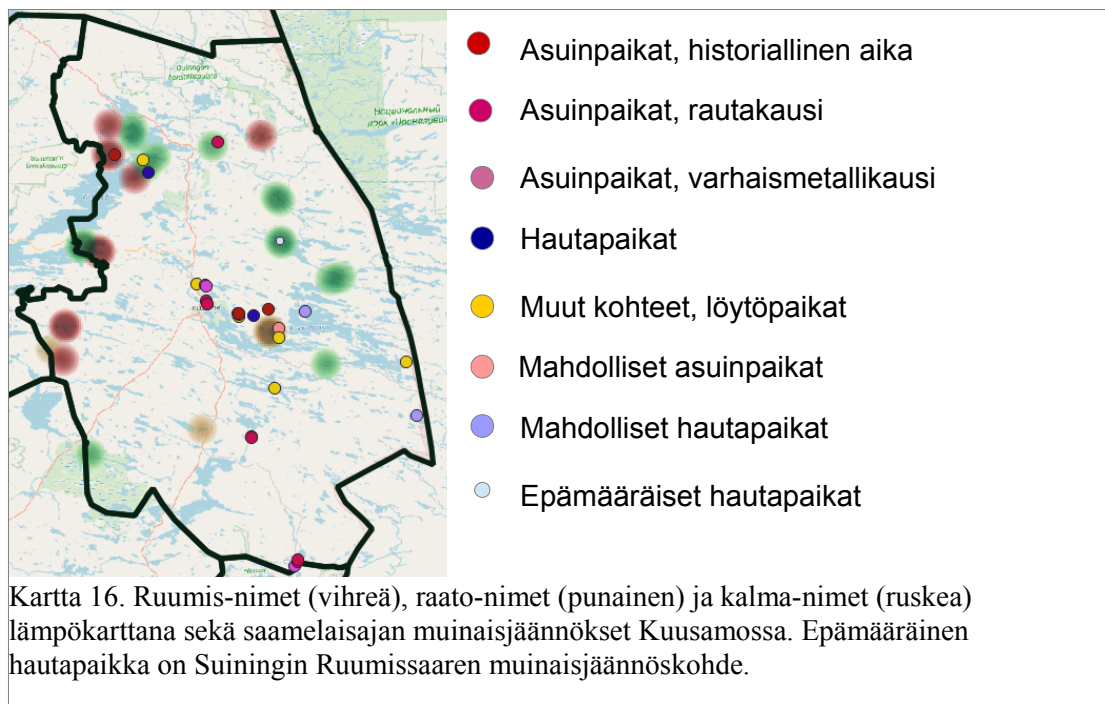
Hyvä- ja paha-nimet käsittelen yhdessä merkitystensä vastakohtaisuuden vuoksi. Nimet eivät suinkaan asetu samoille alueille Kuusamossa, vaan paha-nimet painottuvat kunnan keskiosiin hyvä-nimien kiertäessä niiden ympärillä (kartta 15).

Kummatkaan nimityypit eivät vaikuttaisi korreloivan saamelaisaikaisten muinaisjäännöskohteiden sijaintien kanssa. Tosin Kitkan talvikylän ympäristössä on muutamia paha-nimisiä paikkoja ja Harjuniemen rautakautisen asuinpaikan lähistöllä

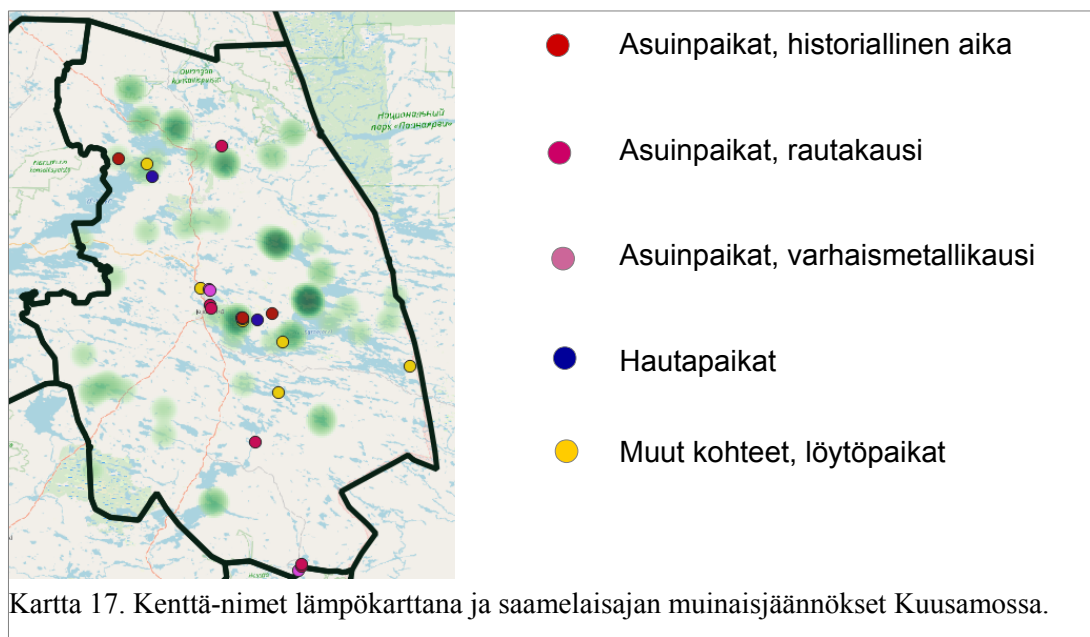
on Hyväranta-niminen paikka joen varrella.

Kalma-, kalmo-, ruumis- ja raato-nimiset paikat voivat viitata vanhoihin hautapaikkoihin. Tämän nimisiltä paikoilta ei ole löydetty varmoja saamelaisaikaisia hautapaikkoja (kartta 16). Suiningin Ruumissaaresta on kuitenkin löydetty yksi tarkemmin ajoittamaton mahdollinen hautapaikka, johon liittyy suullista perimätietoa kesähautapaikasta, ja kenttätutkimusten mukaan kyseessä voi olla pitempikin traditio (Äikäs 2006: 36–37). Huomattavaa on myös, että Kitkan talvikylän ja Lehtoniemen lapinnoidan hautapaikan ympäristössä on useita ruumis- ja raato-nimisiä paikkoja, usein saaria. Jos shamaani on haudattu erilleen muista, voisivat lähistön ruumis- ja raatosaaret tulla kyseeseen tavallisten ihmisten hautapaikkoina.

Kuusamojärven ja Muojärven välisen Välijärven Kalmaniemessä on Elias Laguksen 1770 julkaiseman pitäjänkuvauksen mukaan vanha saamelaisten hautapaikka (Sarvas A. 1986: 164). Kenttätutkimuksissa paikalta on löydetty vain kivikautiseen asuinpaikkaan viittaavia jäännöksiä sekä viereisen Pitkälähden rannalta tarkemmin ajoittamattomia asumuspainanteita (Sarkkinen 1999: 212; Viljanmaa 2009: 31).

Kenttä-nimenosan sisältäviä paikkoja on tässä analyysissä mukana peräti 93 kappaletta (kartta 17).

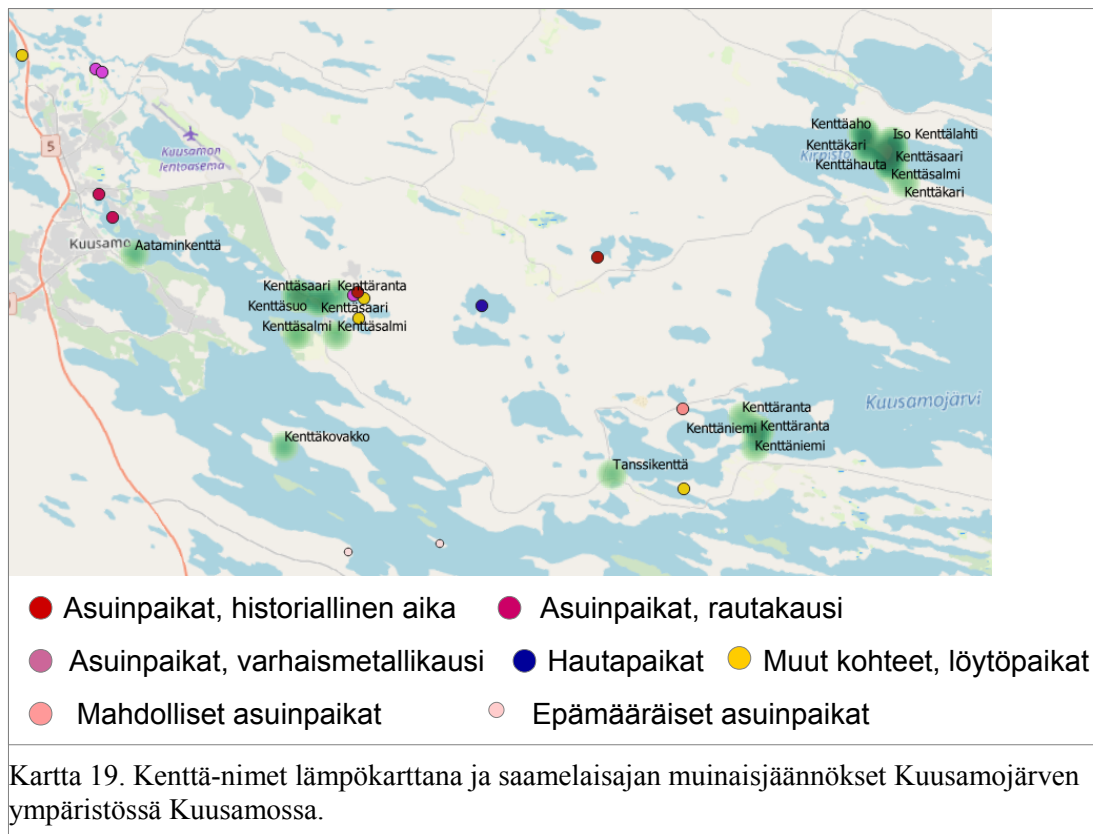

Toisaalta kenttä-nimet viittaavat vahvasti saamelaisiin, mutta suuren osan kohdalla nimeämisperuste on varmasti ollut aivan muu kuin saamelaisten asuinkenttä. Nimityyppi onkin hyvä esimerkki paikannimestä, joilla voi olla monia eri nimeämisperusteita.

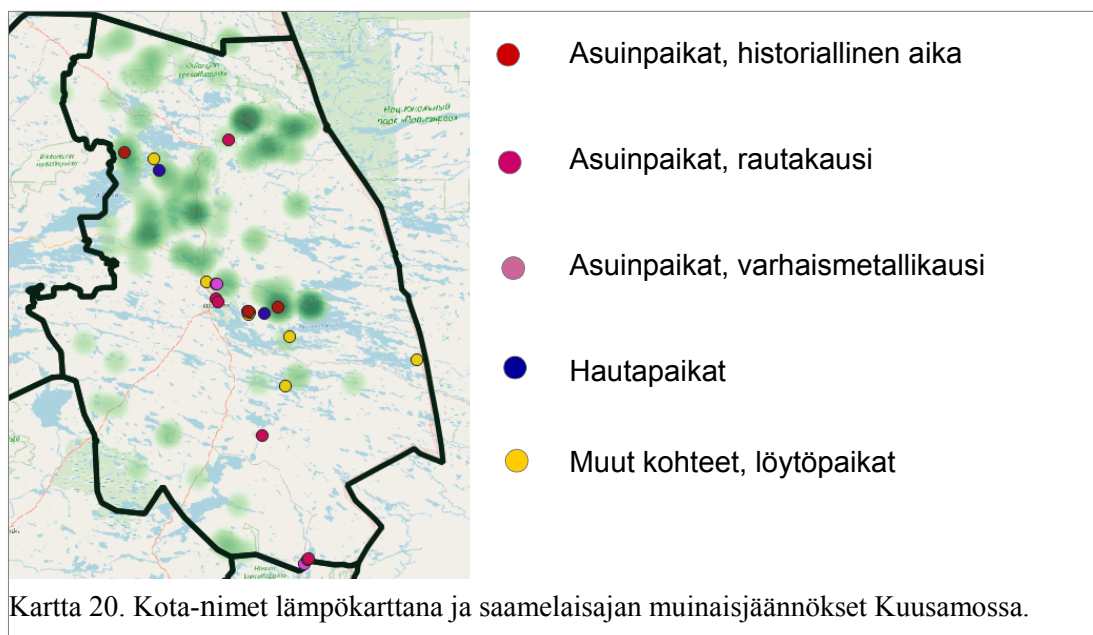
Vanhoilla saamelaisten asuinalueilla arkeologisissa inventoinneissa kenttä-nimiä ei kannata sivuuttaa, vaikka Kuusamossa Kitkan talvikylän paikka Taliskotakenttä on toistaiseksi ainoa saamelaisten asuinpaikkaa osoittava tämän nimityypin edustaja. Samalla seudulla on paljon muitakin kenttä-nimiä, tosin nimeämisperusteet ovat selvästi olleet moninaiset (kartta 18). Esimerkiksi Tanssikenttä ei varmasti viittaa saamelaisten asuinpaikkaan.

Maanselän talvikylän välittömässä läheisyydessä ei ole kenttä-nimiä, mutta hieman etäämmällä on muutama keskittymä (kartta 19). Tälläkin seudulla sijaitsee yksi Tanssikenttä-niminen paikka. Kenttä-nimet eivät suinkaan aina esiinny yksittäisinä, vaan päin vastoin ne muodostavat usein ryppäitä. Tietyn paikannimen ympärille syntyneen nimiryppään voisi tulkita tarkoittavan sitä, että tämä kantanimi on ollut erityisen merkityksellinen. Huomionarvoinen on erityisesti Pyhälahden moniperiodisen asuinpaikan ympäristö. Tätä seutua käsittelen vielä tarkemmin seuraavassa luvussa.

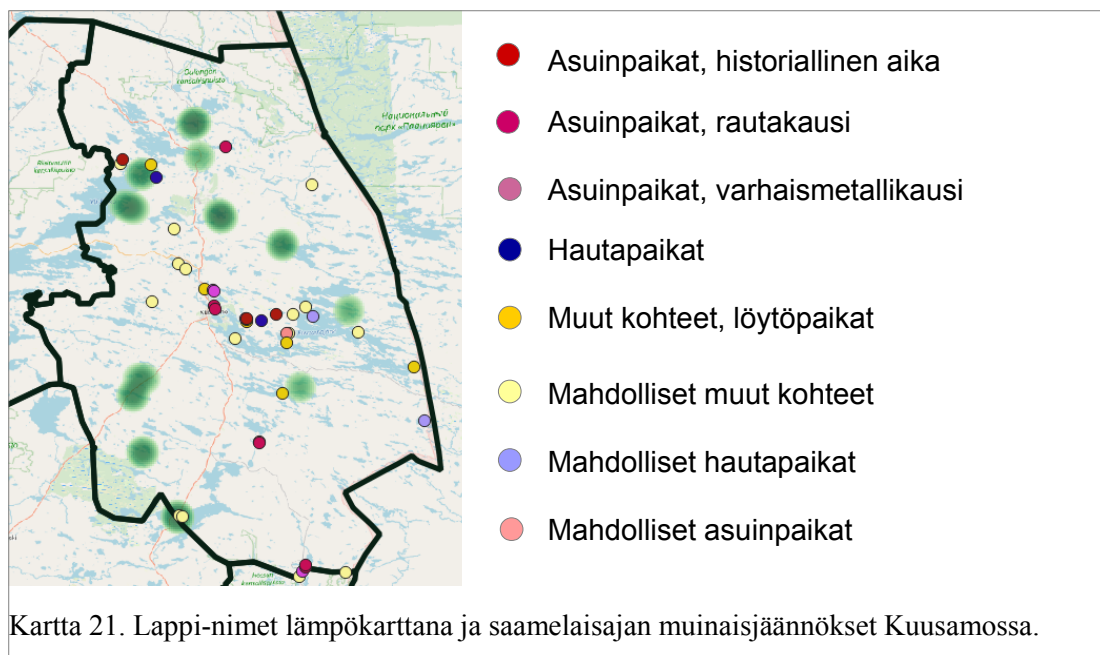

Nimiarkiston mukaan Kuusamossa on kota-nimiä enemmän kuin missään muussa kunnassa. Tässä analyysissä on mukana 154 kota-elementin sisältävää paikannimeä, joiden painopiste on selvästi Kuusamojärven pohjoispuolisessa osassa (kartta 20).

Samoin kuin kenttä-nimet kota-nimetkin ovat hyvin kirjavin perustein nimettyjä. Esimerkiksi Nuottakotarannan nimenantoperuste on selvä, mutta useiden Kotaniemien ja Kotalampien kohdalla tilanne on toinen. Suurin osa nimistä liittyy varmasti johonkin muuhun kuin saamelaisiin. Kuten jo edellä on mainittu, Kuusamon tunnettujen talvikylien paikannimiin liittyy kuitenkin kota-nimenosia: muun muassa Taliskotalampi, Taliskotakangas, Talliskotalampi ja Talliskotakenttä. Muutama kilometri Kuusamon kunnan pohjoisrajasta Sallan puolelta löytyy Lapinkotalampi, joka vielä 1870-luvulla (Karta öfver Finland 1872) oli nimeltään Talviskotalampi. Muinaisjäännösrekisterin mukaan tämän lammen ympäristöstä ei ole löytynyt muinaisjäännöksiä, mutta toisen samannimisen lammen rannalta Sallasta on löydetty tarkemmin ajoittamaton kivilatomus (Poutiainen 1989: 63; Mjr: Salla Talviskotalampi, 732010020).

Lappi-nimiin liittyy usein lappalaistarinoita, mutta Kuusamossa näiltä paikoilta ei saamelaisajan muinaisjäännöksiä ole juurikaan löytynyt (kartta 21), vaikka esimerkiksi Mika Sarkkinen on tarkastanut useita tällaisia kohteita (Sarkkinen 1999: 152, 167). Kuusamojärven ja Muojärven rannoilta lappi-nimet puuttuvat täysin. Kitkajärviltä löytyy pari lappi-elementin sisältävää paikannimeä.

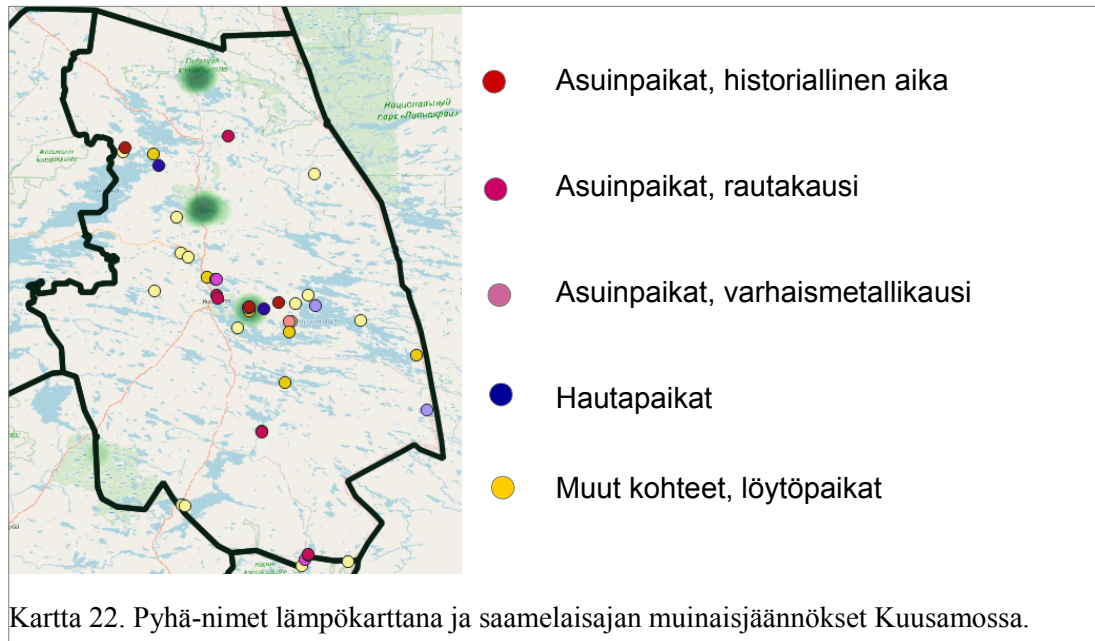

Nimiarkiston paikannimiluettelosta – ja samalla esittämistäni kartoista – puuttuu Iijärven Isoniemen Lappikallio, joka tosin on merkitty maanmittauslaitoksen peruskartalle. Paikalta on löydetty metallinilmaisimella rautakautinen kirves ja veitsi (Mjr: Kuusamo Lappikallio, 1000035487). Lähistöllä on myös suokannas nimeltä Lapinsuu. Kartassa 21 on esitetty myös mahdolliset saamelaisajan kohteet. Etelä-Kuusamossa Irnijärven rannalla on tällainen kohde nimeltä Lapinlahden eteläranta, josta Mika Sarkkinen on löytänyt pyyntikuoppia ja tulisijan jäänteitä, jotka hän ajoittaisi kivikautta nuoremmiksi (Sarkkinen 2010: 17). Aivan lähellä on niin ikään Sarkkisen löytämä kohde Kylmäniemen pohjoisranta, joka käsittää mahdollisen esihistoriallisen kuoppalieden (Sarkkinen 2010: 7). Nämä ovatkin ainoat välittömästi lappi-nimien yhteydestä löydetyt muinaisjäännökset, jotka voisivat jotenkin liittyä saamelaisiin. Muutaman kilometrin päässä Ylikitkan Lososaaren Lapinniemenstä tosin sijaitsee Lehtoniemen saamelaisen shamaanin hauta sekä Hingarniemen rautakautinen löytöpaikka. Kuten edellä on käynyt ilmi, alueella on useita muitakin paikannimiä, jotka voisivat viitata saamelaisiin.

Kokonaisuutena lappi-nimillä ei vaikuttaisi olevan vahvaa korrelaatiota saamelaisaikaisiin muinaisjäännöksiin, vaikka epäilemättä lappi-nimisiä paikkoja on useinkin tutkittu arkeologisten inventointien yhteydessä. Näyttää siltä, että Kuusamossa lappi-nimiä on annettu paikoille, jotka eivät ole olleet koskaan tiheimmän asutuksen alueita. Iijärven Lappikallio ja Lapinsuu voisivat merkitä Iin ja Kemin talonpoikien eränautinta-alueen ja saamelaisten asuttaman alueen välistä rajaa. Iin ja Kemin talonpojat kalastivat ja metsästivät Kuusamon seudulla ainakin 1500- ja 1600-luvulla, todennäköisesti huomattavasti aiemminkin (Ervasti 1978: 71).

Pyhä-nimiä on Kuusamossa annettu varsin säästeliäästi (kartta 22). Nimiä ei varmaankaan ole annettu heppoisin perustein, vaan paikan on täytynyt olla todella erityinen. Pyhä-nimiryppäitä löytyy kolmesta paikasta. Kuusamojärven Jaapanlahden tuntumassa on Pyhålahti, Pyhäniemi, Pyhålampi ja Pyhåpuro. Näiltä paikoilta on löytynyt useita saamelaisaikaankin yhdistettäviä muinaisjäännöskohteita: Paloniemi

(rautakausi/keskiaika/historiallinen aika), Pyhålahti NE (varhaismetallikausi), Pyhålahti Ristikangas (rautakausi/keskiaika) ja Pyhäniemi S-ranta (rautakausi). Alueella vaikuttaisi olleen asutusta kaikilla aikakausilla kivilaudelta historialliselle ajalle.

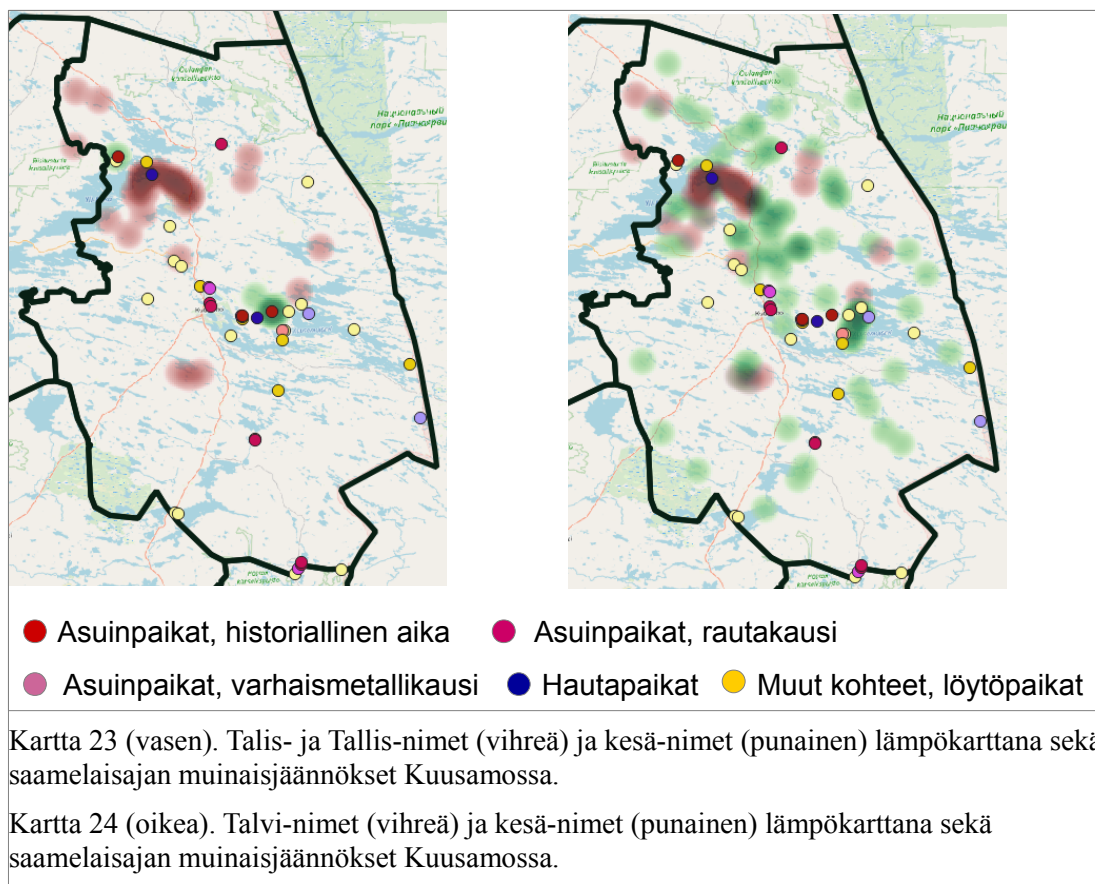

Toinen Pyhä-nimien rypäs sijaitsee Rukatunturin eteläpuolella. Pyhävaara on varsin vaikuttava jyrkkärintainen vaara, joka muodostaa ikään kuin niemen Pyhäjärveen. Välittömässä läheisyydessä on kivilautisia ja nuorempia historiallisen ajan jäännöksiä, mutta saamelaisaikaan liittyviä kohteita ei aivan läheltä tunneta. Pyhävaaraan liittyy kuitenkin tarina lappalaisten seidasta ja uhripaikasta (Fellman 1906: 442).

Kolmas Pyhä-nimisten paikkojen keskittymä sijaitsee aivan Kuusamon pohjoisosassa. Täälläkin on Pyhävaara, jonka juurella on Pyhäjärvi sekä muita pyhänimisiä paikkoja. Itse paikalta ei ole löydetty lainkaan muinaisjäännöksiä, ja lähimmät saamelaisaikaisiksi varmuudella ajoitetut kohteet ovat Kitkajärviltä noin 15 kilometrin päässä. Parin kilometrin päässä Pyhäjärvestä sijaitsee kuitenkin Manalanniemi, johon liittyy suullista perimätietoa saamelaisten hautauspaikasta

(Sarvas, A. 1986: 193; Sarkkinen 1999: 41). Paikalta on löytynyt historiallisen ajan kiukaan jäännökset sekä painanteita, joita ei ole tarkemmin ajoitettu tai käyttötarkoitukseltaan määritetty (Sarkkinen 1999: 41).

Seuraavassa analyysissä otan vertailuun talvi-, talis- ja tallis-nimet sekä kesä-nimet (kartat 23 ja 24).

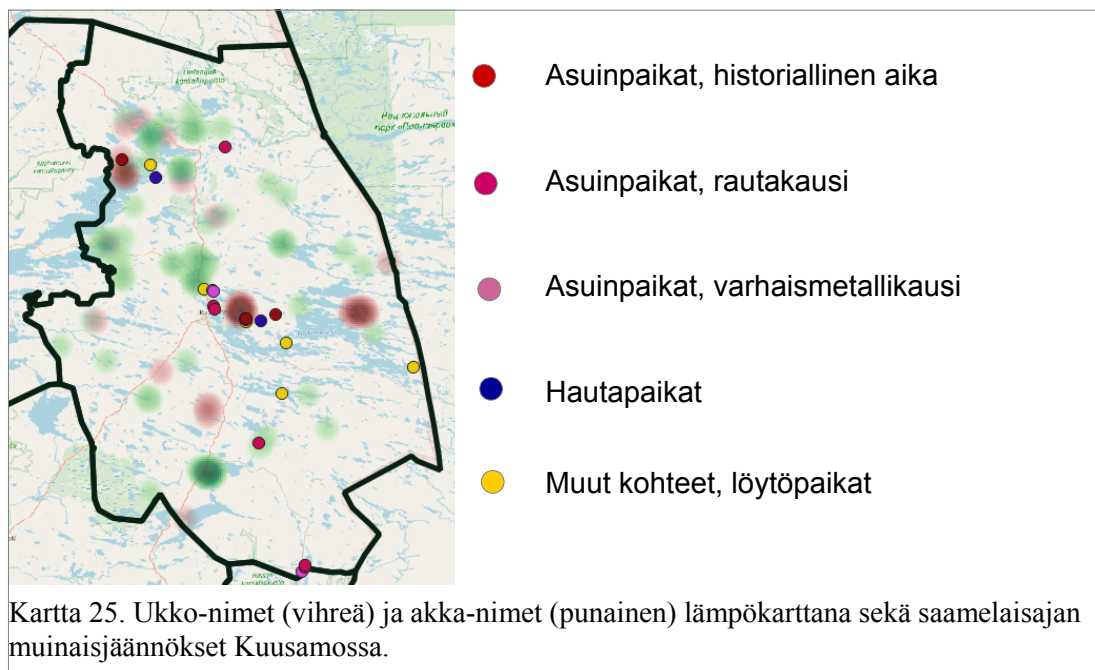

Talis- ja tallis-nimet liittyvät suoraan tunnettuihin vanhojen talvikylän paikkoihin, mistä voimme päätellä, että ne ovat vanhempaa muotoa kuin talvi-nimet, joita annetaan vielä nykypäivänäkin. Talvi-nimiä on hyvin paljon ja ne jakaantuvat melko tasaisesti ympäri Kuusamoa painottuen kuitenkin lievästi kunnan pohjoisosaan, jossa on muutamia suurempia keskittymiä. Kokonaisuudessaan talvi-nimien sijainnit eivät näytä korreloivan minkään muinaisjäännöstyyppin kanssa. Talvi-nimien ja kesänimien keskinäisestä suhteesta on vaikea tehdä johtopäätöksiä, koska talvi-nimien yleisyyden vuoksi kaikkien kesä-nimien – kuten minkä tahansa muunkin nimityypin

– läheltä löytyy aina talvi-nimisiä paikkoja. Ehkä merkille pantavaa on kuitenkin Ruka-tunturin juurella sijaitsevat Talvijärvi ja Kesäjärvi.

Kesä-nimiä esiintyy erityisesti Yli-kitkan itäpuolella. Nimiryppään juuri voi olla Kesälä-niminen tila Kesäniemessä. Alue on kuitenkin tämän tutkimuksen puitteissa jo aiemminkin todettu nimistönsä puolesta hyvin saamelaispainotteiseksi, joten varmasti alueella on saamelaisarkeologian kannalta vielä paljon löydettävää.

Ukko- ja akka-nimiä sijaitsee varsin hajallaan ympäri Kuusamoa (kartta 25). Molemmat nimet ovat varsin yleisiä, mutta joissakin tapauksissa voidaan havaita nimiä esiintyvän pareittain, kuten esimerkiksi Pyhäjärven lähekkäiset Ukonpelto ja Akanpelto. Merkille pantavaa on, että akka-nimiryppäitä on sekä Kuusamojärven saamelaisaikaisten asuinpaikkojen että Kitkan talvikylän läheisyydessä.

Koko edellä esitetyn aineiston pohjalta totean, että muut kuin saamelaisperäiset mahdollisesti saamelaisiin viittaavat paikannimet ovat erittäin sekalainen joukko nimiä, joilla lähes kaikilla on ollut useita erilaisia nimeämisperusteita. Tämän vuoksi

on hyvin vaikea tehdä tietyn nimenosan perusteella johtopäätöksiä niiden mahdollisesta yhteydestä muinaiseen asutukseen tai muuhun toimintaan. Tämän tyyppisten paikannimien huomioon ottaminen esimerkiksi arkeologista inventointia suunniteltaessa on joka tapauksessa suotavaa, koska joissakin tapauksissa ne johdattavat muinaisten ihmisten jäljille. Ilman perusteellista nimeämisperusteen selvittämistä pelkkä paikannimi ei kuitenkaan anna eväitä tulkita paikan menneisyyttä. Laajemmassa mittakaavassa vaikuttaa siltä, että nykykielen nimielementit korreloivat heikommin esihistoriallisten jäännösten kanssa kuin vanhempaa kieliasua edustavat nimielementit.

5.3 Eri muinaisjäännöstyyppien suhde paikannimistöön

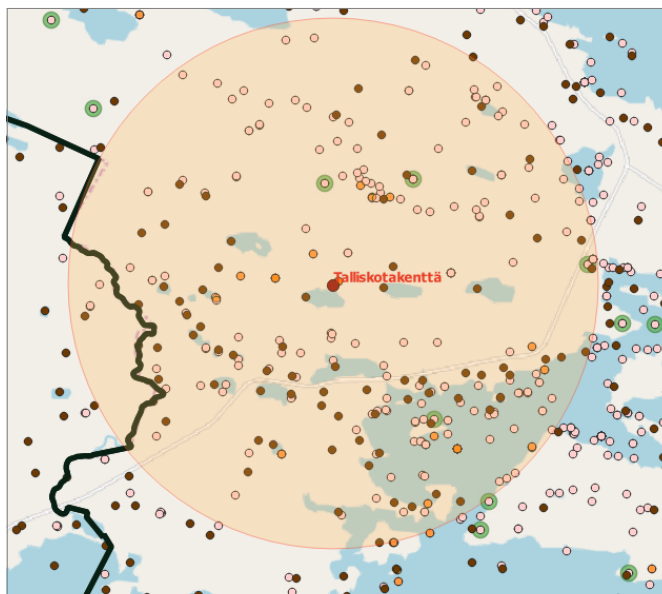
Minkälaisia paikannimiä tunnettujen muinaisjäännöskohteiden lähistöltä löytyy? Tähän kysymykseen vastaan seuraavaksi. Otan saamelaisaikaisiksi todetut muinaisjäännöskohteet tarkastelun alle yksi kerrallaan ja analysoin niiden ympäristön paikannimistöä. Tässä vaiheessa otan mukaan myös Maanmittauslaitoksen Paikannimirekisterin (PNR) aineiston, koska kuten seuraavista kartoista käy ilmi, tämän aineiston paikkatiedot ovat tarkemmat kuin Nimiarkiston (NA) vastaavat. Nimiarkiston aineisto on kuitenkin laajempi, joten pidän tämän aineiston myös mukana, jotta kaikki tutkimuksen kohteena olevat paikannimet tulevat käsitellyiksi ja esitellyiksi.

5.3.1 Historiallisen ajan asuinpaikat

Ensimmäiseksi otan tarkasteluun historiallisen ajan asuinpaikkakohteet. Kitkan talvikylän paikka eli Talliskotakenttä sijaitsee Talliskotalammen rannalla (kartta 26). Saamelaisperäisistä paikannimistä lähimpänä on pohjoispuolella virtaava Eläjoki ja siihen liittyvä nimistö. Muita kiinnostavia nimiä ovat Akanjärvi ja Raatolampi.

Laajemman otoksen muinaisjäännöskohteen ympäristön paikannimistä toteutan analysoimalla kaikki tietyn etäisyyden päässä kohteesta olevat paikannimet tyypeittäin. Paikkatieto-ohjelma QGIS:n avulla haen kaikki kolmen kilometrin säteellä kohteesta sijaitsevat paikannimet (kartta 27). Tällä tavalla olen toteuttanut kaikkien käsiteltävien kohteiden analyysit.

Kartta 27. Esimerkki miten olen hakenut kaikki kolmen kilometrin säteellä kohteesta olevat paikannimet. Talliskotakentän historiallisen ajan asuinpaikka ja sen ympäristö.

Nimiarkiston tietokanta antaa 223 paikannimeä kolmen kilometrin säteellä Talliskotakentästä. Saamelaisperäisiä paikannimiä näistä on neljä, joista kolme on Elijoen ('ylä') nimistöä ja yksi vaala-nimi (apaja) ('väylä vesistössä, syvä, virtava kohta järvestä'). Muita saamelaisiin mahdollisesti viittaavia nimiä on 20, joista viisi on talliskota-nimiä. Edustettuina ovat lisäksi seuraavat nimenosat: raato, poro, kota, akka ja ukko.

Maanselän talvikylän muinaisjäännöskohde Taliskotalampi sijaitsee nimensä mukaisen lammen rannalla Taliskotakankaalla (kartta 28). Muita saamelaisiin viittaavia paikannimiä taliskota-nimien lisäksi välittömässä läheisyydessä ei ole lainkaan. Samoin saamelaisperäiset paikannimet puuttuvat täysin.

Kolmen kilometrin säteeltä haetut paikannimet tuottavat 228 tietuetta (NA). Saamelaisperäisiä paikannimiä näistä on vain yksi: Aikionmutka, joka sekin voi hyvinkin olla sukunimestä Aikio johdettu. Muita saamelaisiin viittaavia paikannimiä löytyy yhteensä 18 kappaletta, mutta 16 niistä on taliskota-nimiä. Lisäksi alueella on

yksi Pahapuro ja Kotaniemeke. Maanselän talvikylän lähiympäristössä on siis vähemmän saamelaisiin viittaavaa nimitystä kuin Kitkan talvikylän ympäristössä.

Kolmas historiallisellekin ajalle ajoittuva asuinpaikkakohde on Paloniemi Kuusamojärven Jaapanlahden rannalla (kartta 29). Kyseessä on tässä tekstissä jo useaan otteeseen mainittu moniperiodinen muinaisjäännösalue. Alueella on lisäksi tässä analyysissä käsiteltävät kaksi rautakautista löytöpaikkaa (Pyhälahti Ristikangas ja Pyhäniemi S-ranta) sekä varhaismetallikautinen asuinpaikka (Pyhälahti, NE-ranta).

Kuten muinaisjäännöskohteiden nimistäkin käy ilmi, alueella on pyhä-nimien rypäs. Lisäksi lähistöllä on kenttä-nimiä ja Pahalahti. Saamelaisperäisiä paikannimiä edustaa ainoastaan Jaapanlahti ('musta' lahti).

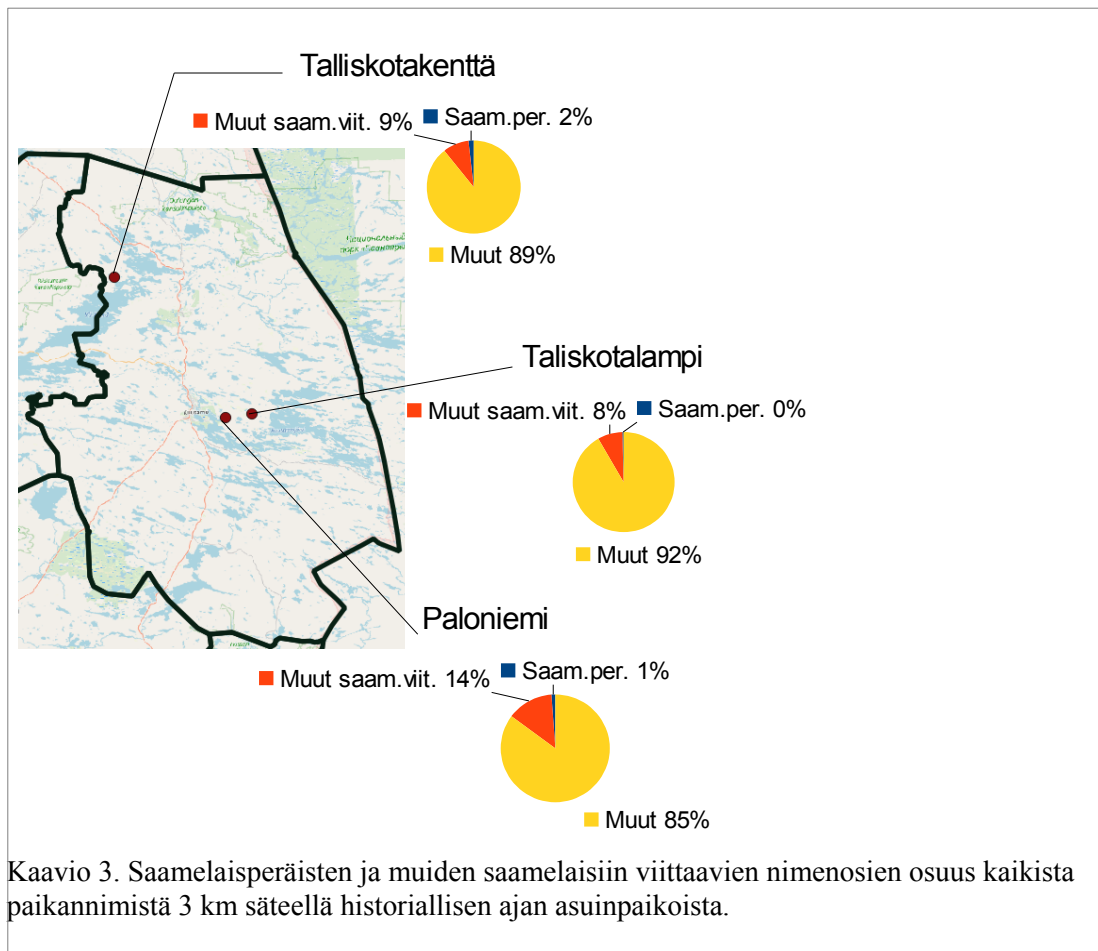

Kolmen kilometrin etäisyysanalyysi löytää Paloniemen ympäriltä 182 paikannimeä (NA). Ainoa saamelaisperäinen nimi kolmen kilometrin säteelläkin on Jaapanlahti

(kaksi tietuetta). Muita saamelaisiin mahdollisesti viittaavia nimiä kertyy yhteensä 25. Pyhä-elementin sisältäviä nimiä on viisi, kenttä-nimiä seitsemän ja akka-nimiä kymmenen. Lisäksi säteen sisään sopii yksi Autiokorpi sekä Pahalahti kahteen otteeseen.

Kolmen historiallisen ajan asuinpaikkakohteen tarkastelun jälkeen voidaan todeta, että saamelaisperäisiä paikannimiä ei niiden lähiympäristössä juurikaan esiinny. Edellä todettiin, että suuressa kuvassa saamelaisperäiset paikannimet painottuvat samoille seuduille kuin tunnetut historiallisen ajan saamelaiset muinaisjäännöskohteet, mutta aivan asuinpaikkakohteiden läheisyydessä näin ei ole. Syynä tähän voi olla se, että viimeisimmät jäljet saamelaisasutuksesta ovat paikoissa, jonne saamelaiset olivat jo joutuneet vetäytymään eränautinnan ja uudisasutuksen vuoksi. Itse muinaisjäännöskohteetkin talvikylän paikkojen osalta ovat varsin vähälöytöisiä, mikä viittaa siihen, ettei asutus ole näillä paikoilla ollut kovin pitkäaikaista.

Saamelaisperäisiä paikannimiä kolmen kohteen ympäriltä kolmen kilometrin säteeltä löytyi vain 7 kappaletta. Muita saamelaisiin mahdollisesti viittaavia nimiä löytyi peräti 63 kappaletta. Tähän lukuun sisältyy 21 talis- ja tallis-nimeä. Listaamiani saamelaisperäisiä nimiä (326) on toki huomattavasti vähemmän kuin muita mahdollisesti saamelaisiin viittaavia nimiä (967), mutta suhteutettunakin ero on selvä (kaavio 3).

5.3.2 Historiallisen ajan hautapaikat

Läheisesti Kuusamon historiallisen ajan asuinpaikkoihin liittyvät niin sanotut lapinnoitien haudat. Iso-Pöyliön hautapaikka sijaitsee vajaan kolmen kilometrin päässä Paloniemen/Pyhälahden muinaisjäännösalueesta ja reilun kolmen kilometrin päässä Taliskotalammen talvikyläkohteesta. Hautapaikan välittömästä läheisyydestä ei löydy yhtään saamelaisiin viittaavaa paikannimeä (kartta 30).

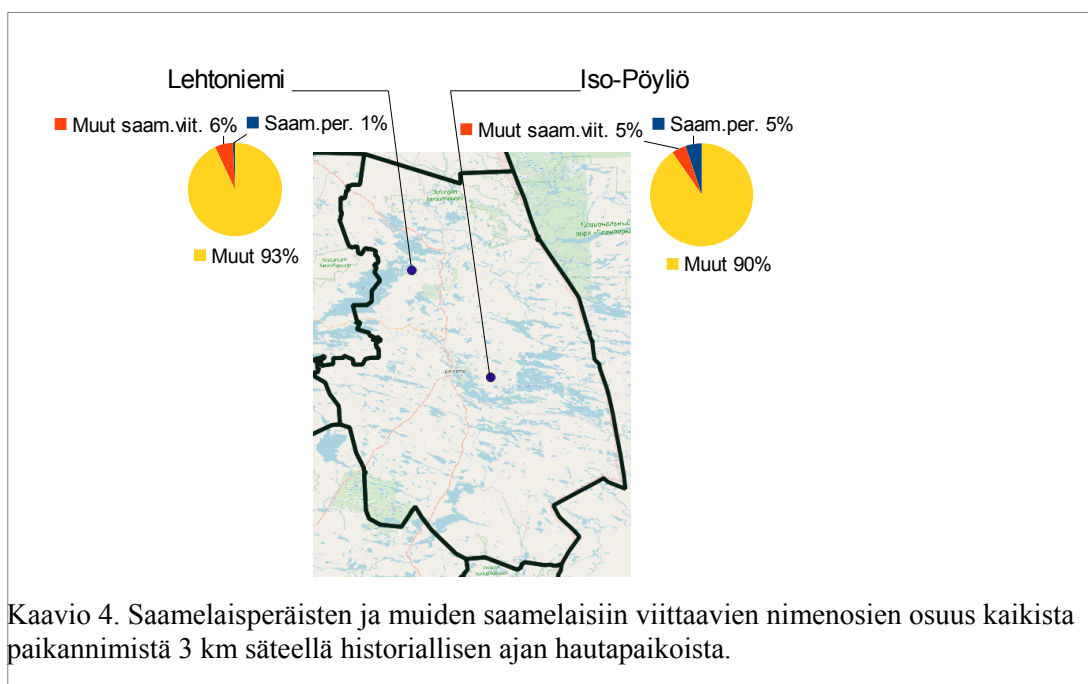
Kolmen kilometrin säteellä hautapaikasta on useita saamelaisperäisiä kuorinki ('noudattaa, seurata tietä, jälkiä') -nimenosan sisältäviä paikannimiä. Nimielementti onkin ainoa saamelaisperäisten paikannimien edustaja tällä alueella. Muista nimistä (10) suurin osa koostuu taliskotalampi-nimistä. Lisäksi säteen sisään jää muutama pyhä-nimi Pyhälahden alueelta sekä Pahapuro Taliskotalammelta. Kaikki tämän nimiryhmän edustajat siis liittyvät läheisesti joko Taliskotalammen asuinpaikkaan tai Paloniemen muinaisjäännösalueeseen.

Toinen lappalaisnoidan hauta sijaitsee Yli-Kitkan Lehtoniemessä (kartta 31). Lähiympäristössä on yksi saamelaisperäinen nimienosa: jokos ('porojen peräjälkeen kulkiessaan polkema tie'). Muita mahdollisesti saamelaisiin viittaavia nimiä edustavat lukuisat kesä-nimet sekä yksittäinen Ruumissaari.

Lehtoniemen ympäristössä paikannimiä on tiheässä, kolmen kilometrin säteen sisään sopii kaikkiaan 384 paikannimitietuetta. Saamelaisperäisiä paikannimiä on kuitenkin vain kolme. Jokoslammen lisäksi alueelta löytyy Otsanki-niminen ('sulku, verkkopato') niemi ja Kulmakkasaari ('kolmipiikki, kalanpoikanen'). Muita saamelaisiin viittaavien paikannimien elementtejä kohdealueella ovat kesä (8), talvi (4), kota (4), poro (3) sekä ruumis, raato, kenttä, peura ja lappi, yksi kutakin.

Historiallisen ajan hautapaikkojen ympäristön paikannimistö noudattelee samaa kaavaa kuin asuinpaikkojenkin kohdalla. Saamelaisperäisiä paikannimiä kohteiden lähiympäristössä on vähän, muita mahdollisesti saamelaisiin viittaavia paikannimiä enemmän (kaavio 4). Huomiota herättäviä nimielementtejä tämän analyysin perusteella ovat akka- ja paha-nimet, joita esiintyy useamman kohteen läheisyydessä niiden suhteellisesta harvinaisuudesta huolimatta.

5.3.3 Rautakautiset asuinpaikat

Rautakautinen asuinpaikkakohde Törlinlampi sijaitsee Pohjois-Kuusamossa Ajakka-järven rannalla (kartta 32). Lähistöltä löytyy Parsavaara ('muista erottuva vaara') ja siihen liittyvää muuta parsa-nimistöä. Muita saamelaisiin viittaavia nimielementtejä ovat kota, ruumis, paha ja poro. Parsa-nimet ovat ainoat saamelaisperäiset nimet myös kolmen kilometrin säteellä kohteesta. Muita saamelaisiin viittaavia nimenosia ovat autio, kota, paha, poro, ruumis ja talvi. Paha- ja talvi-nimet esiintyvät kahdesti, muut kertaalleen.

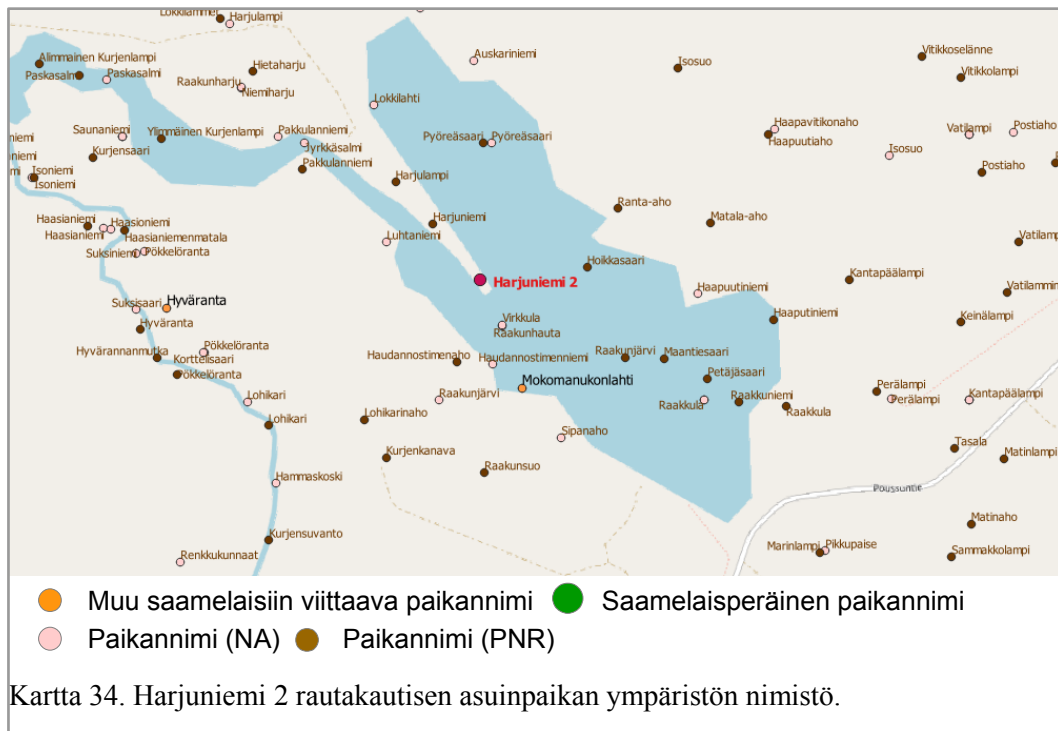

Seuraavaksi otan tarkasteluun samanaikaisesti kaksi hyvin lähellä toisiaan sijaitsevaa rautakautista asuinpaikkakohdetta, Somostenperän ja Vänrikinniemen (kartta 33). Kohteet sijaitsevat nykyisen Kuusamon taajaman alueella eli modernilla ajalla maankäyttö kohteiden ympäristössä on ollut voimakasta. Tämä näkyy myös paikannimistössä, jossa ainoastaan Kolvanki-järvestä Somostenperään laskeva Kolvanginjoki ('kömpelö tai hujoppi, roikale, susi') edustaa saamelaisperäisiä paikannimiä. Muita saamelaisiin viittaavia nimiä aivan lähistöllä ei ole. Taajaan asutulla alueella asutusnimet ovat selvästi korvanneet vanhempaa paikannimistöä.

Kolme kilometrin säteen olen ottanut näille kohteille niiden puolivälistä, Somostenperä-vesialueen keskeltä. Tulokseksi sain kolme eri saamelaisperäistä nimenosaa, joista kertyy yhteensä viisi eri paikannimeä. Jo mainitun kolvingin lisäksi, alueelta löytyy Toranginaho ('taistelu, tappelu') ja Tatankijoki ('paksu likakerros, tahma'). Muita mahdollisesti saamelaisiin viittaavia nimenosia alueelta ovat kaksi poro-nimeä sekä kenttä (Aataminkenttä).

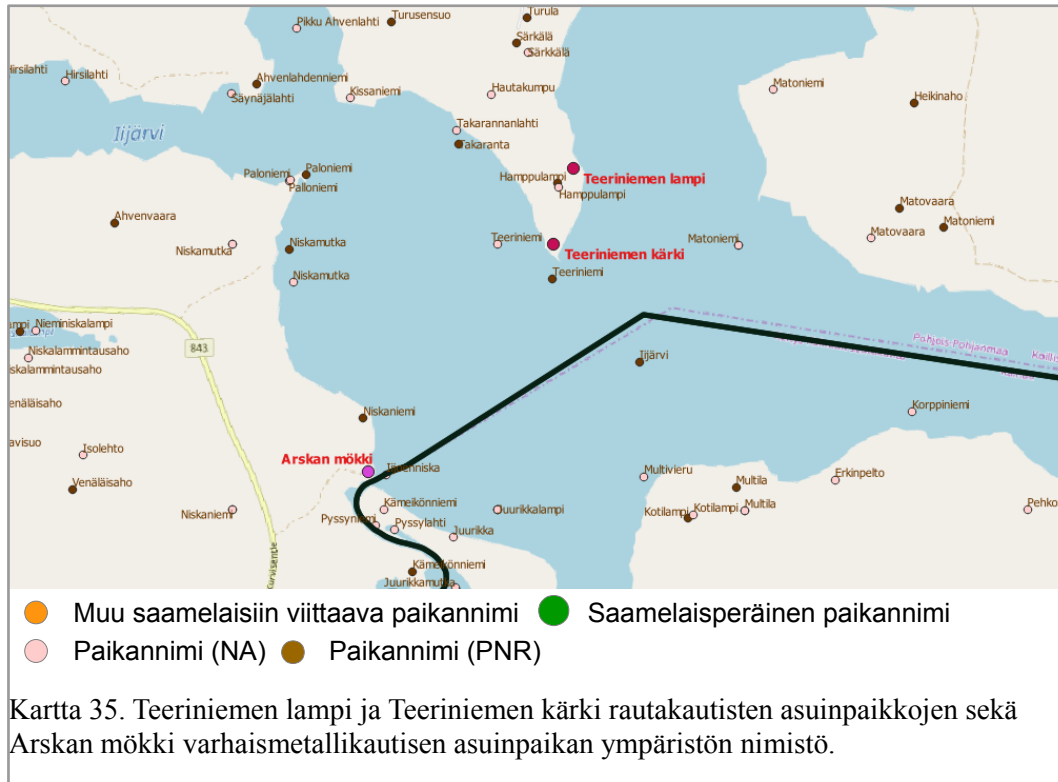
Harjuniemi 2 on rautakautinen asuinpaikkakohde Iijoen latvavesistöihin kuuluvaan Raakunjärveen pistävässä niemessä (kartta 34). Lähiympäristön saamelaisiin mahdollisesti viittaava paikannimistö koostuu Hyvärannasta ja Mokomanukonlahdesta. Saamelaisperäisiä paikannimiä ei kartalla näy. Tilanne ei tästä juurikaan muutu, kun otetaan lukuun kaikki kolmen kilometrin säteellä sijaitsevat paikannimet. Ainoa lisäys on yksi Ukonlahti. Saamelaisperäisiä paikannimiä ei tämän kohteen ympäristössä siis ole.

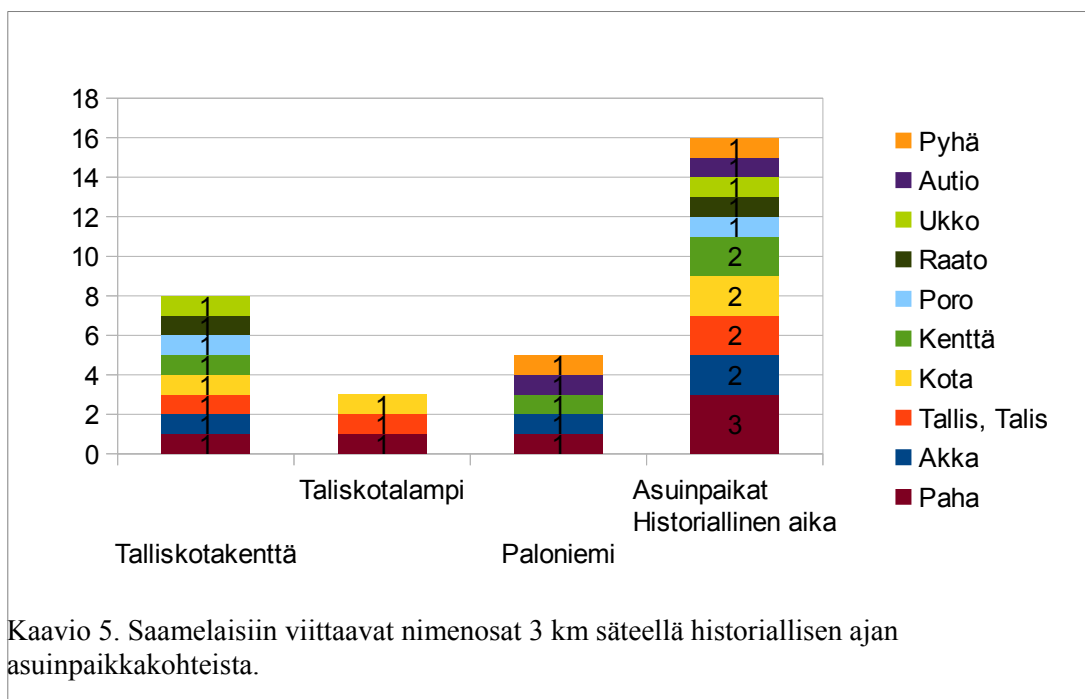
Viimeiset vielä käsittelemättömät rautakautiset asuinpaikkakohteet ovat Etelä-Kuusamon Iijärven Teeriniemen kohteet nimeltä Teeriniemen lampi ja Teeriniemen kärki (kartta 35). Myös näiden vierekkäisten kohteiden osalta on mielekkäintä käsitellä ne yhdessä. Samalle kartalle sopii myös varhaismetallikautinen asuinpaikkakohde Arskan mökki. Lähimmät saamelaisperäiset paikannimet Kuusamon kunnan alueella sijaitsevat noin 10 kilometrin päässä. Muitakaan saamelaisiin viittaavia paikannimiä ei sen lähempää löydy.

Teeriniemeen liittyy lappalaistarinoita ja hieman epämääräisiä muistoja vanhoista löydöistä (Erä-Esko 1975: 131; Sarkkinen 1999: 98–99), mutta paikannimistöstä ei löydy tukea saamenkielisen väestön läsnäoloon alueella ainakaan historiallisella ajalla. Teeriniemen lampi -kohteen keittokuopasta on saatu ajoitus nuoremmalle roomalaisajalle (Sarkkinen 2006b). Aineisto viittaa siihen, että mikäli alueella on saamenkielistä väestöä asunut, ovat he siirtyneet alueelta pois ennen kuin eränautintaa harjoittavien talonpoikien tai uudisasukkaiden kanssa on syntynyt sellaista kanssakäymistä, että paikannimistö olisi siirtynyt saamelaisilta eteenpäin. Voi myös olla niin, ettei kyseisellä paikalla ole koskaan asunut saamenkielistä

väestöä, vaan rautakauden jäännökset ovat heitä edeltävältä ajalta. Näin voisi olla, jos saamen kieli on saapunut seudulle ajoitettujen keittokuoppien käytön eli 200–400 jaa. jälkeen. Historiallisen ajan jäännökset alueelta voisivat tällöin olla myös varhaisimpien uudisasukkaiden tai eränautintaa harjoittaneen väen jälkiä.

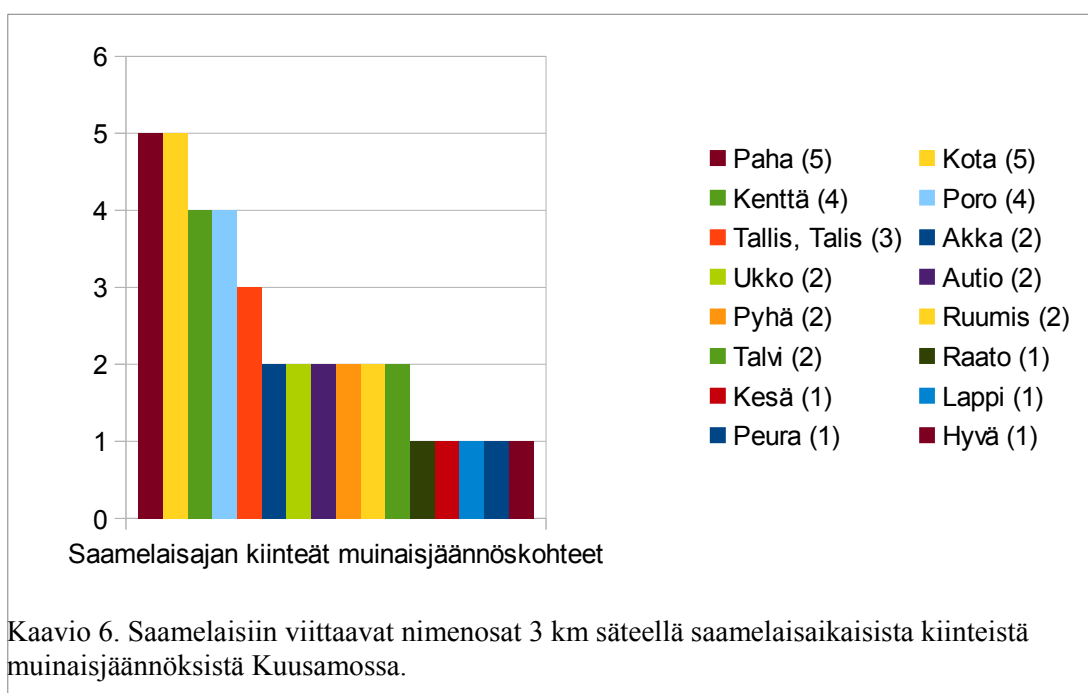

Edellä on käsitelty yksityiskohtaisesti kaikki varmuudella saamelaisaikaisiksi ajoitetut kiinteät muinaisjäännöskohteet. Seuraavaksi esitän tilastollisen yhteenvedon eri nimenosien yleisyydestä kohteiden ympäristössä. Historiallisen ajan asuinpaikkojen yhteydessä mahdollisesti saamelaisiin viittaavista nimenosista yleisin on paha (kaavio 5). Paha-nimiä löytyy jokaisen asuinpaikkakohteen läheisyydestä. Koko Kuusamon alueella on 49 paha-paikannimeä, joten aivan joka niemessä ja notkossa paha-nimiä ei tavata. Vertailun vuoksi talvi-nimiä koko Kuusamon alueella on 90, ja niitä ei tavattu lainkaan historiallisen ajan asuinpaikkakohteiden läheisyydestä. Muita useamman kuin yhden kohteen yhteydessä esiintyviä nimenosia ovat tietenkin talis-/tallis- ja kota-nimet, jotka sisältyvät talvikyläkohteiden nimiin, sekä kenttä- ja akka-nimet, joita myös löytyi kahden kohteen yhteydestä.

Kun lasketaan yhteen kaikkien Kuusamon saamelaisaikaisten kiinteiden muinaisjäännöskohteiden ympäristössä esiintyvät saamelaisiin viittaavat nimenosat (kaavio 6), voidaan tuloksia edelleen pitää jossain määrin yllättävinä. Paha-nimenosa on jälleen yleisin 5 osumalla. Samaan lukuun yltää kota-nimenosa, joka tosin on erittäin yleinen kunnan alueella. Kota-nimiä aineistossani on mukana 154. Kenttä-nimiä on Kuusamon alueella 94, joista 4 osuu analysoitavien kohteiden läheisyyteen. Poro-nimiä tuloksissa on niin ikään 4, koko kunnan alueella niitä on 77. Perimätiedossa usein saamelaisiin liitetty nimenosa lappi esiintyy vain kerran.

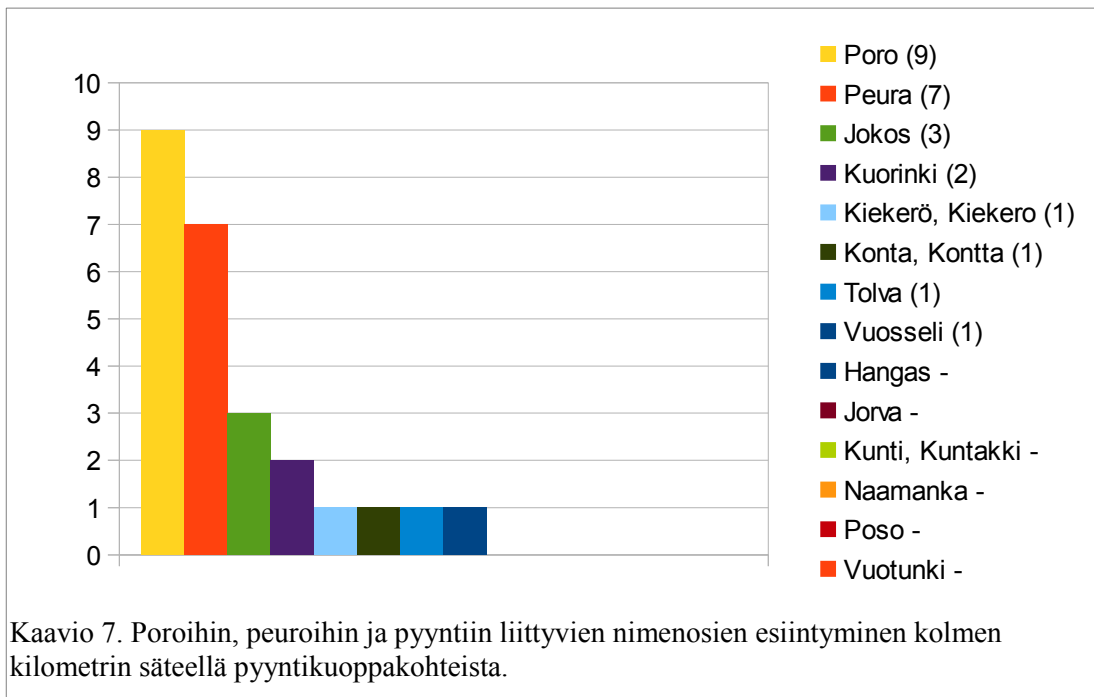
Tällaisessa analyysissä tämän kokoisella aineistolla on omat puutteensa. Tilaa satunnaisuudelle jää paljon johtuen useista mahdollisista nimeämisperusteista sekä siitä, että arkeologinen aineisto ei koskaan täysin vastaa todellista menneisyyttä. Joitakin johtopäätöksiä voimme tuloksista kuitenkin tehdä, kun vertaamme niitä seuraavaksi käsiteltävien pyyntikuoppakohteiden vastaaviin tuloksiin.

5.3.4 Pyyntikuopat

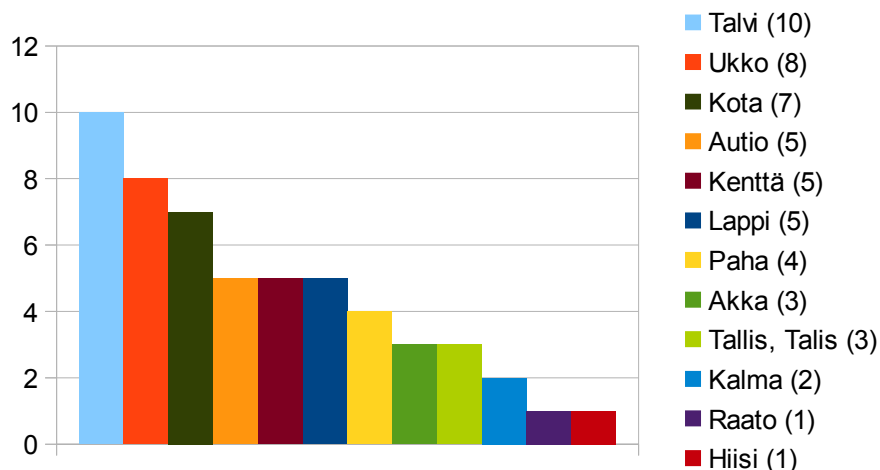
Muinaisjäännekohteiden rekisterissä on kirjattuna yhteensä 33 pyyntikuoppakohdetta Kuusamosta. Lisäksi on lukuisia maarakenteet/kuopat-tyyppisiksi luokiteltuja kohteita, joista osa on varmasti pyyntikuoppia. Tässä analysissa tarkastelen kohteita, joiden tyyppi muinaisjäännekohteiden rekisterissä on työ- ja valmistuspaikka ja tarkenne pyyntikuoppa (kartta 36). Olen tutkinut pyyntikuoppien läheisyydessä esiintyviä paikannimiä samalla menetelmällä kuin asuin- ja hautapaikkojakin eli olen etsinyt kolmen kilometrin säteellä kohteesta sijaitsevat saamelaisperäiset ja muut saamelaisiin mahdollisesti viittaavat paikannimet. Otin tarkastelun alle kaikki esihistoriallisiksi tai ajoittamattomiksi luokitellut kohteet. Toisiaan lähellä olevat, mutta erillisiksi kohteiksi muinaisjäännekohteiden rekisterissä kirjatut kohteet olen yhdistänyt yhdeksi kohteeksi analyysiin. Näin olen saanut analysoitavaksi 20 pyyntikuoppakohdetta.

Pyyntikuoppakohteiden yhteydessä esiintyi runsaasti myös muita kuin hirvieläimiin tai pyyntiin liittyviä saamelaisiin yhdistettäviä nimiä (kaavio 8). Talvi-nimi oli yleisin 10 osumalla. Ukko-nimet olivat edustettuina 8 kohteen ympäristössä. Muutenkin nimistö eroaa selvästi asuinpaikka- ja hautapaikkakohteiden nimistöstä.

Hangas-nimet on perinteisesti liitetty peuran pyyntiin, mutta nimiä on annettu myös muilla perusteilla, kuten lintujen verkkopyyntipaikkojen mukaan (Mäki 2003:25; Paikkala – Mikkonen – Pitkänen – Slotte – Aapala 2007: 69). Kuusamossa pyyntikuopat eivät näytä liittyvän hangasaidoilla pyyntiin. Hankaisiin on voinut liittyä muunlaisia ansoja tai monet hangas-paikannimistä voivat viitata lintujen pyyntiin.

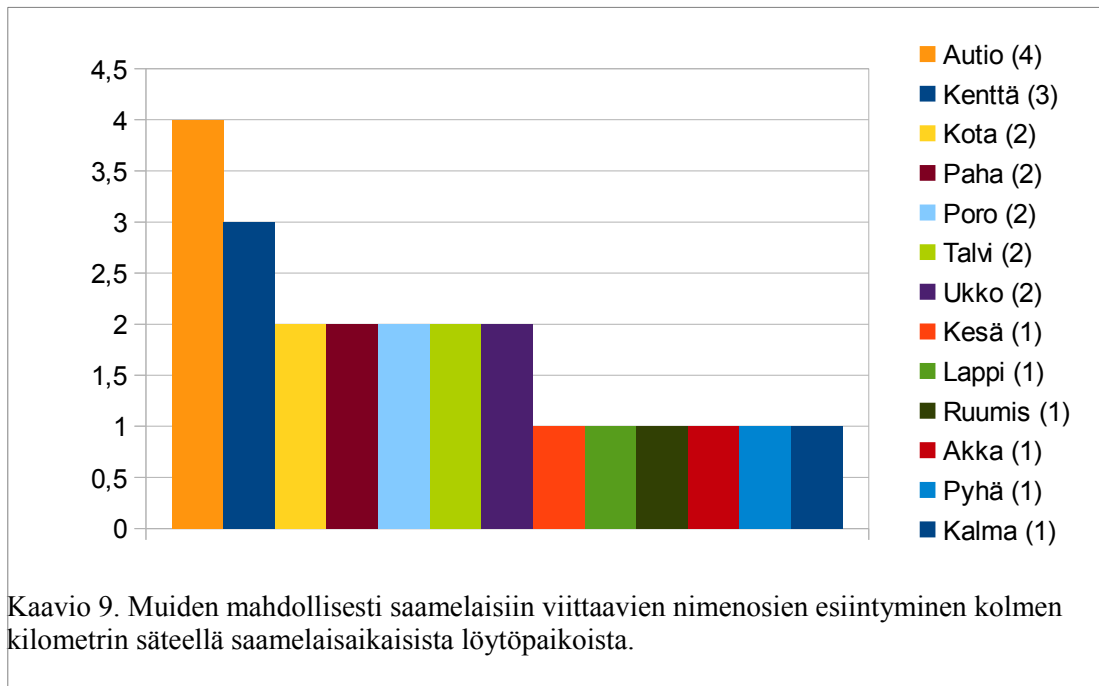

Kaavio 8. Muiden mahdollisesti saamelaisiin viittaavien nimenosien esiintyminen kolmen kilometrin säteellä pyyntikuoppakohteista.

5.3.5 Rautakautiset löytöpaikat

Muinaisjäännösrekisteriin on kirjattu Kuusamosta 7 saamelaisaikaista löytöpaikkaa, jotka olen esitellyt luvussa 3.1.3. Kaikki ajoittuvat rautakaudelle, mutta tarkentavaa ajoitusta kaikista tuoreemmista löydöistä ei ole vielä tarjolla. Usein rautakauden esineet, kuten kirveet, ovat ajoitettavissa esinetyypin perusteella. Pyhälahti (Ristikangas) ja Pyhäniemi S-ranta sijaitsevat aivan vierekkäin, joten niitä olen käsitellyt yhtenä kohteena.

Löytöpaikkojen läheisyydessä yleisimpiä saamelaisiin viittaavia nimenosia ovat autio (4) ja kenttä (3) (kaavio 9). Muita nimenosia esiintyy korkeintaan kahden kohteen ympäristössä.

Saamelaisperäisiä paikannimiä kolmen kilometrin säteellä löytöpaikoista on hyvin vähän. Ainoastaan Hingarniemen rautakirveen löytöpaikan ympäristössä saamelaisperäisiä nimenosia esiintyy useita. Yli-Kitkan koillispäässä sijaitseva löytöpaikka asettuu samalle seudulle Kitkan talvikylän ja Lehtoniemen shamaanin haudan kanssa. Hingarniemen lähistöltä tavataan saamelaisperäiset nimenosat aili, aikio, kulmakka, posso ja otsanki. Virranniemen löytöpaikan yhteydestä löytyy kaksi saamelaisperäistä nimenosaa (kulmakka, kuorinki), Rypölän läheisyydestä yksi (tatanki) sekä Pyhälahti (Ristikangas) ja Pyhäniemi S-ranta yhteydestä yksi (jaappa). Lappikallion ympäristöstä ei löydy saamelaisperäisiä nimielementtejä. Lämsä Kuurna -kohteen ympäristöstä ei ole Nimiarkiston tietokannan paikannimiaineistoja saatavilla, mutta Maanmittauslaitoksen Paikannimirekisterin mukaan lähistöllä on ainakin kiekki-, kuotku-, toola- ja vuola-nimiä.

5.4 Johtopäätökset

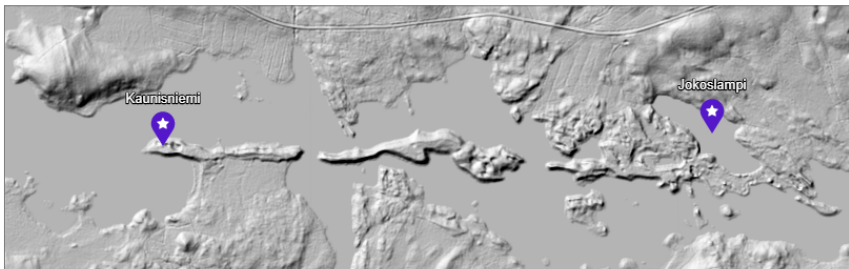
Saamelaisperäisten paikannimien osuus kaikista paikannimistä historiallisen ajan kohteiden ympäriltä kolmen kilometrin säteellä on noin 2%. Rautakautisten kohteiden ympärillä osuus on noin 1%. Rautakautisten kohteiden ympäristössä ei esiinny saamelaisperäisiä tai muita saamelaisiin viittaavia paikannimiä niillä alueilla, jotka eivät kuulu historiallisen ajan saamelaisasutuksen ydinalueisiin. Rautakausi on tässä tutkimuksessa varsin pitkä aika, joten nuoremman ja vanhemman rautakauden kohteet ovat ajallisesti hyvin etäällä toisistaan. Tarkempien ajoitusten puuttuessa en tämän työn yhteydessä pysty selvittämään, miten nuoremman rautakauden kohteet suhteutuvat paikannimistöön vanhempiin kohteisiin verrattuna.

Tarkemmin ajoittamattomien asuinpaikkakohteiden tulokset ovat saman suuntaisia kuin muidenkin kohteiden osalta eli eniten saamelaisperäisiä paikannimiä kohteiden yhteydessä esiintyy niillä tietyillä seuduilla, joilla saamelaisperäisiä paikannimiä on tiheimmin. Vaikuttaa siis siltä, että talis- ja tallis-nimiä lukuun ottamatta paikannimistön perusteella ei ole tehtävissä luotettavia johtopäätöksiä muinaisten asuinpaikkojen sijainnista. Nimenosa paha tosin esiintyi kaikkien kolmen historiallisen ajan asuinpaikan läheisyydessä, mutta tämä varsin yleinen nimenosa lukeutuu niihin, joilla voi olla useita erilaisia nimeämisperusteita. Tällaisten nimien tulkinnassa täytyy siis noudattaa varovaisuutta. Tulos on kuitenkin sikäli mielenkiintoinen, että erilaisella kysymyksen asettelulla asiaa voisi tutkia tarkemminkin. Mikään muu tietty nimielementti ei johdonmukaisesti indikoi nimenomaan asuinpaikan sijaintia.

Saamelaisperäisiä paikannimiä olen käsitellyt pääasiassa yhtenä kokonaisuutena, koska käsiteltävät nimenosat ovat pääsääntöisesti luonnonmuodostumien ominaisuuksiin, eläimiin tai muihin luonnonilmiöihin liittyviä. Ne eivät yleensä viittaa suoraan asuinpaikkaan tai muuhun ihmisen toimintaan. Saamelaisperäisistä nimistä nousee kuitenkin esiin muutamia nimielementtejä, jotka korreloivat selvästi

muinaisjäännösten esiintymisen kanssa. Kyseessä ovat peuran pyyntiin liittyvät nimet.

Erityisesti jokos ('porojen peräjälkeen kulkiessaan polkema tie') on sellainen nimenosa, joka varsin suurella todennäköisyydellä ennustaa pyyntikuoppien löytymistä samalta alueelta. Selityksenä voi olla se, että samaa nimitystä on käytetty metsäpeurojen tekemistä jäljistä. Tai sitten se, että sekä peuroilla että poroilla on taipumus kulkea samoilla seuduilla ja samanlaisia reittejä. Viidestä jokos-nimien ryppästä kolmen läheisyydestä löytyy pyyntikuoppia. Oivanki-järveen pistävästä Jokosniemestä on löydetty pyyntikuoppakohde Jokosniemi NE (Sarkkinen 2012). Yli-Kitkan Kesäniemen alueella on Jokoslampi ja muita jokos-nimiä. Välittömästi Jokoslammen rannasta nousee Noivioharjut, joilta on löytynyt ainakin kahdeksan pyyntikuoppaa (Sarkkinen 1999: 332). Käylän kylässä sijaitsee myös Jokoslampi, josta kahden kilometrin päässä on pyyntikuoppakohde Kaunisniemi. Vaikka välimatkaa on jonkin verran voidaan Jokoslammen ja Kaunisniemen tulkita kuuluvan saman eläinten kulkureitin varteen. Paikat ovat pitkien kapeiden harjumuodostelmien yhdistämiä (kartta 37).

Kartta 37. Jokoslampi ja Kaunisniemi, Kuusamo. Maanmittauslaitos: Kansalaisen Karttapaikka, rinnevarjostuskartta.

Kahden jokos-paikannimiryppään yhteydestä ei ainakaan vielä tunneta pyyntikuoppia. Itä-Kuusamossa Suininki-järven läheisyydessä on Jokospuro (NA) sekä muita jokos-nimiä (PNR). Lähin pyyntikuoppakohde on noin neljän kilometrin päässä rajavyöhykkeen tuntumassa sijaitseva Leiliharju. Jokospuron läheisyydessä voisi hyvinkin olla pyyntikuopille soveliaista maastoa, tosin monet harjut ovat olleet ilmakuvien perusteella voimakkaan maankäytön, hiekanoton tai vastaavan, kohteena.

Viimeinen jokos-niminen paikka on Ala-Kitkan pohjoisrannalla sijaitseva Jokoslahti. Tämän paikan läheisyydestä ei tunneta lainkaan muinaisjäänöksiä. Merkille pantavaa on, että vajaan kahden kilometrin päässä Jokoslahdesta on Peurasaari ja vähän kauempana Jäkäläsaari. Syrjäisten sijaintiensa vuoksi on hyvin mahdollista, että kahden viimeksi mainitun jokos-nimisen kohteen ympäristössä ei välttämättä ole suoritettu kattavaa muinaisjäänösinventointia. Tähän viittaa myös se, että kummankin seudun kohdalla on suuri tyhjiö Muinaisjäänösrekisterissä.

Muualta Suomesta jokos-nimenosan sisältäviä paikannimiä löytyy vain Posiolta, Ranualta ja Sallasta. Kaikkien näiden paikannimien lähistöltä löytyy pyyntikuoppakohteita. Noin kahden kilometrin päästä Sallan jokoshaara-nimiryppästä löytyy pyyntikuoppakohde Majavaharjut (Torvinen 1987). Alle kilometrin etäisyydellä Posion Jokosniemestä on löydetty kolme pyyntikuoppakohdetta: Särkilampi sekä Mustalehto 1 ja 2 (Kotivuori 1993: 31). Ranuan Jokosharjun juurella sijaitsee pyyntikuoppakohde Porolampi 2 (Karjalainen 2010: 76).

Kuorinki-nimiä ('noudattaa, seurata tietä, jälkiä') esiintyy vain yhdessä Kuorinki-järven ympärille keskittyneessä ryppäessä. Kuorinki-järven ja Kuoringinpäänlammen väliseltä kannakselta on löydetty pyyntikuoppakohde Kuoringinpäänlampi (Viljanmaa 2009: 82). Kuorinki-nimien kohdalla otoksen ollessa näin pieni on vaikea tehdä luotettavia johtopäätöksiä, mutta samoin perustein kuin jokos-nimien kohdalla, eläinten jälkiin liittyvät paikannimet vaikuttaisivat korreloivan vahvasti pyyntikuoppien esiintymisen kanssa. Muualta Suomesta löytyy kymmenkunta kuorinki- tai kuorinka-nimirypästä. Ainakin Sodankylän Lokan tekojärven eteläpuolisen Kuorinkivaaran (Karjalainen 1999: 13, 19) ja Liperin Kuorinka-järven välittömästä läheisyydestä on löydetty pyyntikuoppia (Pesonen 2002: 133, 135).

Kontta-, kuntakki- ja kunti-nimet ('peura') liittyvät suurempiin maastonmuotoihin, joten niiden kohdalla on vaikeampi todistaa nimillä olevan muuta yhteyttä peuroihin kuin peurojen esiintyminen alueella. Sama pätee peura- tai poro-nimenosan

sisältäviin paikannimiin. Vaikka peura-nimet esiintyivät usein pyyntikuoppien kolme kilometrin säteellä pyyntikuopista, eivät nimet suoraan johdata pyyntikuopille.

Muita pyyntikuoppiin mahdollisesti liittyvää sanastoa on muun muassa ruoppi, joka ei ollut kartta-analyyseissani mukana. Suomen murteiden sanakirjan (SMS) mukaan ruoppi tarkoittaa joissakin murteissa kuoppaa, syvännettä tai syvennystä.

Kuusamossa on kolme ruoppi-sanan sisältävää nimirypästä, joista kaikkiin lukeutuu sekä vaara tai harju että pieni syvä vesistö. Ruoppivaaroilta tai -harjuilta ei tunneta pyyntikuoppia.

Hangas-nimillä ei ole selvää yhteyttä tunnettuihin muinaisjännöksiin. Hangas-nimet ovat joko uudempia tai niitä ei käytetty yleisesti esihistoriallisella ajalla pyyntikuoppien yhteydessä ainakaan Kuusamon seudulla. Hangas-nimiset paikat näyttäisivät usein olevan soveliaampia linnun pyyntiin kuin peuran pyyntiin, esimerkiksi Hangasjoki laskee Hanhijärveen eli Hanhoseen. Näyttää siltä, että nimirypäät ovat usein syntyneet vesistönimen, kuten Hangaslammen, -järven tai -joen, ympärille.

Kuten kaavioista 6, 7 ja 8 ilmenee pyyntikuoppakohteiden ympäristön paikannimistö poikkeaa selvästi muiden saamelaisaikaisten kiinteiden muinaisjännösten ympäristön nimistöstä. Pyyntikuoppien läheisyydessä usein tavattavat peuraan liittyvät nimet ovat hyvin harvinaisia muiden kohteiden läheisyydessä. Paha-nimet puolestaan ovat yleisempiä muiden kohteiden kuin pyyntikuoppien yhteydessä. Vaikka talis- ja tallis-nimet liittyvät talvikyliin, talvi-nimenosan sisältävät paikannimet ovat harvinaisia muiden kuin pyyntikuoppakohteiden lähistöllä, missä ne olivatkin yleisin tutkituista nimenosista. Näiden tulosten valossa paikannimistön perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, mitkä alueet ovat todennäköisemmin olleet saamelaisaikaisia asutusalueita ja mitkä alueet peuran kuoppapyyntialueita. Vaikka monia käsittelemiäni saamelaisiin viittaavia nimenosia yksistään ei voidakaan suoraan yhdistää muinaisjännöksiin, on todennäköisempää löytää ainakin historiallisen ajan saamelaisia muinaisjännöksiä sieltä, missä saamelaisiin viittaavia

paikannimiäkin esiintyy. Rautakautisten kohteiden osalta samanlaista johtopäätöstä ei voida tehdä.

Analyysien perusteella voidaan siis tarkastella myös alueita joilla on saamelaisin viittaavaa paikannimistöä, mutta joilta ei tunneta saamelaisaikaisia muinaisjäännöksiä. Erityisesti Lounais-Kuusamon Pisamo-järven seutu erottuu alueena, jonka lähistöltä ei tunneta lainkaan muinaisjäännöksiä. Ainoat kymmenen kilometrin säteellä Pisamosta sijaitsevat muinaisjäännöskohteet ovat tervahautoja. Nimenosan pisa ('pyhä') lisäksi lähistöltä löytyy jaura ('järvi') sanan sisältäviä paikannimiä. Pisamosta Korpuajärveen laskee Jämsänkoski. Janne Saarikivi on esittänyt jämsä-nimenosan olevan saamelaisperäinen (jápmit='kuolla') (Paikkala – Mikkonen – Pitkänen – Slotte – Aapala: 2007). Lisäksi Pisamon pohjoispuolella on lappi-nimien rypäs. Voi olla, että alueella ei ole vielä suoritettu kattavaa muinaisjäännösinventointia, joten jälkiä muinaisista saamelaisista voisi olla löydettävissä.

6 Lopuksi

Monet eri paikannimet voivat viitata saamelaisiin. Useimmilla näistä paikannimistä voi myös olla useita eri nimeämisperusteita. Tutkimukseni perusteella yksittäisten suomenkielisten nimenosien yhdistäminen saamelaisiin onkin varsin ongelmallista. Mielenkiintoisimpia havaintoja olivat ne, että paha-elementti oli yleisin saamelaisiin viittaava nimenosa saamelaisaikaisten kiinteiden muinaisjäännöskohteiden läheisyydessä ja lappi-nimet olivat varsin harvinaisia esiintyen vain kerran kiinteän muinaisjäännöskohteen läheisyydessä.

Saamelaisperäisten paikannimien osalta voimme olla varmoja, että paikat ovat kuuluneet saamelaisten elinpiiriin. Saamelaisperäiset paikannimet ovat kuitenkin pääosin luontonimiä, jolloin niiden yhteys ihmisten asutukseen tai muuhun toimintaan jää avoimeksi. Poikkeuksena tähän havaittiin nimenosa jokos ('porojen peräjälkeen kulkiessaan polkema tie'), joka voidaan liittää peurojen pyyntiin. Myös nimenosa kuorinki ('noudattaa, seurata tietä, jälkiä') liittyy usein pyyntikuoppiin, mutta lisätutkimuksia asian suhteen pitäisi tehdä yhteyden varmistamiseksi. Näiden havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, että monet tarkemmin ajoittamattomat pyyntikuopat ovat todennäköisesti olleet saamenkielisten käyttämiä. Toki hyvillä paikoilla sijainneita kuoppia on voitu käyttää aina uudelleen kivikaudelta historialliselle ajalle asti.

Suuressa kuvassa saamelaisperäistä paikannimistöä esiintyy enemmän niillä alueilla, joilta on löydetty historiallisen ajan saamelaisiin liittyviä muinaisjäännöksiä. Sama pätee jossain määrin muihin mahdollisesti saamelaisiin viittaaviin paikannimiin, mikä tarkoittaa sitä, että monet näistä nimistä todennäköisesti viittaavat saamelaisiin, mutta minkään tietyn nimenosan ei voida kategorisesti sanoa liittyvän aina saamelaisiin. Rautakautisten tai varhaismetallikautisten kohteiden kohdalla samanlaista yhteyttä saamelaisiin viittaavaan paikannimistöön ei ole havaittavissa. Loogisin selitys tälle on se, että saamelaisperäinen paikannimistö on säilynyt

parhaiten niillä alueilla, joilla historiallisen ajan saamelaisilla on ollut kontakteja suomenkieliseen väestöön, käytännössä lähinnä uudisasukkaisiin. Paikannimistön siirtyminen kielestä toiseen edellyttää kontaktia eri kielten puhujien välillä.

Paikannimistö kerrostuu niin, että uusi nimistö korvaa hiljalleen vanhaa, jolloin osa nimistä luonnollisesti unohtuu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö osa nimistä voisi olla hyvinkin vanhoja.

Kuusamon saamelaisperäisen paikannimistön ja muinaisjäännösten suhteesta voidaan päätellä, että Etelä- ja Länsi-Kuusamossa kontaktit saamenkielisten ja suomenkielisten välillä ovat olleet vähäisemmät kuin muualla Kuusamossa.

Saamelaisperäisiä paikannimiä on Etelä- ja Länsi-Kuusamossakin, mikä todistaa alueen kuuluneen saamelaisten elinpiiriin, mutta ohuet kontaktit suomenkielisiin uudisasukkaisiin tällä alueella ovat ehkäisseet nimistön siirtymisen suuremmassa mittakaavassa suomenkielisten käyttöön. Historiallisesti tunnettujen talvikylien ympärillä saamelaisperäistä paikannimistöä on enemmän, koska täällä uudisasukkaat ja viimeiset saamenkieliset elivät jonkin aikaa rinnakkain.

Digitalisoitujen paikannimi- ja muinaisjäännöstietojen ansiosta on mahdollista vertailla isojenkin aineistojen paikkatietoja tehokkaasti. Paikkatietoaineistojen käyttöön sellaisenaan liittyy kuitenkin vielä joitakin haasteita. On ensinnäkin otettava huomioon, että muinaisjäännöskohteiden tai paikannimitietueiden paikkatiedot eivät välttämättä ole aina oikein tai ne ovat epätarkkoja. Tässä tutkimuksessa päädyinkin tarkastamaan kaikkien käsittelemieni muinaisjäännöskohteiden kuvaukset sijainti- ja muiden tietojen varmistamiseksi. Tyypikohtaisesti muinaisjäännöksiä tarkasteltaessa oli myös välttämätöntä selvittää kohteen todellinen luonne alkuperäisistä raporteista. Tutkimustilanne ainakin Kuusamon arkeologisen aineiston kohdalla on se, että huomattava osa kohteista on epämääräisiä sekä ajoitukseltaan että käyttötarkoitukseltaan. Mielestäni jatkossa pitäisikin mahdollisuuksien mukaan pyrkiä tutkimaan nimenomaan tällaisia kohteita esihistorian kokonaiskuvan selvittämiseksi. Lisäksi paikannimien etymologioiden saralla on vielä paljon tutkittavaa.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Aalto, Tiina 2019: *Ukonjäljet paikoissa ja paikannimissä: Tutkimus Ukko-elementin sisältävistä nimistä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Annala, Sini – Juopperi, Tiina – Viljanmaa, Sami 2002: *Kaivauskertomus. Kuusamo, Tatanginjoki W*. Museovirasto. Helsinki.

Erä-Esko, Aarni 1963: *Kuusamo Kirkonkylä Somostenperä. Kivikautisen asuinpaikan kaivaus*. Museovirasto. Helsinki.

Erä-Esko, Aarni 1975: *Kuusamon muinaisjäännökset, luettelo vuodelta 1975*. Museovirasto. Helsinki.

Hakamäki, Ville 2018: *Seeing behind stray finds. Understanding the Late Iron Age settlement of Northern Ostrobothnia and Kainuu, Finland*. Väitöskirja. University of Oulu.

Huurre, Matti 1976: *Kuusamo Teeriranta Arskan mökki. Esihistoriallisen kohteen tarkastus*. Museovirasto. Helsinki.

Jussila, Timo – Poutiainen, Hannu 2009: *Kuusamo-Salla Oulangan kansallispuiston ja Natura-alueen muinaisjäännösinventointi 2008*. Metsähallitus.

Karjalainen, Taisto 1999: *Sodankylä, Lokka, Koitelainen, Kevitsa. Osayleiskaavainventointi 1999*. Museovirasto. Helsinki.

Karjalainen, Taisto 2010: *Posio kulttuuriperintöinventointi 2010*. Museovirasto. Helsinki.

Katiskoski, Kaarlo 2009: *Kuusamo Kivilahti W. Tarkastus 2009*. Ei erillistä tarkastuskertomusta. Muinaisjäännösrekisteri: Kuusamo Kivilahti W. [www-dokumentti] <www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.305010194> Luettu 15.3.2020.

Katiskoski, Kaarlo 2010: *Kuusamo Pitkälähti. Tarkastus 15.6.2010*. Ei erillistä tarkastuskertomusta. Muinaisjäännösrekisteri: Kuusamo Pitkälähti. [www-dokumentti] <www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.1000015684> Luettu 15.3.2020.

Keskitalo, Oiva 1966: *Kuusamo Kirkonkylä Somostenperä. Kivikautisen asuinpaikan kaivaus*. Museovirasto. Helsinki.

Kotivuori, Hannu 1993: *Posio 1–325. Muinaisjäännösten inventointiluettelo*. Museovirasto. Helsinki.

Kukkonen, Marjaana 2016: *Lappalaiset suomalaisissa kansantarinoissa*. Pro gradu. Oulun yliopisto. Giellagas-instituutti.

Leiviskä, Matti 2011: *Siikajokilaakson asutuksen synty. Nimistöhistoriallinen tutkimus Siikajokilaakson asutuksesta keskiajalta 1600-luvun puoliväliin*. Lisensiaatintyö. Oulun yliopisto.

Mökkönen, Teemu 2008: *Arkeologia, historialliset kartat ja paikkatieto*.

Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.

NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.

Nieminen, Inga – Tervonen, Päivi 2011: *Paljakanmetsät, Kuusamo. Kulttuuriperintöinventointi 2011*. Metsähallitus.

Okkonen, Jari 2007: *Kuusamon Pyhälahden raha-aarten konteksti - arkeologinen kenttätutkimus kesällä 2006*. Museovirasto. Helsinki.

Perttola, Wesa 2005: *Lapinrauniot ja ennustava mallintaminen: menetelmän alustava kokeilu pienellä aineistolla*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.

Pesonen, Petro 2002: *Liperin arkeologinen inventointi*. Museovirasto. Helsinki.

Poutiainen, Hannu 1989: *Arkeologinen inventointi Sallan kunnassa syyskuussa 1989*. Museovirasto. Helsinki.

Puputti, Anna-Kaisa – Ruokolainen, Heidi – Viljanmaa, Sami 2003: *Kuusamo Niskalampi S. Varhaismetallikautisen asuinpaikan kaivaustutkimus 3.–13.6.2003*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 1999: *Kuusamo, inventointi 1999*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2005: *Kuusamo 2005. Kaava-alueiden arkeologinen inventointi*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2006a: *Kuusamo, Teeriranta, Teeriniemi. Kohteet 39 Hautaniemi, 47 Teeriniemen kärki ja 48 Teeriniemen länsiranta arkeologinen tarkastus 19.7.2006*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2006b: *Kuusamo Teeriniemen lampi. Rautakautisen kuoppalieden koekaivaus 17.–19.7.2006*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2008: *Kuusamo, Törlinlampi. Tarkastus 2008*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2010: *Kuusamo 2010. Kaava-alueiden arkeologinen inventointi. Juuma, Riihisalmi, Porontima, Tiermas, Kantojärvi*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2012: *Kuusamo Jokosniemi NE Tarkastus*. Museovirasto. Helsinki.

Sarkkinen, Mika 2018a: *Ristikkokoristeisen riipuksen löytöpaikan tarkastus 2.10.2019*. Ei erillistä kertomusta. Muinaisjäännösrekisteri: Kuusamo Rypölä. [www-dokumentti] <www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.1000032345> Luettu 15.3.2020.

Sarkkinen, Mika 2018b: *Kuusamo Lehtolampi lounas. Tarkastus 3.10.2018*. Ei erillistä kertomusta. Muinaisjäännösrekisteri: Kuusamo Lehtolampi lounas. [www-dokumentti] <www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.1000032888> Luettu 15.3.2020.

Schulz, Hans-Peter 2012: *Kuusamo kulttuuriperintöinventointi 2011*. Metsähallitus.

Torvinen, Markku 1987: *Salla 54 Majavaharjut. Pyyntikuopparyhmän tarkastus 4.8.1987*. Museovirasto. Helsinki.

Vanhatalo, Simo 1993: *Kuusamo 7. Vänrikinniemi. Rautakautisen löytöpaikan koekaivaus*. Museovirasto. Helsinki.

Viljanmaa, Sami 2009: *Kuusamon Muojärven rantaosayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi 31.8.-25.9.2009*. Museovirasto. Helsinki.

Äikäs, Tiina 2006: *Kuusamo Suininki. Tutkimuskertomus rantaosayleiskaava-alueen arkeologisesta inventoinnista*. Museovirasto. Helsinki.

Luennot

Alanen, Timo (FT, tutkija) 2006: Luennot Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen kurssilla *Paikannimet kulttuurien tutkimuksessa*.

Elektroniset lähteet

Arkeologian esinekokoelma. Museovirasto – Musketi. [www-dokumentti] <<https://www.finna.fi/>> Luettu 16.3.2020.

Kotus = Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus. Kotuksen kotisivut. [www-dokumentti] <<http://www.kotus.fi>> Luettu 16.11.2019.

Mjr = Muinaisjäännösrekisteri. Museovirasto. [www-dokumentti] <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx> Luettu 7.10.2019 ja 1.3.2020.

PNR = Paikannimirekisteri. Maanmittauslaitos, Kansalaisen karttapaikka. [www-dokumentti] <<http://kansalaisen.karttapaikka.fi>> Luettu 3.2.2020.

SMS = Suomen murteiden sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. [www-dokumentti] <<http://kaino.kotus.fi/sms/>> Luettu 25.4.2020.

Kirjallisuus

Aikio, Ante 2007: The Study of Saami Substrate Toponyms in Finland. *Onomastica Uralica* 4. Debrecen–Helsinki.

Aikio, Ante 2003: Suomen Saamelaisperäisistä paikannimistä. – *Virittäjä* 107 (1/2003) s. 99–106.

Ainiala, Terhi 1997: *Muuttuva paikannimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ainiala, Terhi 2001: Paikannimistön keruun tavoitteet ja tulokset. – Mallat, Kaija – Ainiala, Terhi – Kiviniemi, Eero (toim.), *Nimien maailmasta*. Kieli 14 s. 7–22. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Ainiala, Terhi 2018: *Paikannimien kerrostumat maaseudulla ja kaupungissa nimistöntutkijan kohteina*. Elore 25 (2018): 1. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. [www-dokumentti] <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-2494869>> Luettu 3.2.2020.

Ainiala, Terhi – Pitkänen, Ritva Liisa 2002: Paikannimistöntutkimuksen valinnat: etymologioista sosio-onomastiikkaan. – *Virittäjä* 106 s. 231–240.

Ainiala, Terhi – Pitkänen, Ritva Liisa 2002: *Paikannimistöntutkimus Suomessa* (käsikirjoitus). [www-dokumentti]

<<http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou2f.html>> Luettu 3.2.2020.

Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bureus, Andreas 1626: *Orbis Arctoi Nova Et Accurata Delineatio*. [www-dokumentti] <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201006212110>> Luettu 9.3.2020.

Carpelan, Christian 2014: *Arkeologia: Saamelainen*. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. [www-dokumentti]
<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Arkeologia:_saamelainen#tab=suomi> Luettu 15.1.2020.

Collinder, Björn 1964: *Ordbok till Sveriges lapska ortnamn*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.

Enbuske, Matti 2006: Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet. Asutus ja maankäyttö keskisessä Lapissa ja Enontekiöllä 1900-luvun alkuun. Oikeusministeriön julkaisuja 2006:6. Oikeusministeriö.

Fellman, Jakob 1906: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken III*. Helsingfors: Finska Litteratursällskapet Tryckeri.

Conolly, James – Lake, Mark 2006: *Geographical information systems in archaeology*. Cambridge University Press.

Ervasti, Seppo 1978: Kuusamon historia I. – Ervasti, Seppo – Vasari, Yrjö (toim.), *Kuusamon historia*. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Güssefeld, Franz Ludwig – Nordenankar, Johan 1793: *Charte über das Königreich Schweden: nach astronomischen Beobachtungen, den neuesten Charten von I. Nordenanker über die Schwedischen u. Finländi[schen]. Küsten u. a. m. neu entworfen von F. L. Güssefeld*. [www-dokumentti] <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/146942/85040_0-0_fd2017-00011882.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 14.3.2020.

Halinen, Petri 2011: Arkeologia ja saamentutkimus. – Seurujärvi-Kari, Irja – Halinen, Petri – Pulkkinen, Risto (toim.) 2011: *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas, vol. 234. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halinen, Petri 2019: Saamelaisarkeologian tutkimusta yhteistyönä. *Museoviraston blogi*. [www-dokumentti] <<http://blogi.nba.fi/saamelaisarkeologian-tutkimusta-yhteistyona>> Luettu 16.2.2020.

Hamari, Pirjo 1998: Vanhemmat markkinapaikat ja Pohjois-Suomen rautakautinen asutus. *Muinaistutkija* 4/1998 s. 67–76.

Heikkilä, Mikko 2017: Birkan koivut vai Saksan karhu hiiden ja vesihiiden naapurina Pirkkalankylässä? Tutkimus Pirkkalan vanhimmasta tunnetusta paikannimistöstä. *Pirkan maan alta* 15, arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museot – Pirkanmaan maakuntamuseo.

Huisman, Otto – de By, Rolf A. 2009: *Principles of Geographic Information Systems. An introductory textbook*. The International Institute for Geo-Information

Science and Earth Observation (ITC). ITC Educational textbook series; 1. Fourth edition.

Häkkinen, Jaakko 2010: Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen. *Muinaistutkija* 1/2010 s. 19–36.

Häkkinen, Jaakko 2018: *Metsälappalaisten kielelliset jäljet*. Esitelmä metsälappalaispäivillä Kittilässä 7.-8.7. 2018. [www-dokumentti] <<http://www.elisanet.fi/alkupera/Keminsaame.pdf>> Luettu 7.3.2020.

Itkonen, Terho 1961: *Nimestäjän opas*. Tietolipas 21. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Itkonen, T. I. 1920: Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella. – *Virittäjä* 24 s. 1–11, 49–57.

Itkonen, T. I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. Porvoo: WSOY.

Junttila, Santeri 2018: *Miten historiallinen kielitiede tutkii menneisyyttä? Historiallis-vertaileva metodi lyhyesti selitettynä*. [www-dokumentti] <<https://blogs.helsinki.fi/santerijunttila/files/2019/01/Miten-historiallinen-kielitiede-tutkii-menneisyytta%C3%A4-2.pdf>> Luettu 18.1.2020.

Kallio-Seppä, Titta – Ikäheimo, Janne – Paavola, Kirsti (toim.) 2011: *Iin vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa: arkeologisia tutkimuksia*. Ii: Iin kunta.

Karlsson, Fred 2002: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

Karta öfver Finland (Sektionen C4) 1872: [www-dokumentti]
<<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209137984>> Luettu 14.3.2020.

Kiviniemi, Eero 1971: *Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kiviniemi, Eero 1977: *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kiviniemi, Eero 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 418. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kiviniemi, Eero – Pitkänen, Ritva Liisa – Zilliacus, Kurt 1974: *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki.

Kopisto, Aarne 1971: *Kuusamon lappalaishauta*. Suomen museo 1971, s. 64–72.

Kortesalmi J. Juhani 1964: Vanha Kuusamo kertoo. *Kuusamon historia III*. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Kulonen, Ulla-Maija – Pentikäinen, Juha – Seurujärvi-Kari, Irja 1994: *Johdatus saamentutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuusela, 2014: Pohjois-Suomen rautakauden kuvasta. *Muinaistutkija* 2/2014 s. 27 – 43.

Kuzmin, Denis 2013: Saamelainen asutus Karjalassa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*, 2013(94) s. 69–123.

Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Lehtola, Veli-Pekka 2015: *Saamelaiset: Historia, yhteiskunta, taide*. Porvoo: Bookwell.

Lehtola, Veli-Pekka 2008: Eteläisen Suomen muinaiset lappalaiset. *Muinaistutkija* 4/2008 s. 2–18.

Longley, Paul 2005: *Geographic information systems and science*. John Wiley & Sons, Ltd.

Mäki, Sirkka Liisa 2004: Paikannimissä on avain menneisyyteen. *Nimellään paikka löydetään Pohjanmaallakin. Nimistöt ja Nimistöntutkimus* s. 21–25. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, Avoin yliopisto.

Nissilä, Viljo 1939: *Vuoksen paikannimistö I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Paikkala, Sirkka – Mikkonen, Pirjo – Pitkänen Ritva-Liisa – Slotte, Peter – Aapala, Kirsti 2007: *Suomalainen paikannimikirja*. Helsinki: Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Pellinen, Hanna-Maria 1999: Soikeiden tuluskivien konteksti. *Muinaistutkija* 1/1999 s. 24–38.

Piha, Minerva 2020: Suomen esihistorian tuntemattomat kielet. [www-dokumentti] <<https://kalmistopiiri.fi/2020/02/21/suomen-esihistorian-tuntemattomat-kielet/>> Luettu 8.3.2020.

Planting, C. W. 1829: *Situations charta öfver belägenheten af Kuusamo socken*. [www-dokumentti] <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00006730>> Luettu 14.3.2020.

Raunamaa, Jaakko 2017: Finnish medieval village names based on anthroponyms in the Castle Province of Raseborg. – Ainiala, Terhi – Saarikivi, Janne (eds.): *Personal name systems in Finnic and beyond*. Uralica Helsingiensia 12. Tallinn: Finno-Ugrian Society.

Ruohonen, Juha 2002. Väliaikaista kaikki on vaan? Historiallisen ajan hautasaaret arkeologisina kohteina. *Muinaistutkija* 4/2002 s. 32–43.

Ruohonen, Juha 2010: Kuolleiden saaret. Historiallisen ajan keskisuomalaisten saarihautausmaiden luonne ja käyttö hautauspaikkoina. *J@rgonia* 17/2010. [www-dokumentti] <http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia17_ruohonen.pdf> Luettu 15.3.2020.

Räisänen, Alpo 1990: Zur entstehung des Namengutes in der Einöde Kainuus. – Leskinen, Heikki – Kiviniemi, Eero (toim.), *Finnish onomastics – Namenkunde in Finnland*. Studia Fennica 34 s. 91–108.

Räisänen, Alpo 1995: Kainuun saamelaisperäisiä paikannimiä. – *Virittäjä* 99 s. 532–544.

Räisänen, Alpo 2005: Saamelaisjäljet Kuusamon ja Posion paikannimistössä. – *Virittäjä* 109 s. 336–356.

Saarikivi, Janne 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Ylikoski, Jussi – Aikio, Ante (doaimm.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253 s. 325–347. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Saarikivi, Janne 2011: Saamelaiskielet – nykypäivää ja historiaa. – Seurujärvi-Kari, Irja – Halinen, Petri – Pulkkinen, Risto (toim.) 2011: *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas, vol. 234. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Saarikivi, Janne 2017: The spread of Finnic pre-Christian anthroponyms in toponyms. – Ainiala, Terhi – Saarikivi, Janne (eds.): *Personal name systems in Finnic and beyond*. Uralica Helsingiensia 12. Tallinn: Finno-Ugrian Society.

Salo, Unto 1999: Soikeiden tuluskivien tulkinnasta. *Muinaistutkija* 2/1999 s. 45 – 50.

Salo, Unto 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. – Jukka Peltovirta (toim.), *Hämeen käräjät I* s. 18–230. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto ry ja Harjavalta: Emil Cedercreutzin säätiö.

Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji Oy.

Sarvas, Anja 1986: Kuusamon esihistoria. – Sarvas, Anja – Sarvas, Pekka (toim.), *Kuusamon historia IV. Kuusamon esihistoria*. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Sarvas, Pekka 1986: Raha-aarteita Kuusamosta. – Sarvas, Anja – Sarvas, Pekka (toim.), *Kuusamon historia IV. Kuusamon esihistoria*. Kuusamo: Kuusamon kunta.

Seurujärvi-Kari, Irja – Halinen, Petri – Pulkkinen, Risto (toim.) 2011: *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas, vol. 234. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Träsk, Olof 1642: Geometrisk Delineation öfver Kemi Lappmarck. [www-dokumentti] <<http://lapinkavijat.rovaniemi.fi/vanhatkartat/eng/kirja.pdf>> Luettu 9.3.2020.

Vahtola, Jouko 1980: Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty: Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. *Studia Historica Septentrionalia* 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen tutkimus.

Vahtola, Jouko 1999: Saamelaisten esiintyminen Suomessa varhaishistoriallisten lähteiden ja paikannimien valossa. – Fogelberg, Paul (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 109–116. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Valtonen, Taarna 2009: Place-name perspectives on the Saami past - The importance of multidisciplinary source criticism. – *Recent perspectives on Sámi archaeology in*

Fennoscandia and North West Russia. Proceedings of the First International Conference on Sámi archaeology. Iskos 17 (2009) s. 133–143.

Wessman, Anna 2009: Iron Age cemeteries and hiisi sites: is there a connection? *Folklore* 42 s. 7–22. [www-dokumentti]
<<http://www.folklore.ee/folklore/vol42/wessman.pdf>> Luettu 16.3.2020.

Wiklund, K. B. 1911–1912: *Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland, belyst af ortnamnen*. In: *Le Monde Oriental* 5 s. 101–136, 175–196.

Zilliacus, Kurt 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Zilliacus, Kurt – Örnmark, Michaela 2000: *Namnledslexikon*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.

Liitteet

LIITE 1

Luettelo 1. Kuusamon saamelaisaikaiset, mahdollisesti saamelaisaikaiset sekä ajoitukseltaan epämääräiset muinaisjäännöskohteet. Museoviraston Muinaisjäännösrekisteri 2/2020.

Tunnus	Nimi	Ajoitus	Tyyppi
1000030434	Paloniemi	esihistoriallinen, keskiaikainen	asuinpaikat, maarakenteet
305010117	Taliskotalampi	historiallinen	asuinpaikat
305010074	Talliskotakenttä	historiallinen	asuinpaikat
1000021167	Harjuniemi 2	esihistoriallinen	asuinpaikat
1000011966	Teeriniemen kärki	historiallinen, kivikautinen	asuinpaikat, löytöpaikat, maarakenteet
305010058	Teeriniemen lampi	kivikautinen, rautakautinen	asuinpaikat, työ- ja valmistuspaikat
1000011758	Törlinlampi	kivikautinen, rautakautinen	asuinpaikat, löytöpaikat, työ- ja valmistuspaikat
305010025	Somostenperä	moniperiodinen	asuinpaikat
305010007	Vänrikinniemi	rautakautinen	asuinpaikat, löytöpaikat
305010096	Pyhålahti, NE -ranta	esihistoriallinen	asuinpaikat, maarakenteet, työ- ja valmistuspaikat
305010113	Arskan mökki	varhaismetallikautinen	asuinpaikat
1000008669	Niskalampi S	varhaismetallikautinen	asuinpaikat
305010235	Tatanginjoki W	varhaismetallikautinen	asuinpaikat
1000015684	Pitkålahti	ajoittamaton	asuinpaikat

1000021166	Harjuniemi 1	esihistoriallinen	asuinpaikat
1000018421	Kylmäniemen itäkärki	esihistoriallinen	asuinpaikat, työ- ja valmistuspaikat
305010173	Laakkiainen S	esihistoriallinen	asuinpaikat
1000018425	Merjainperän länsipuoli	esihistoriallinen	asuinpaikat, työ- ja valmistuspaikat
305010093	Petäjäsaari	esihistoriallinen	asuinpaikat, kivirakenteet, maarakenteet
1000020772	Pikku-Kero länsiranta	esihistoriallinen	asuinpaikat, maarakenteet
305010203	Rytipuro	esihistoriallinen	asuinpaikat
305010199	Singerijärvi NE	esihistoriallinen	asuinpaikat
305010136	Korkeaniemi, Yli-Kitka	historiallinen	asuinpaikat
305010011	Manalanniemi	historiallinen	asuinpaikat
305010017	Mustaniemi	historiallinen, kivikautinen	asuinpaikat, kivirakenteet
305010075	Iso-Pöyliö	historiallinen	hautapaikat
305010073	Lehtoniemi	historiallinen	hautapaikat
1000018404	Ahosaari	historiallinen	hautapaikat
1000021174	Aittolahti	historiallinen	hautapaikat
1000006678	Suininki Ruumissaari	historiallinen	hautapaikat
1000035488	Pyhäniemi S-ranta	ajottamaton, rautakautinen	löytöpaikat
1000034429	Virranniemi	keskiaikainen, rautakautinen	löytöpaikat
305040032	Lämsä Kuurna	rautakautinen	löytöpaikat
1000032345	Rypölä	rautakautinen	löytöpaikat
1000035487	Lappikallio	rautakautinen	löytöpaikat
1000035489	Hingarniemi	rautakautinen	löytöpaikat

305040029	Pyhälahti (Ristikangas)	keskiaikainen, rautakautinen	löytöpaikat
305010053	Hartikanaho	ajoittamaton	kivirakenteet
305010128	Tärkkämönkankaat	esihistoriallinen	kivirakenteet
1000020729	Jussilamminvaara	historiallinen	kivirakenteet
1000021172	Kelkkavaara 1	historiallinen	kivirakenteet
305010082	Kajavasalmi, Salmiaho	esihistoriallinen	kivirakenteet
305010028	Lotvola (Huuhtaniemi)	rautakautinen	kivirakenteet
305010097	Viitasaari	historiallinen	kivirakenteet, maarakenteet
305010194	Kivilahti W	esihistoriallinen	löytöpaikat, maarakenteet
1000032888	Lehtolampi lounas	rautakautinen	löytöpaikat, maarakenteet
1000017001	Pitkälahti pohjoisranta	ajoittamaton	maarakenteet
1000018447	Lapinlahden eteläranta	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
305010185	Autiovaara N	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
305010181	Paskalampi	rautakautinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018420	Kylmäniemen pohjoisranta	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000009102	Taipale	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
305010120	Soivionaho	esihistoriallinen	kivirakenteet
1000006485	Ihtinkivaara	ajoittamaton	kivirakenteet
305010189	Väliavaara	esihistoriallinen	kivirakenteet
305010175	Siikaniemi E, Karhuranta	esihistoriallinen	kivirakenteet
1000021173	Joutenharju	historiallinen	kivirakenteet
1000016559	Taivalköngäs	ajoittamaton	kivirakenteet
305010172	Angerjärvi S	esihistoriallinen	kivirakenteet

1000018411	Leveäkangas kaakko	historiallinen	kivirakenteet
1000006679	Suininki Lehtosaari	moniperiodinen	kivirakenteet, maarakenteet
305010137	Korkeaniemi, Nissinjärvi	esihistoriallinen	kivirakenteet, maarakenteet
1000006663	Hietaranta	moniperiodinen	löytöpaikat
1000028228	Hoikkala	ajoittamaton	löytöpaikat
305010161	Haaponiemi	ajoittamaton	maarakenteet
305010196	Järvenpää	esihistoriallinen	maarakenteet
305010191	Koiraharju	esihistoriallinen	maarakenteet
1000014872	Sikua-aho	ajoittamaton	maarakenteet
1000027660	Rahkolampi	ajoittamaton	maarakenteet
1000009080	Pieni Petäjälampi	ajoittamaton	maarakenteet
1000012250	Yli-Pessari länsi	ajoittamaton	maarakenteet
1000027416	Ulkusaari	ajoittamaton	maarakenteet
1000027414	Pitkäsaari	ajoittamaton	maarakenteet
1000005670	Ulkuniemi	ajoittamaton	maarakenteet
1000024829	Hietaluoma	ajoittamaton	maarakenteet
1000009090	Saunajärvi 1	ajoittamaton	maarakenteet
1000009088	Salkolampi 2	ajoittamaton	maarakenteet
1000009114	Purnulahti	ajoittamaton	maarakenteet
305010132	Lokkilampi	ajoittamaton	maarakenteet
1000032479	Sassinpää Hukanharju	ajoittamaton	maarakenteet
1000021958	Kiehtäjäniemi	ajoittamaton	maarakenteet
1000016558	Saaripuro	ajoittamaton	maarakenteet
305010208	Jäkäläniemi	ajoittamaton	maarakenteet
305010220	Ampumavaara SW	ei määritelty	maarakenteet
305010229	Runsulampi SW	ei määritelty	maarakenteet
1000027663	Tervalampi 3	esihistoriallinen	maarakenteet
305010089	Patolampi, Karhuaho	esihistoriallinen	maarakenteet
305010083	Penikkajoki	esihistoriallinen	maarakenteet
305010077	Rytiniemi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010103	Tynnyriniemi	esihistoriallinen	maarakenteet

305010111	Pikku-Muojärvi/Tervalampi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010091	Keinässaari	esihistoriallinen	maarakenteet
305010184	Kylmäperänlammen harju WSW	esihistoriallinen	maarakenteet
1000016999	Jokilamminkangas 2	esihistoriallinen	maarakenteet
305010160	Leveäkangas NW	esihistoriallinen	maarakenteet
1000028764	Leveäkangas NW 2	esihistoriallinen	maarakenteet
1000028766	Tärkkämöjoki 4	esihistoriallinen	maarakenteet
1000017015	Särkilampi 1	esihistoriallinen	maarakenteet
1000028765	Tärkkämöjoki 3	esihistoriallinen	maarakenteet
305010140	Kopatinkangas	esihistoriallinen	maarakenteet
305010159	Rahkonniemi	esihistoriallinen	maarakenteet
1000018705	Pikku Muojärvi itä	esihistoriallinen	maarakenteet
1000027659	Pyhälampi länsiranta	esihistoriallinen	maarakenteet
1000018406	Hautasaari	esihistoriallinen	maarakenteet
305010174	Peltojärvenkangas N	esihistoriallinen	maarakenteet
1000018699	Penikkaniemi	esihistoriallinen	maarakenteet
1000018701	Pikku Muojärven saari	esihistoriallinen	maarakenteet
1000006614	Syvä Leppilampi	esihistoriallinen	maarakenteet
1000006613	Ahvenkangas	esihistoriallinen	maarakenteet
1000006651	Haukijoki	esihistoriallinen	maarakenteet
1000006618	Haukijärvi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010118	Myllysaari, Saavanautio	esihistoriallinen	maarakenteet
305010166	Hautalampi E	esihistoriallinen	maarakenteet
305010178	Singerijärvi S, Niemi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010195	Nilonjärvi N	esihistoriallinen	maarakenteet
305010168	Pyhälammen niemi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010162	Luikonperä	esihistoriallinen	maarakenteet

305010149	Taival, Niemi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010131	Suolampi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010183	Autioniemi	esihistoriallinen	maarakenteet
305010164	Noivionharjut	esihistoriallinen	maarakenteet
305010176	Leiliharju N	esihistoriallinen	maarakenteet
305010186	Junganharju	esihistoriallinen	maarakenteet
305010193	Kivilahti N	esihistoriallinen	maarakenteet
305010039	Teeriranta, Hautaniemi	esihistoriallinen, historiallinen	maarakenteet
305010139	Teerikankaan SE- harju	historiallinen	maarakenteet
305010033	Hautalampi 1	historiallinen	maarakenteet
305010192	Kivilahti NE	historiallinen	maarakenteet
1000018936	Tyvelänniemi kärki		maarakenteet
1000021171	Kuopunkikalliot	esihistoriallinen	raaka-aineen hankintapaikat
1000027557	Haarakangas		taide, muistomerkit
1000028893	Pikku-Veska	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000021195	Askinjoki Myllykoski	historiallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000020667	Kirkonnurkanlampi	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000021192	Jokosniemi NE	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000021189	Murhiniemi N	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000021955	Purnusaari	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000014837	Kivilampi länsi	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
305010155	Mättäisenlahti	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000016683	Uopajanniemi	ajottamaton	työ- ja valmistuspaikat
1000027662	Tervalampi 2	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000021170	Sarviharju	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000027665	Tärkkämöjoki 2	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000023278	Pihlajaharju	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018617	Yli-Juumajärven kaakkoisranta	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018621	Lummiskonlahti	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat

	koillinen		
1000018622	Marjasaari	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018417	Kylmäniemi	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018419	Kylmäniemen itäpuoli	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
	Merjainperän		
1000018423	pohjoispuoli	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000020771	Rääpyslampi 2	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018619	Kauhaniemi luode	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018410	Kuoringinpäänlampi	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018409	Kirnulahti	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018696	Mäntylampi	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
	Saunajärvi-		
1000009095	Niskalampi	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000009098	Kaunisniemi	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000006507	Kantojoki	esihistoriallinen	työ- ja valmistuspaikat
1000018935	Tyvelänniemi länsi		työ- ja valmistuspaikat

Luettelo 2. Saamelaisperäisiksi tulkitut paikannimet Kuusamossa, joille on annettu paikkatieto Nimiarkiston tietokannassa. Aineisto on koottu Nimisampo.fi -sivuston avulla Nimiarkiston lähdeaineistosta.

Nimi	Paikan laji	Koordinaatit	
Aikinkari	kari	66.134723	29.222739
Aikinlampi	lampi	66.132585	29.199394
Aikinmäki	mäki	66.132585	29.199394
Aikinniemi	niemi	66.135020	29.212007
Aikinpuro	puro	66.132772	29.209541
Aikinrinne	rinne	66.133405	29.206110
Aikinvalo	apaja	66.134134	29.219937
Aikiokorpi	korpiniitty	65.972199	29.538887
Aikionlahti	lahti	66.240979	28.950080
Aikionmutka	mutka	65.966243	29.515187
Aikionniemi	niemi	66.307363	28.841473
Aikionsalmi	salmi	66.242618	28.944595
Aikkiaho	aho	66.135613	29.192793
Aikkilaisenjohde	aidanjohde	66.137700	29.206102
Aikkilaisenmylly	mylly	66.132807	29.209381
Aikkilankivi	kivi	66.141547	29.200171
Ailinniemenkari	kari	66.236090	28.888364
Ailinniemi	niemi	66.236235	28.880312
Ailinniemi	niemi	66.307369	28.841410
Ailinniemi	niemi	66.310518	28.847128
Ailinsuo	suo	66.009815	28.990425
Aksolahti	lahti	66.002860	29.241099
Aksoniemi	niemi	66.003900	29.227183
Aksosalmi	salmi	66.003273	29.225506
Ala-Vuotungin kylätie	tie	66.165353	29.526508
Ala-Vuotunki	järvi	66.156448	29.497794
Alimmainen Kiekerölampi	lampi	66.399055	29.233401

Alimmainen Uopajanlampi	lampi	66.300190	29.584075
Elijoenaho	aho	66.242345	28.871923
Elijoki	joki	66.251488	28.828551
Elijoki	joki	66.259563	28.748578
Elijokivarsi	jokivarsiniitty	66.251318	28.806313
Elijärvenaho	aho	66.245971	29.451534
Elijärvi	järvi	66.081515	28.996035
Elijärvi	järvi	66.237737	29.458644
Elijärvi	järvi	66.268722	28.738703
Elipaise	niitty	66.081292	28.993385
Elivaara	vaara	66.191271	29.112064
Irni	järvi	65.614525	29.220378
Irnijärvi	järvi	65.614525	29.220378
Irnin Riviera	ranta	65.578162	29.065750
Irninniemi	niemi	65.631056	29.136989
Irninranta	ranta	65.578162	29.065750
Iso Kuntakkilampi	lampi	66.386730	29.005925
Iso Nuunajoki	niitty	66.338096	28.663967
Iso-Kuukas	järvi	66.108118	29.617762
Iso-Oivanki	järven selkä	66.051372	29.058684
Iso-Sorva	lampi	65.985717	29.935645
Isovaala	apaja	66.314779	29.198822
Jauranen	järvi	66.136134	28.933879
Jaurankangas	kangas	65.731422	28.891527
Jauranlampi	lampi	65.723825	28.899545
Jauranperä	lahti	65.724104	28.881223
Jauranpuro	puro	65.725519	28.892760
Jokoslahti	lahti	66.044339	29.089225
Jokoslahti	lahti	66.044500	29.081422
Jokoslahti	lahti	66.342044	28.846400
Jokoslampi	lampi	66.198490	28.942004
Jokoslampi	lampi	66.301801	29.108544
Jokospuro	puro	66.077345	29.835672

Jorvanjärvi	järvi	66.030025	29.455287
Juomuslahti	lahti	65.729474	29.686732
Juomusniemi	niemi	65.708395	29.207824
Juomusniemi	niemi	65.710768	29.207057
Juomusniemi	niemi	65.730400	29.689215
Juomusniemi	niemi	65.843760	29.369426
Juomusniemi	niemi	66.299893	28.879482
Juomussuo	suo	65.712028	29.220729
Kallungin Alimmainen Uusiniitty	niitty	66.421418	29.095382
Kallungin jakokunnan kivipalsta	alue	66.339071	29.124510
Kallungin Keskimäinen Uusiniitty	niitty	66.504332	29.086336
Kallungin Uusiniitty	niitty	66.421420	29.095416
Kallungin Ylimmäinen Uusiniitty	niitty	66.432172	29.076402
Kallunginapaja	apaja	66.331950	29.135687
Kallunginjärvi	lahti	66.316292	29.137776
Kallunginlahti	lahti	66.358424	29.207473
Kallunginniemi	niemi	66.316483	29.186705
Kallunginniemi	niemi	66.358868	29.208823
Kallunginselkä	järven selkä	66.334347	29.159475
Kallunginsuo	suo	66.286120	29.093611
Kallunginveräjä	veräjä	66.280172	29.094472
Kallunkijärvi	järvi	66.334466	29.181790
Keski-Oivanki	järven osa	66.040800	29.089070
Keskimäinen Kiekerölampi	lampi	66.397927	29.242533
Keskimäinen Kuntakkilampi	lampi	66.362655	29.030849
Kiekerøjoki	joki	66.166015	29.741459
Kiekerøjoki	joki	66.415282	29.201539
Kiekerökangas	kangas	66.433215	29.200967
Kiekerölampi	lampi	66.416824	29.219534
Kiekeröniemi	niemi	66.406315	29.201825
Kiekeröniitty	niitty	66.400593	29.209488
Kiekeröoja	joki	66.415282	29.201539
Kiekerösuo	suo	65.850159	28.878653

Kiekerövaara	vaara	66.424394	29.220042
Kiekkimurto	metsäalue	65.841171	29.539674
Kiekkiniemi	niemi	65.837368	29.556323
Kiekkiniemi	niemi	66.065050	29.635260
Kitkalaisten Maaninkavaara	vaara	66.394769	28.799483
Kivi-Piskamo	järvi	66.086169	29.305928
Kivi-Piskamon joki	joki	66.085855	29.336253
Kolvanginjoki	joki	65.973414	29.207507
Kolvanki	järvi	65.979928	29.208263
Kolvanki	järvi	65.979928	29.208263
Konttainen	vaara	66.200079	29.208339
Konttainen	vaara	66.209046	29.208058
Konttaisenlahti	lahti	66.214189	29.183271
Konttaisenoro	noro	66.208345	29.215946
Konttaisenpuro	puro	66.208931	29.185854
Konttaisenpuro	puro	66.209158	29.230262
Konttaisenjärvi	järvi	66.208931	29.185854
Koramolaisenaho	aho	66.308463	28.765583
Koramon Aronpuro	suovanala	66.368534	28.890139
Koramon Maaninganjoki	niitty	66.402435	28.934449
Koramon Pitkäsuo	niitty	66.393944	28.683768
Koramoniemi	asutus	66.320917	28.829311
Koramonkangas	kangas	66.320858	28.821564
Koramonlampi	lampi	66.305219	28.750538
Koramonselkä	järven selkä	66.314415	28.847923
Korvan Maaninganjoki	niitty	66.402157	28.938289
Kulaskari	kari	65.914393	29.361686
Kulaslahti	lahti	65.918521	29.354939
Kulasniemi	niemi	65.914919	29.356399
Kulasniemi	niemi	66.115306	29.002827
Kulasranta	ranta	65.914919	29.356399
Kulasselkä	järven selkä	65.914919	29.356399
Kulassuo	suoalue	65.914919	29.356399

Kulasvaara	vaara	65.916945	29.375348
Kulasvaara	vaara	65.917092	29.375916
Kulmakka	pelto	65.926224	29.540745
Kulmakkajärvi	järvi	66.299997	29.517218
Kulmakkakorvenlato	lato	66.180557	28.942754
Kulmakkalahti	lahti	66.248102	29.091995
Kulmakkaniemi	niemi	66.377597	29.586778
Kulmakkapalo	maa-alue	66.298061	29.532699
Kulmakkapuro	puro	66.317860	29.494572
Kulmakkapuro	puro	66.335721	29.471895
Kulmakkasaari	saari	66.225984	28.911337
Kulmakkasuo	suo	66.239140	29.138052
Kulmakkasuo	suo	66.300129	29.561789
Kulmakkavaara	vaara	66.300064	29.539503
Kulmakkopuro	puro	65.852305	29.172568
Kuntakkilammit	lampi	66.387222	29.001143
Kuntakkivaara	vaara	66.387364	29.023503
Kuntijoki	joki	66.126408	29.597500
Kuntilahti	lahti	66.132291	29.584973
Kuntipuro	puro	66.157082	29.763711
Kuoringin Päälampi	lampi	65.926814	29.404511
Kuoringinaho	aho	65.923914	29.402021
Kuoringinaho	aho	65.926228	29.392428
Kuoringinkankaat	kangas	65.931815	29.423888
Kuoringinkorpi	korpi	65.920756	29.403942
Kuoringinlampi	lampi	65.926777	29.404414
Kuoringinmylly	mylly	65.917416	29.448261
Kuoringinmäki	mäki	65.931000	29.427061
Kuoringinpuro	puro	65.913547	29.444123
Kuoringinsuo	suo	65.919614	29.414400
Kuoringintauslampi	lampi	65.929383	29.424125
Kuoringinvaara	vaara	65.932160	29.401942
Kuoringinvaara	vaara	65.934938	29.393234

Kuorinki	järvi	65.923200	29.401102
Kuorinki	järvi	65.923200	29.401102
Kurtsanniemi	niemi	66.212953	29.416798
Kuukkaanaho	aho	66.108491	29.595667
Kuukkaanniva	niva	66.117351	29.609131
Kuukkaansalmi	salmi	66.107742	29.639857
Kuukkaansuo	suo	66.108491	29.595667
Kuupernuunanniemi	niemi	66.210883	28.879936
Käylänjärvi	lahti	66.298359	29.138391
Käylänkoski	koski	66.298359	29.138391
Käylänmylly	mylly	66.298359	29.138391
Käylänsuo	suo	66.306487	29.143581
Maaninganjoensuu	suo	66.400825	29.149727
Maaninganlampi	lampi	66.396656	28.993886
Maaninkajoenpaise	niitty	66.433421	28.685802
Maaninkajärventoola	lahden perä	66.443535	28.676961
Maaninkavaara	vaara	66.394769	28.799483
Maaninkavaaranlampi	lampi	66.393558	28.805271
Maaninkavaaranpää	niitty	66.402036	28.778722
Molkkaniemi	niemi	66.153939	29.028903
Männikön Maaninganjoki	niitty	66.412871	28.821005
Naamanganpään sauna	niittysauna	65.816864	29.756342
Naamanganpäänsuo	suoalue	65.818382	29.763339
Naamankajärvi	järvi	65.828893	29.676892
Naamankasaari	saari	65.836944	29.598541
Nulppi	vaaran laki	66.189214	28.898009
Nuunajoki	joki	66.336943	28.650167
Nuunajärvi	järvi	66.330725	28.646300
Nuunavaara	vaara	66.329428	28.663261
Närängänjatko	vaaran pää	65.630516	29.709287
Närängänjoki	joki	65.663984	29.584883
Närängänlehto	lehto	65.651464	29.617653
Närängänniemi	niemi	65.761957	28.887839

Närängänpolveus	mutka	65.637129	29.721864
Närängänvaara	vaara	65.639803	29.674809
Näränkälampi	lampi	65.652800	29.628422
Näränkävaara	vaara	65.639791	29.674777
Oivanginjoki	joki	66.035238	29.102729
Oivanginjoki	joki	66.035238	29.102729
Oivanginkangas	kangas	66.059672	29.053314
Oivanginlato	lato	66.051616	29.089767
Oivanginmylly	mylly	66.050949	29.028212
Oivanginmylly	mylly	66.058101	29.032936
Oivanginsaari	saari	66.035247	29.105335
Oivanki	järvi	66.027164	29.035892
Oivanki	järvi	66.051306	29.058679
Oivanki	asutus	66.063800	29.038716
Ollilan Maaninganjoki	niitty	66.412871	28.821005
Otsanginnokka	niemen nokka	66.215705	28.842932
Otsanki	niemi	66.219041	28.911054
Parsalampi	lampi	66.246536	29.294037
Parsankorvet	niitty	66.246663	29.289380
Parsanpuronsuu	apaja	66.254310	29.295626
Parsansiivenalus	niitty	66.247191	29.272957
Parsapuro	puro	66.326046	29.293617
Parsavaara	vaara	66.249381	29.277135
Pieni Koramonsaari	saari	66.332180	28.824791
Piiksiselkä	järven osa	65.918644	29.876555
Pikku Elilampi	lampi	66.081228	29.018116
Pikku Elisuo		66.071916	29.041470
Pikku Koramosaari	saari	66.332314	28.815678
Pikku Koramosalmi	salmi	66.332131	28.817769
Pikku Kuntakkilampi	lampi	66.388859	29.025378
Pikku Nuunajoki	niitty	66.342417	28.659084
Pikku Sunnanniemi	niemi	65.583061	29.052981
Pikku-Konttainen	vaara	66.213055	29.207150

Pikku-Oivanki	järven osa	66.040723	29.089037
Pikku-Sorva	lampi	65.977323	29.934580
Pikkuvaala	apaja	66.314554	29.200841
Pisamo	järvi	65.706967	28.814631
Pisamo	järvi	65.706967	28.814631
Pisamonniemi	niemi	65.706967	28.814631
Pisamonpäänsuo	suo	65.706967	28.814631
Pisamonsuo	suoviljelys	65.694837	28.879293
Piskamojärvi	järvi	66.077209	29.305116
Piskamonsuo	suo	66.070986	29.352343
Poksamo	joen leventymä	65.701787	29.328992
Posonsuo	suoniitty	66.039894	29.295616
Posonsuonlammit	lampi	66.040733	29.308598
Posonvaara	vaara	66.041220	29.301525
Possolahdenapaja	apaja	66.317319	28.916830
Possolahti	lahti	66.308411	28.923766
Possoniemi	niemi	66.238627	28.975645
Possoniemi	niemi	66.317009	28.909169
Possoroni	roni	65.769567	29.023876
Possosalmi	salmi	66.316580	28.895839
Raasanlampi	lampi	66.054628	28.993927
Raasanlampi	lampi	66.054911	28.971869
Riekamojärvi	järvi	66.299341	29.338940
Riekamonsuo	niitty	66.301294	29.364240
Riekamovaaranlampi	lampi	66.307358	29.355902
Sakaran Kiekerömaa	maa	66.283936	29.068482
Seitinginniemi	niemi	66.146591	29.224328
Seitinkiniemi	apaja	66.146000	29.222476
Siikauopaja		-066.300190	29.584075
Siikauopaja	puro	66.344901	29.538682
Siikauopajanlampi	lampi	66.330341	29.522363
Siikauopajanvarsi		-066.344833	29.516356
Siltinkisuo	räme	65.996947	28.548852

Siltinkivaara	vaara-alue	65.997167	28.526838
Sorvalammit	lampi	65.985717	29.935645
Suininginjoki	joki	66.026358	29.675551
Suininginjoki	joki	66.026358	29.675551
Suininginkoski	koski	66.026497	29.679340
Suininki	järvi	66.061040	29.569006
Suininki	järvi	66.065665	29.545340
Suininki	järvi	66.072284	29.614074
Sunnanniemi	niemi	65.585787	29.059286
Suorajärventie	tie	66.192244	29.474891
Suorajärventiensuu	apaja	66.209475	29.296875
Suorajärvenveräjä	veräjä	66.200507	29.297125
Suorajärvi	järvi	66.192616	29.435821
Suorajärvi	järvi	66.360378	29.064808
Suoralampi	suo	65.871823	28.942295
Säkkisen Maaninganjoki	niitty	66.401979	28.947235
Säkkisen Maaninkajoenpaise	niitty	66.401941	28.947269
Tatanki	järvi	66.007438	29.166561
Tatankijoki	joki	65.998165	29.187807
Tiermaksentiensuuapaja	apaja	66.290374	29.339175
Tiermasjärvi	järvi	66.325943	29.271309
Tiermasvaara	vaara	66.326046	29.293617
Tolvanapaja	apaja	66.218561	28.845320
Tolvanniemennokka	niemenkärki	66.144110	28.686239
Tolvanniemi	niemi	66.146259	28.672836
Tolvanselkä	järven selkä	66.197176	28.764470
Toranginaho	aho	65.953358	29.183975
Toranginperä	lahti	65.945755	29.221522
Toranki	järvi	65.944396	29.183210
Torankijärvi	järvi	65.944396	29.183210
Uopaja		66.300190	29.584075
Uopaja	niitty	66.326898	29.516701
Uopajanniemi	niemi	66.350186	29.535989

Uopajanpuro	puro	66.344901	29.538682
Vaala		66.314734	29.198789
Vaala	apaja	66.227094	28.832144
Vaalonperä	niitty	66.358906	28.801198
Valliolahti	lahti	66.298151	28.929992
Vallioniemi		66.305773	28.892908
Vallioniemi	niemi	66.305930	28.915195
Vallionlahti		66.305930	28.915195
Vallioselkä	järven selkä	66.314578	28.870218
Valliovaara	vaara	66.306084	28.937482
Valliovuoma	lahti	66.296964	28.915581
Vanttajajoki	joki	65.898959	29.223238
Vanttajajärvi	järvi	65.871757	29.242808
Vanttajankannas	tienosa	65.852203	29.350672
Vanttajanlahti	lahti	65.888237	29.329013
Vanttajansaarenkovakko	kalakari	65.908237	29.266799
Vanttajansaari	saari	65.883430	29.265493
Vanttajansaari	saari	65.907602	29.245944
Vanttajansilta	silta	65.907400	29.222569
Vanttajansuo	suoalue	65.874849	29.359516
Vanttajantiensuu	ranta	65.887259	29.346898
Vanttajanvaara	vaara	65.870116	29.352287
Vuosseli	järvi	66.164212	29.209460
Vuosselijoenkangas	kangasalue	66.182366	29.253261
Vuosselijoki	joki	66.173399	29.253525
Vuosselijokivarsi	niitty	66.182861	29.364167
Vuosselinjoki	joki	66.174069	29.408740
Vähän-Käylän koski	koski	66.296127	29.226536
Vähänkäylänsuot	niitty	66.298715	29.205238
Yli-Oivanki	järven selkä	66.051262	29.058675
Ylimmäinen Kiekerölampi	lampi	66.409515	29.202196